راحة القلوب جو

ٻيو حصو مسمّيٰ

راحة المخلصين

مؤلفه

فقير عبدالله عرف شاه آغا مجددي

عفي عنه

بفضله تعالیٰ وکمال کرمه

راحة القلوب جو

ٻيو حصو مسمّیٰ

راحة المخلصين

مؤلفه

فقير عبدالله عرف شاه آغا مجددي عفي عنه

منجهه ٢٠ شعبان المکرم سنه ١٣٨٠ھ

مطبع عباسي پريس شهر ڪراچي مان ڇپائي شائع ڪيو

عبدالحليم خوشنويس تحرير نمود

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُّبَارَكًا فِيْهِ جَزِيْلًا جَمِيْلًا كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضٰى.

شکر نعمت هائے تو چندانکہ نعمتهائے تو　　عذر تقصیرات ما چندانکہ تقصیرات ما

وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا وَمَوْلٰنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ بِعَدَدِ كُلِّ ذَرَّةٍ اَلْفَ اَلْفِ مَرَّةٍ.

صلوات خدائے بروے باد　　تا بروز جزا پیاپے باد

رحمت حق نثار یارانش　　باد بر جمله دوستدارانش

هيءَ ڪتاب **راحة القلوب** جو ٻيو ڀاڱو آهي پهرين ڀاڱي ۾ دل خوش ڪرڻ ۽ غمن ٽارڻ لاءِ صبر ۽ رضا بقضا جا فائدا ۽ ڪي تدبيرون لکيون ويون هيون جو بفضله تعاليٰ مفيد عام ۽ مقبول انام ٿيو.

هن ڀاڱي ۾ وري شڪر ڪرڻ ۽ نعمتن کي ياد ڪرڻ جون تدبيرون ۽ طريقا دل خوش ڪرڻ لاءِ لکجن ٿا. چونڪ هي ڀاڱو گهڻو ڪري پنهنجن آشنائن ۽ مخلصن لاءِ مفيد ۽ دلچسپ ٿيندو تنهنڪري هن جو نالو **راحة المخلصين** رکڻ مناسب ٿيندو.

وجه تاليف

مونکي گهڻن ڏينهن کان خيال ٿيندو هو ته آئون پنهنجن بدعملن ۽ بدعادتن جو اظهار ڪريان ۽ خلق ۾ شائع ڪريان ڇالاءِ ته ماڻهن جي منهنجي نسبت جيڪا غلط فهمي يا خوش فهمي آهي سا دفع ٿئي ۽ منهنجي نفس جو غرور يا خود پسندي ۽ خود نمائي دور ٿئي مگر ڊڄان ٿو ته بجاءِ فائدي جي الٽو نقصان ٿيندو. خواص ته ڪي منهنجي ڪسر نفسي تي حمل ڪري زياده غلط فهمي ۾ مبتلا ٿيندا ۽ عوام لاءِ زياده جرأت بلڪ بدعملن لاءِ وڏو دليل ۽ بد مثال پيدا ٿيندو ماڻهن ۾ بدعملن جي تقليد ۽ بدصحبت جو تاثير جهٽ پٽ ۾ ظاهر ٿيو وڃي نيڪ عملن جو مشڪل سان. اڇي ڪپڙي کي ڪارو ڪرڻ سولو آهي. ڪاري کي اڇو ڪرڻ مشڪل. گهر ڊاهڻ سولو آهي ٺاهڻ مشڪل. باغ آباد ڪرڻ ڏکيو آهي ويران ڪرڻ آسان.

ويراني په يوه ساعت کيږي　　وداني په ډېر ګرانه　　(رحمان بابا)

تنهن کان سواءِ شريعت موڪلي اجازت نٿي ڏئي ته خدا تعاليٰ پنهنجي شان ڪريمي ۽ صفت ستاريءَ سان منهنجا عيب ڍڪي آئون انهنکي فاش ڪريان.

حديث شريف ۾ آيو آهي كُلُّ اُمَّتِيْ مُعَافًى اِلَّا الْمُجَاهِرِيْنَ. سڀني کي معاف ڪيو ويندو مگر مجاهرن کي. عرض ڪيائون ته يا حضرت! مجاهرين ڪير آهن ۽ فرمايائون اُهو ماڻهون جنهنجا گناه خدا تعاليٰ ڍڪي ۽ هو پاڻ پنهنجا گناه فاش ڪري. تڏهن صرف ٻن لحاظن اظهار نعمت ۽ نيڪ عمل جو اختيار ڪيو تنهنجا فائدا متعدي ۽ نتيجا سٺا ڏسڻ ۾ آيا.

(١) هڪ ته فرمان الاهي جي بجا آوري آهي. وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ. ٻيو ته خدا تعاليٰ پنهنجي ٻانهي تي پنهنجن ڏنل نعمتن جو اثر ظاهر ڪرڻ کي پسند ٿو ڪري.

حديث ۾ آهي. اِنَّ اللهَ يُحِبُّ اَنْ يَّرٰى اَثَرَ نِعْمَتِهٖ عَلٰى عَبْدِهٖ. الله تعاليٰ پسند ٿو ڪري جو ڏسي ظاهر پنهنجين نعمتن جو اثر پنهنجي ٻانهي تي. ٽيون ته خدا تعاليٰ جي نعمتن جي هر وقت ياد آوري ۽ شڪرگذاري ڪرڻ سان ٻانده کي پنهنجي حقيقي مربي محسن سان زياده محبت ۽ رضامندي پيدا ٿئي ٿي. چوٿون ته احسان فراموشي سبب ناشڪري جو آهي ۽ ياد آوري موجب شڪرگذاري جو. پنجون ته حمد و ثنا ۽ شڪرگذاري ڪرڻ سان منعم حقيقي جو رضامند ٿيڻ ۽ نعمتن جي زيادتي ۽ پائداري حاصل ٿيندي. لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ ڇهون ته راضي رهڻ ۽ شڪر ڪرڻ سان دنيا جي دردن ۾ هلڪائي ڏکن ۾ سولائي ۽ بيماريءَ جي تڪليفن ۾ تخفيف حاصل ٿئي ٿي. ستون ته نعمتن جي ياد ڪرڻ سان دل کي دوباره خوشي ۽ فرحت حاصل ٿئي ٿي. گذشته راحت ۽ خوشي جو سر نو ۽ تازو واهڻ ۽ احساس پيدا ٿئي ٿو گويا ڪه اج اها نعمت ۽ راحت حاصل ٿي آهي. هُوَ الْمِسْكُ مَا كَرَّرْتَهٗ يَتَضَوَّعُ. منهنجو هي ته آئون خدا تعاليٰ جون نعمتون ۽ ڀلايون نه فقط پنهنجي گهر ۾ ٻارن ۽ مريدن ۾ شايع ڪريان بلڪ شهر شهر ۾ ملڪ ملڪ ۾ زمينن ۽ آسمانن ۾ انسانن سان حيوانن سان دريائن ۾ جبلن ۾ ماڻهن ماڻهن سان وڻ وڻ سان تبليغ ۽ تشهير ڪريان ته بحق تحديث نعمت جو ۽ الهيا شڪرگذاري جو ڪري سگهان.

اگر بر هر موئي من گردد زبانے ⁂ چو سوسن شڪر لطفش ڪے توانم

جتن ته چڱائي پلن سان لائي ته هر ڪو ڪري تو مگر مون جهڙي بچڙي نالائق بدعمل انسان ان اهڙا لطف ۽ احسان ڪرڻ خاص سندس ئي لطف و ڪرم جو شان آهي ٻي ڪنهن جي مجال نه آهي.

مِنَّهُ عِصْيَانٌ وَّنِسْيَانٌ وَّ سَهْوٌ بَعْدَ سَهْوٍ مِنْكَ اِحْسَانٌ وَّ فَضْلٌ بَعْدَ عَطَاءِ الْجَزِيْلِ

شال خدا تعاليٰ اسانکي نيڪ عملن جي توفيق بخشي ۽ بد عملن کان پناه ۾ رکي.

اَللّٰهُمَّ اهْدِنِيْ بِصَالِحِ الْاَعْمَالِ وَالْاِخْلَاقِ فَاِنَّهٗ لَا يَهْدِيْ بِصَالِحِهَا اِلَّا اَنْتَ وَلَا يَعْرِفُ سَيِّئَهَا اِلَّا اَنْتَ.

آئون هن ڪتاب لکڻ لاءِ شش و پنج ۾ هوس ته اهڙا بيان لکان يا نه لکان؟ پوءِ ڪتابن ۾ امام فضيل جو قول ڏسڻ ۾ آيو ته "تَرْكُ الْعَمَلِ لِاَجْلِ النَّاسِ رِيَاءٌ وَّالْعَمَلُ لِاَجْلِهِمْ شِرْكٌ وَّالْخَلَاصُ مِنْ هٰذَيْنِ هُوَالْاِخْلَاصُ". يعني نيڪ عمل ماڻهن جي سبب ڇڏي ڏيڻ (درحقيقت) اهو رياءُ آهي ماڻهن جي واسطي نيڪ عمل ڪرڻ شرڪ آهي ۽ انهن ٻنهي کان پاڻ کي ڇڏائڻ اخلاص آهي تنهن مونکي لکڻ تي جرئت ڏني.

فائده اهو مذڪور امام جو قول وڏو فائده وارو آهي ۽ طالبن لاءِ مشعل هدايت آهي تنهنکي هميشه پنهنجو دستورالعمل ۽ پيش نظر رکڻ گهرجي. هن راه ۾ گهڻن سالڪن کي نيڪو ڪارن کي اهو مشڪل درپيش ايندو آهي ۽ عبادتن کان يا نيڪ عملن کان روڪيندو آهي ياتيندا آهن ته انهي عمل مان ريا پيدا ٿيندو گناه پيدا ٿيندو تنهنڪري نه ڪرڻ گهرجي مگر اهو شيطان جو وڏو مڪر ۽ فريب آهي جنهن سان عبادت گذار نيڪوڪار کي نيڪ عمل کان روڪيندو آهي اوهانکي گهرجي ته انهي وسوسه تي عمل نه ڪريو ۽ پنهنجو نيڪ عمل نه ڇڏيو بلڪ لاحول پڙهي زور سان اهو وسوسو دفع ڪريو ۽ جد و جهد سان شيطان جو مقابلو ڪريو پاڻکي دشمن جي دام کان ڇڏايو ۽ پنهنجو وظيفو يا عبادت نه ڇڏيو جي نه ته هو اوهانکي اڃان زياده ٻين غلط ٿيندو اڳتي هلي غلبو ڪندو پوءِ ضروري ڪمن ۾ به قدم قدم تي اوهانکي روڪيندو رهندو ۽ پنهنجي منصوبه سازي ۾ ڪامياب ٿيندو. هن ڳالهه جي متعلق حضرت پير دستگير جي ڪرامت شيطان جي مڪرن بابت پڙهي ڏسو.

آئون اميد ٿو رکان ته اسان جا پيارا جن رڳن ماڻهن جون پاڪيزه هستيون ۽ مبارڪ

صورتن نه ڏٺيون نه انهن جي رسم ورواج ۽ نيڪ اخلاق وعادات کان واقف ٿيا سين هن ڪتاب مان فائدو وپرائيندا. پنهنجي آبائي واجدادي رسم ورواج کان واقف ٿي شايد ڪنهن نه ڪنهنکي شوق تقليد ۾ پيڙي، انهن جي پيدا ٿئي ۽ صورت يا سيرت ۾ انهن سان مشابهت پيدا ڪري -

مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ جي بشارت ۾ داخل ٿئي وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ۔

فَتَشَبَّهُوْا اِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا مِثْلَهُمْ ؛ اِنَّ التَّشَبُّهَ بِالْكِرَامِ فَلَاحٌ

هتي مناسب نظر آيو ته پنهنجي ڏاڏي حضرت خواجه **عبدالرحمٰن** قدس سره (جو سيني جو مرشد ۽ مورث اعلىٰ آهي) جي اخلاق ۽ عادات حضرت قبله جي ڪتاب تذڪرة الصلحا تان نقل ڪريان تا ڪه پوين لاءِ سند رهي .

سان پنهنجي والد ۽ حضرت قبله قدس سره جي حالات ۽ ڪرامات ۾ مستقل ڪتاب انيس المريدين لکي ڇپرائي شائع ڪيو آهي . هن رسالي ۾ ايتري گنجائش نه آهي مگر اختصار سان مشتي نمونه خرواري ڪجهه لکجي ٿو ته حضور جن مجموعه اخلاق محمدي ۽ منبع اسرار الاهي هوا. شهر احمد شاهي قندهار ۾ سنه ١٢٤٣ھ ۾ سندن تولد ٿيو. درسي علوم ٻئي جي عالمن کان پڙهي پنهنجي والد شريف حضرت عبدالقيوم کان باطني ڪمالات حاصل ڪيائون ۽ والد شريف جي وفات سنه ١٢[illegible]ھ کان پوءِ سندن مسند ارشاد تي جلوه افروز ٿيا ۽ ڪمال استقامت سان طالبان حق تعالىٰ کي فيضياب ڪندا رهيا. اخلاق محمدي سان سينگاريل هوا. تواضع . عاجزي ۽ استقامت شريعت توڪل صبر رضا بقضا خدمت فقرا شفقت تقوىٰ ۽ سخاوت سندن خاص وصفون هيون سنه ١٢٩٠ھ قندهار کان باعيال واطفال هجرت ڪري ٻه سال حرمين شريفين ۾ رهيا پوءِ موٽي سنڌ ۾ آيا ۽ پوءِ ٽکھڙ جي ڳوٺ ضلع حيدرآباد ۾ باقي حياتي پوري ڪيائون.

ڪين مالي فتوحات اگرچ گهڻي هئي مگر پنهنجي خوراڪ ۽ پوشاڪ جايون ۽ مڪانات وغيره ساده نموني سان اختيار ڪندا هوا ۽ ڪمال سادگي سان ساري عمر گذاريائون - مريدن ۽ مخلصن کان جيڪو نذر نياز حاصل ٿيندو هو گهڻو ڪري فقراء مساڪين ۽

قرابت وارن تي خرچ ڪندا هوا ۽ ٽيون حصو پنهنجي اهل وعيال تي خرچ ڪندا هوا. ڪتابن جو ڪَين ڏاڍو شوق هو دنيا جي سان سامان مان جيڪو ذخيرو گڏ ڪيائون، سو ڪتب خانو هو ڪو به نادر قلمي يا مطبوعه ڪتاب ٻڌندا هوا ته اهو خريد ڪرڻ سان يا نقل ڪرڻ سان هٿ ڪري ڪتب خاني ۾ داخل ڪندا هوا. انهن جي حفاظت ۽ مطالعه جي گهڻي ڪوشش ڪندا هوا. پنهنجي اولاد ۽ متعلقن کي پڙهڻ جي نصيحت ڪندا هوا ته علم حاصل ڪرڻ ۾ ڪوشش ڪريو. ظاهري اعمال ۽ رياضات کان باطن جي صفائي تي زور لائيندا هوا. پنهنجا باطني حالات اغيار جي نظر کان خاص طور لڪائيندا هوا ڪنهن مريد يا مخلص جي روبرو يا خطن ۾ پنهنجي تعريف پسند ڪو نه ڪندا هوا ۽ استغفار پڙهندا هوا. مهمانن ۽ فقيرن جي خدمت پنهنجي نفس نفيس سان ڪندا هوا. پاپياده يا اڪيلا هلڻ کان عار ڪو نه ڪندا هوا. زمين تي يا تڏي تي سمهڻ کان احتراز ڪو نه ڪندا هوا. پاڻ کي مسڪين ابن المسڪين چوندا هوا. افسوس جو اهڙو گوهر انوار ۽ مخزن اسرار پنهنجن سربسته رازن ۽ اسرارن سميت جمعه جي ڏينهن تاريخ ٢ ذي القعده ١٣١٥ھ ايڪهتر سال عمر ۾ انتقال ڪري ويا. اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ ٥

منهنجو اصلي نالو ۽ نسب :-

بعضي عربي نالا ۽ لقب اهڙا مشهور ٿيو وڃن ٿا جو اصلي نالا وسري ويو وڃن مثلاً ابوهريرة. ابو حنيفه. امام شافعي. امام بخاري وغير ذالڪ.

اسان جي خاندان ۾ خراساني رواج موجب ٻارن تي پيار کان ٻيا نالا رکيا ويندا آهن ڪو شيرين جان ته ڪو شير آغا ڪو گل آغا ته ڪو شاهه آغا. آئون به انهي قاعده موجب پوئين نالي ۾ پڪارو آهيان. منهنجو اصلي نالو **عبدالله** آهي.

آئون پنهنجي اصلي نالي اشرف الاسماء عبدالله جو گهڻو ادب ڪندو آهيان ۽ آئون گهڻو شڪرگذار آهيان جو مونکي قدرتا اهو مبارڪ نالو جو اَحَبُّ الاسماء الي الله تعالىٰ آهي نصيب ٿيو آهي. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب ترين نالن جو الله تعاليٰ وٽ عبدالله ۽

عبدالرحمٰن آهي - جيئن ته اهو نالو ذاتي اسم پاڪ تي مشتمل آهي، ٻيا نالا سڀ صفاتي آهن سو بغير وضو جي ڪونه لکندو آهيان ۽ عام طور رواجي ٽپالي خطن ۾ ڪونه لکندو آهيان. جيئن ته رواجي ٽپالي خطن جو ڪو ادب ۽ احترام ڪرڻ ۾ ڪونه ايندو آهي، پڙهي ڦاڙي ٻاهر اڇلائيندا آهن يا ڪاڌو وغيره ماني جي پڙي ٻڌي رکندا آهن، جيڪڏهن ڪي ضروري خطن ۾ لکڻ جي ضرورت ٿئي ته حد اخلاص منهن قلم سان لکان باوضو لکان، بغير وضو جي انگريزي مس قلم سان ڪونه لکان. گهڻو ڪري عربي نالو پنهنجي مٿان آغا لکان، اهڙيءَ ريت سان بدلکان ۽ ٻيو ضروري لکندو آهيان - جيڪڏهن ڪو پڙهي ڦاڙي يا اُڇلائي ڇڏيندو ته به مون کي ڏک نه ٿيندو ۽ ارمان ڪونه ٿيندو - ۽ اهي سبب ڪري يعني بي ادبي جي خوف کان عام خطن ۾ ڪلام الله شريف جي آيت به ڪانه لکان تانڪ انشاءالله تعاليٰ جو لفظ يا تعزيت نامن ۾ اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ به نه لکندو آهيان حالانڪ اهي ٻئي ڪلمات اهڙا ضروري ڪثيرالاستعمال آهن جو اهن کان سواءِ ڪلام نٿو ٿئي خط ۽ بيٺ نٿو ڪري مگر ڇا ڪريان؟ آئون پنهنجي طبيعت کان مجبور آهيان.

ڪي ماڻهو خط جي منڍ ۾ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ لکندا آهن تنهن کان آئون ڏکي ويندو آهيان ۽ ڦينچي سان اهو ٽڪرو ڪتري دريائن ۾ وجهندو آهيان.

لکڻ بدران منهنجي عادت آهي ته ٻارن ٻچن لاءِ عام ماڻهن لاءِ قرآن شريف جون آيتون ۽ بسم الله نه لکندو آهيان. بيمارن لاءِ فقط هي ٻه بيت فارسي جن جي اجازت مون کي حضرت ضياءاحمد صاحب مليرواري کان مليل آهي ۽ ڪنهن اڳوڻي بزرگ جو مقبول ڪلام آهي لکندو آهيان ــــ

اي در صفتِ ذات تو حيران که و مه　　وز جمله جهان خدمت درگاه تو به
علت تو فرستي و شفا هم تو دهي　　آن از الفضل خويش تو بستان واين بده

۽ ٻين مطلبن ۽ مشڪلاتن لاءِ هي دعا لکي ڏيندو آهيان ــــ

اي آنڪه بذات خويش پاينده توئي　　واز دامن شب صبح برآرنده توئي
ڪار من بيچاره قوي بسته شده　　بگشائي دري ڪه ڪشاينده توئي

اڄ ڪلهه عام اخبارن جي سرورق تي قرآن شريف جون آيتون بغير ضرورت لکڻ ۾ اينديون
آهن. اها ڳالهه اسان مومنن لاءِ ڏاڍي ڏکي آهي ۽ دل ڏکي ويندي آهي. اوهان کي خبر آهي ته
اڄ ڪلهه اخبارن جي ڪهڙي حالت آهي ڪيترو ادب ۽ احترام آهي يا ته پنهنجا بوٽ ۽ سليپر
ويٺا هيٺ رکن يا ته ڪباب ۽ ڪوفتي جي پڙي ٻڌي وڃن. ڪباب ۽ ڪوفتا کائي اهي پنا
رستن تي اڇلائي ڇڏين جنکي ڀنگي ٻهاري ڏئي گند ڪچري ۾ اڇلائي ڇڏين ٿا اهي
پاڪ مقدس آيتون قرآن شريف جون جي جيڪي اکين تي رکڻ جي واسطي حڪم آهي.
لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (ناپاڪائي سان انهن کي هٿ به نه لائيو) تن جي وري اهڙي
بي حرمتي ڪجي فَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيْمِ ط

آئون هڪڙو پنهنجو چشمديد افسوسناڪ واقعو اوهان کي ٻڌايان ٿو.

ڪراچي ۾ ڪپڙي بازار مان سودو سلف وٺي هليا سين اُن وقت مون ساڻ ميان نورالدين
ڪتب فروش سيوهاڻي ۽ ٻيو به هڪ ٻه رفيق هئا مونکي استنجا ڪرڻ جو خيال ٿيو
افغاني مسجد منارا دروازي جي ويجهي هئي اُتي وضو ۽ طهارت لاءِ جاءِ هئي. ڪرڪي جاءِ
ضرورت ۾ ويجهي ويس ته منهنجي نظر گٽر ۾ هڪڙي ڪاغذ جي پني تي وئي پئي جو مردار
پاڻي ۽ غليظ نجاست سان ڀريل هو. اهو اخبار الوحيد جو پنو هو جنهن تي بِسْمِ اللهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ لکيل هئي. آئون تپ ڏئي اٿيس ۽ اُهو پني جو ٽڪر ڇپٽي ۾ جهلي
باهر نڪتس نيڻن کي ڇيم هي مرڪان وٺو هن جو ڪو علاج ڪريو. ته ڪرما ٿو نه هنکي وٺي نه هٿ
لائي گندگي ڏسي سيڪو پري ٿيڃي. حيران ٿيا سين ته هاڻي ڇا ڪريون؟ هو ڏاهن پاڪ
مسجد هيٺ اهن هي نجاست بازار مان ڪيڏا هن کي وجون ۽ ڇا ڪريون آخر هڪڙي
پاڪ نڪري هٿ آئي اُن تي رکي مون پنهنجا هٿ نلڪي ڌوئي پاڪ ڪيا ۽ ٻيو جو وٽ جو اُتي
بيٺل هو تنهنجا ڇٽيل بن ۽ ٻيا ڪک جونڊي اهي تي وجهي باڪس جي تيلي سان باهه ٻاري
ساڙيو سين منهنجي دل کي ڏاڍو صدمو رسيو ۽ اخبار وارن ٻن ڏي اهو احوال لکي
موڪليم. "الوحيد" ته اُن ڏينهن کان سرورق تي بِسْمِ الله لکڻ بند ڪيو هين ڪن عمل

ڪيو ڪن ڪونه ڪيو. شهرن ۾ ته اهڙو حال آهي جو عام گهٽين ۾ اخبارن ۽ لکيل ڪاغذن کان هلڻ مشڪل ۽ پير رکڻ جي جاءِ ڪانه هوندي آهي.

نقل آهي ته حضرت امام رباني صاحب هڪڙي ڏينهن جاءِ ضرور ۾ ويا پنهنجي نهن تي ڪارو ٽڪو مس جو ڏٺائون يڪدم ٻاهر نڪري آيا ۽ پاڪ جاءِ تي هٿ ڌوئي پوءِ ڪاڪوس ۾ ويا. اسانجي حضرت قبله صاحب ته آخر وقت ۾ تعويذ لکڻ صفا بند ڪيا. پاڻ فرمائيندا هئا ته اسان پنهنجا لکيل تعويذ ماڻهن جي پيرن ۾ پيل ڏٺا تنهنڪري تعويذ لکڻ بند ڪيا سين. مون ۾ ايتري جرئت ۽ همت ڪانه آهي جو يڪدم بند ڪريان باقي تعويذ لکڻ يا قرآن شريف جي آيتن لاءِ جُدا مَس قلم ٺاهي رکندو آهيان ۽ وضو ڪري انهن سان دعائون يا قرآن شريف جون آيتون ڪتابن ۾ لکندو آهيان پينسل يا ولايتي رنگن سان نه ته ان ۾ ضرورتمندن کي تعويذ سنڀالي رکڻ يا پاڻي ۾ ڌوئي پيئڻ لاءِ هدايت ۽ تاڪيد ڪندو آهيان باقي اخبارن ۽ ٻيا ٽپالي خط ته ڪري ۾ وجهي رکندو آهيان پوءِ گوٺ ٻيري کوهي ۾ ٻوڙائيندو آهيان اڳي تيلي هٿي ٻاريندو هوس يا تنور ۾ وجهندو هوس. پوءِ ڪتابن ۾ ڏٺم ته اسماء الله تعاليٰ ۽ آيتن کي ساڙڻ جي به منع آهي. هاڻي يا پاڪ جاءِ ۾ پورائيندو آهيان يا کوهي ۾ وجهندو آهيان باقي انگريزي اخبارون دوائن يا ٻين شين جي پڙي ٻڌڻ لاءِ ڏيئون ڪم آڻيندو آهيان.

مهرن تي اکر لاءِ منهنجي نالي تي ڪي سُٺيون سمجهون ڪن دوستن منظور ڪيون آهن.

مرحوم آخوند لطف علي جو چيل آهي ــ

ڪنده برلوح جان عبدالله ║ ڪلمه لاَ اِلٰهَ اِلاَّ الله

مرحوم آخوند عبدالحق مختيارپوري قرآن شريف مان اقتباس ڪيل بيت چيو آهي ــ

اگر از راقم مرقوم داني ║ زلمّا قام عبدالله خواني

۽ قرآن شريف جي هي آيت اِنِّي عَبْدُ اللّٰهِ به تمام موزون آهي.

مگر مٿين سڀني ڪري مون اهي مهرون نه ٺهرايون فقط رشاه آغا جي نالي سندي مهر سندي جي ٺهرائي آهي سا به آئون استعمال ڪونه ڪريان.

نسب جي واسطي ايترو لکڻ ڪافي آهي ته ~

بندۂ عشق شدی ترک نسب کن جامی | که درین راه فلان ابن فلان چیزے نیست

اسان پيرن کي نسب تي فخر ڪرڻ ڏاڍو خراب ڪيو آهي هرڪو پير سرهندي پائين ته آئون ئي خود امام رباني مجدد الف ثاني آهيان هرڪو پير صاحب جيلاني سمجهي ته آئون پاڻ پير دستگير غوث الثقلين آهيان ماڻهن تي فرض آهي ته اسانجا هٿ پير چمن اسانجي اڳيان سربسجود ٿين اسانجي کٽ تي هٿ رکي سا ڪي ڪڻ. اهڙو ادب ۽ احترام ڪن جهڙو اسانجن ڏاڏن جو ڪرڻ گهرجي. حالانڪ اسانجا ڏاڏا هن وقت حال حياتي موجود هجن ها ۽ اولاد جا هي حال افعال بد اعمال خراب عادتون ڏسن ها ته هو پاڻ اسان کان بيزار ٿين ها نه اسانکي منهن ڏسن ها نه اسان سان محبت رکن ها نه اسانکي پنهنجا جاءِ نشين ۽ قائم مقام ڪن ها

مڱ پسي سرهُو مَ ٿي | متان پرين نه پنهنجو ڪن
نڪين لوڏائي چڙهيون | با نهيون نه بار وچن
روئنديون نه رت وتن | جي ڏرَ مٿي هيٺ ن داديون

باقي تعارف جي واسطي ايترو لکجي ٿو ته حضرت امام رباني ٻارهين پُشت ۾ منهنجو ڏاڏو ٿئي. منهنجي پيءُ ۽ ڏاڏي جو مقبرو گنجه جبل جي دامن ۾ درياءَ جي ڪناري تي حيدرآباد کان ڏه ڪوه ڏاکڻي طرف آهي. ٽي ڏاڏا وڏا اسانجا قندهار ۾ ٻه پشاور ۾ آهن. سي ٽيا ست ٻچ آهن سرهند شريف ۾ هي ٽيا ٻارهن. جيڪي سڀئي جا مشهور معروف آهن زيارت ويتبرڪ پهڻ.

حضرت امام رباني ڇهين پشت ۾ اولاد آهي خواجه رفيع الدين (باني شهر سرهند جو) جنهنجو مقبرو سرهند شريف جي پراڻي قبرستان ۾ اڄ تائين موجود آهي. مذڪور خواجه رفيع الدين نائين پشت ۾ اولاد آهي. خواجه فرخ شاه ڪابلي جو.

فرخ شاه ڪابلي جو. مقبرو ڪابل جي شهر جي ويجهڙائي ۾ معروف به درّه فرخ شاه ڪابلي آهي.

فرخ شاهه ڪابلي فاروقي جو اولاد بيو به غير مجدّدي هندستان ۾ گهڻو آهي جن مان خواجه فريدالدين شڪر گنج مشهور ۽ معروف اولياءُ آهي ۽ پاڪ پٽڻ ۾ سندس درگاهه زيارتگاهه عام و خاص آهي - فرخ شاهه ڪابلي (فاتح هندستان) سورهين پشت ۾ اولاد حضرت اميرالمؤمنين عمر ابن الخطاب جو آهي - ٽن واسطا حضرت مجدد ڪان اميرالمؤمنين تائين اٺاويهه آهن ۽ هيئن اسان تائين ٻارهن - ڪل جملو ڏاڏا اسانجا تيا چاليهه (٤٠) حضرت امير عمرؓ کان اسٽون آهيان ١٤ پشت ۾ - حضرت امام رباني کان ٽيرهين پشت ۾
وَالْغَايَةُ دَاخِلَةٌ فِي الْمُغَيَّا

جاندارن تي رحم:-

مومنکي خدا تعاليٰ جي فضل سان فطرتاً جاندار (حيوان) چوپايه - پکي پکڙون - ڪيڙن مڪوڙن تي شفقت ۽ رحمدلي گهڻي ٿيندي آهي - رات تي ماڪوڙين جو ٻڙ ڏسندو هو ته پاسو ڏئي لنگهندو هو هنن کي لتاڙيندو نه هو - گپ ميڪ ۾ ڪا ڦاٽل هوندي ته انهي کي ڪيئي اُڇلائيندو هو - پاڻي ۾ ڪا شيءِ ٻڏندي ڏسندو هو اگرچه جو نيٺ هوندي ۾ نڪرڻ لاءِ زور پئي لائيندي ته انهيکي پاڻي مان ڪڍي ٻاهر اُڇلائيندو هو.

مومنکي انهن بيرحم سنگدل حڪيمن تي ڏاڍي ڪاوڙ ٿيندي آهي جيڪي جيئرن ماڪوڙين کي تيل جي شيشي ۾ وجهي اُس ۾ ٽنگيندا آهن - سانپ جهلي جيئرا تيل جي ڪنجي ۾ وجهي ڦهڪائيندا آهن - غريب بي آزار ميڙهن وساڙا جيئرا جهلي شيشي ۾ بند ڪري رکندا ڪيترا ڏينهن ويچارا انهي ۾ چيچي چيچي مرندا آهن - چالاڪ ته اسين هنن مان ملذذ ليپ مقوي طلا ٺاهيندا اسين - بعضي ظالم ته وري جيئريون جهرڪيون جهلي ڪنب ڪوهي ڏينهين جي ڪڪر ۾ ٻڌندا آهن تانجو ڏينهو هنن کي ڏنگ هڻي هڻي ماري ڇڏي پوءِ اسين ڪاٿيندا اسين ته ڏاڍي قوت پيدا ٿيندي -

اڙي ظالمو! پنهنجي هڪ گهڙي جي موهوم خواهش نفساني يا دل خوش ڪرڻ لاءِ اهڙا قهري پاپ پاڻ جهڙن ساهه وارن سان ڇو ٿا ڪريو - ڪو خوف خدا تعاليٰ جو ڪريو

مَنْ لَّا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ کان ڊڄو. ۽ اِرْحَمُوْا مَنْ فِي الْاَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ تي عمل ڪيو. ـــه

میازار مورے کہ دانہ کش است کہ جان دارد و جان شیرین خوش است

اسلامي حڪم احڪام ڇا آهن. ۽ اسانجن بزرگن پيشوائن ڇا ڪيو آهي سي ڳالهيون اوهانکي ٻڌايان ته حيران ٿي ويندؤ.

حضرت خواجه باقي بالله. حضرت امام رباني جي پير و مرشد جو **نقل** آهي ته هڪڙي رات سياري جي سوڙ ۾ سُتل هوا هڪڙي ٻلي سيءُ کان بچڻ اچي سندن سوڙ ۾ لڪي سمهي رهي. سندن وقت تهجد لاءِ اُٿڻ جو هيو مگر پاڻ چيائون اسين اُٿنداسين ته ٻلي بچي نڪري ويندي ٻلي ٻلي ڪوسي ٿي پاڻ نڪري وڃي انهيءَ انتظار ۾ پنهنجي نفل نماز قضا ڪيائون مگر ٻلي کي نه اُٿاريون.

مولانا رومي پنهنجن مريدن جي جماعت سان عاڙهي ستي هڪڙي تنگ گهٽي مان لنگهائو ٿيا. هڪڙو ڪُتو گهٽي کان پيت جي ڄائو ۾ ويٺو هو پاڻ پنهنجي جماعت سميت اُتي بيهي رهيا. ڪنهن عرض ڪيو ته سائين ڇا آهي؟ ڪُتي کي هڪلي پري ڪنداسين پاڻ فرمايائون ته ڪُتي کي نه هڪليو تيسين بيٺا هئا جيسين ڪتو پاڻ اُٿي ويو. ـــه

شنیدم کہ مردانِ راہِ خدا دلِ دشمنان ہم نکردند تنگ

ترا کے میسر شود این مقام کہ با دوستانت خلافت و جنگ

هي جو بعضي شوقين وڏيرا ڪتن جي لوڌ پاڻ سان ڏنيم سوئرن جو شڪار ڪندا آهن جيري جانورن کي جهلي هٿ پير ٻڌي اُن تي ڪُتا ڇڏيندا آهن ڪُتا انکي بوٽيون بوٽيون ڪري ڇڏيندا آهن هُن جون رڙيون پيون پيو نڪرنديون آهن هو ٽهڪ ڏيئي پيا کلندا آهن. هي وڏو پاپ آهي. موذي جانورن کي يڪدم مارڻ درست آهي مگر عذاب ڏيئي مارڻ دُرست نه آهي اگرچه نانگ، پتون هجي يا ڪتو ۽ ٻلو. هو به اسان وانگي خدا تعالى جا مخلوق آهن. اسان جهڙو ساهه هُنن جي پيٽ ۾ آهي. هُنن خدا تعالى جي نافرماني يا ڏوهه ۽ گناهه ڪو نه ڪيو آهي اسان هزارين گناهه ڪيا آهن هر عذاب کان ڇٽل آهن ۽ اسين گرفتار.

تعليمي حالت

علم اگر اندک بود خوارش مدار زانکه دارد علم قدرِ بے شمار

هي خدا تعاليٰ جو مون تي وڏو فضل و ڪرم آهي جو بغير عقل و هوش و بغير ڪوشش و محنت منهنجي مونکي علم نصيب ڪيائين. منهنجي عمر اڃان ڏهه سال مس هئي ته مون فارسي درسي ڪتاب گلستان، بوستان، سڪندر نامه، انوار سهيلي تائين پڙهي پورا ڪيا. ۽ اهڙيءَ ريت ۾ قرآن شريف به پڙهيم خط و ڪتابت جي مشق به ڪئي. اوهين پاڻ سمجهي سگهو ٿا ته، ننڍيءَ عمر ۾ ٻارڙي وهيءَ ۾ ٻارنکي راند، رونق ۽ وندين جو شوق ٿيندو و يا پڙهڻ ۾ گهٽ جو. آهيا قسمت جي ياوري ۽ ماٿن جي مهرباني هئي جنهن مونکي هن نعمت سان نوازيو ۽ هن دولت سان سرافراز فرمايو — هي سڀ مون تي مولا تبارڪ و تعاليٰ جون مهربانيون آهن.

نياوردم از خانه چيزي نخست تو دادي همه چيز ومن چيز تست

قرآن شريف ۽ فارسي درسي ڪتاب گهڻو ڪري مون پنهنجي پيءُ ڏاڏي وٽ پڙهيا. خير يا ڪڏهن غير حاضر هوندا هوا ته ڏينهن ٻئي ڪنهن حاضر الوقت پڙهيل کان سبق وٺندو هوس. اسانجي حضرت والد صاحب جا اکر مشق نستعليق رسم الخط فارسي خواه عربي تمام باقاعده سهڻا سنا هوا سندن لکيل قطعا ۽ خوشخط قلمي لکيل ڪتاب ۽ وظيفه موجود آهن. مونکي به مشق پچائڻ لاءِ ڪوشش ڪندا هوا ۽ ڦرهي تي مشق جي سٽ لکي ڏيندا هوا اکرن لکڻ جي ترتيب قاعدا وغيره ٻڌائيندا هوا ۽ پڻ انهن ڏينهن ۾ حساب ڪتاب ڪرڻ جا قاعدا جوڙ ڪٽ وغيره سيکاريندا هوا. مونکي ننڍپڻ جو سن هجري ١٣٢٠ھ لکڻ ياد اچي ٿو جڏهن منهنجي عمر ست سال هئي. اسانجي وقت مدرسن ۾ بيت بازي جو رواج به گهڻو هو شاگردن کي خوشي به ٿيندي هئي ذهن ۽ ذڪاء به وڌندو هو چڱا ڀلا بيت ياد رهندا هوا. حضرت صاحب جن مونکي بيت بازي لاءِ عطائي نامون ياد ڪرايو. جنهن جا غزل حروف تهجي سان ترتيب شروع ٿيل ۽ پڇاڙي سين غزلن جو لام تي آهي جنهنکي اهيو رسالو ياد هوندو هو

بيت بازي ۾ هميشه گوئي كشند، ۽ ملامن جي جواب ۾ پنهنجي حريف کي سڪ بيهاري ڇڏيندا
هئا ته اهڙو شوق ذوق اهڙن مدرسن ۾ ڏسجي ڪانه ٿي.

جڏهن منهنجي عمر ڏهن سالن جي ٿي ۽ فارسيات پڙهي پوري ڪيم ته ڏهن مونکي
عربي تي وهاريون عربي جو پهريون سبق مونکي پنهنجي ڏاڏي حضرت خواجه عبدالرحمن
ڏنو ۽ ڪتاب صرف بهائي جو شروع ڪرايون. بدان اسعدك الله تعالى في الدارين
كه كلمات لغت عرب بر سه قسم است اسم است وفعل است وحرف است (مثال خدا تعالى
اهيا دعا سندين منهنجي حق ۾ قبول ڪري) ۽ ساڳي سال ١٣١٥ھ مونکي رتان مريد
ڪرائي داخل طريقه نقشبنديه ڪيائون ۽ انهئي سال جڏهن آئون ڏهن سالن جو هوس
حضرت وڏي ڏاڏي اسانجي ٽکهڙ جي ڳوٺ ۾ تاريخ ٢ ذي القعده يوم جمعه ١٣١٥ھ
وفات ڪئي. رحمة الله تعالى عليه.

اعلى حضرت جي انتقال بعد اسانجي حضرت والد صاحب تي زمانه جا وڏا بار ڳهٽان
ڪم ليڻي پيا. فاتحه خواني جي واسطي عزيزن ۽ مريدن ۽ مخلصن جي آمد ورفت
هڪڙي پاسي عيال واطفال جي خدمت ۽ سرپرستي ٻي پاسي. گادي نشيني ۽ پيري مريدي
جو شغل ٽئي پاسي. ته گنج جبل تي سندين مقبري تي چوڪندي ٻاهران جوُ طرف چار
ديواري مسجد وغيره تعميرات جو ڪم چوٿين پاسي. مطلب ته ڪين منهنجي پڙهائڻ جي
فرصت ڪانه ٿي ملي تنهنڪري مرحوم مولوي عبدالقيوم بختيارپوري کي گهرائي منهنجي
پڙهائڻ لاءِ وهاريون. انهن ڏينهن ۾ عام طور مولوي صاحبن جو پگهار ٧-٨ روپيا
هوندو هو. ڪنهن ڪنهن خاص وڏي مدرس کي ٢٠-٢٥ روپيا مشاهرو ملندو هو.
ڪافيه تائين درسي ڪتاب مون مولوي صاحب مذڪور وٽ پڙهيا. پوءِ منهنجي واسطي مولوي
صاحب حاجي حافظ لعل محمد متعلوي گهرايون مولوي صاحب مذڪور اعلى حضرت ڏاڏي
اسانجي جو مريد هو. ۽ اسانجي والدشريف جو ٻيو استاد هو، متقي، پرهيزگار، عالم جيّد
صورت ۽ سيرت ۾ نمونه سلف صالحين هو. آئون سندن صحبت ۾ ماهوار ٽيهه

نه ته خبر هئي منهنجو ڪهڙو حال ٿئي ها. ۽ هميشه اسانکي نصيحتون ڪندا هو عبادتن ۽ وظيفن ڏانهن رغبت ڏياريندا هو. درسي ڪتاب ڪنز، ڪافيه تائين برزبان ياد هوا علم فقه ۽ فرائض ۾ خاص طرح يگانه هوا. علم حساب ۾ تمام ماهر هوا. ونڊ ڪٽ. ضرب جا جديد قاعدا ۽ سولا رستا پاڻ اختراع ڪيا هوائون. سرا جي صورتن تي هي هئي، سرا جي پڙهڻ لاءِ پيرا پيرا جا ماڻهون وٽن ايندا هوا. ٻن ٽن سالن ڪانپوءِ ڪن مجبورين جي ڪري پاڻ موڪلائي ويا. ۽ حضرت صاحب جن مولوي ميان خير محمد منگسي کي (جو درس تدريس ۾ ماهر ۽ معقولات ۾ مشهور معروف نالي وارا هوا) منهنجي پڙهائڻ لاءِ گهرايو. ۽ بيکو تقريباً ٨-١٠ سال اسان وٽ رهيو. مون نصاب سيالڪوٽي وٽن ختم ڪيو.

هي عجيب ڳالهه اوهانکي ٻڌايان ته مولوي صاحب مذڪور باوجود هيتري قدر علمي لياقت جي اکر لکڻ کونه ڄاڻندا هو ڪنهن مسئله جو جواب يا ضروري خط پنهنجي ڪنهن شاگرد کان لکائي لاچار انهي تي پنهنجي صحيح پنهنجو فقط نالو دستخط ڪري ڏيندا هو. خطابي چوندا هو اسان سائين توهان ته وڃي اُٺ چاريو توهانکي مولوي ڪير چوندو.

مولوي صاحب مرحوم جون ڪيتريون خوبيون ڪيتريون خصلتون اوهانکي ٻڌايان خوش طبع ساده مزاج ساده لباس پهرڻ چيڪي صورت وڏو پيٽ مٿي جا ڳهاڙا چيله تائين چڙهيل (جيونه پاڻ به ذات جا منگسي بلوچ هوا) خطابين تي نهايت مهربان خطابين سان پڙهائڻ وقت گڏ ويٺا هوندا هئا ته پاهرين ماڻهن کي خبر نه پوندي هئي اُستاد ڪهڙو ۽ شاگرد اُن جا ڪهڙا؟ بدن ۾ تندرست طاقتوار هو. جمعي جي ڏينهن سبقن کان موڪل ملندي هئي ته پنهنجي ڳوٺ وڃي پنهنجي ٻني جا هر وهندا هو. ڪڏهن ڪڏهن جيڪي پوندي هيس ته آڌي ڪڪڙ جو گوشت مرغن ڪري کائيندا هو. خطابي چوندا هوا اڄ وري مولوي صاحب کي ڪڪڙ کاڌي جو شوق ٿيو آهي جيڪي جو هالو کيو آهيس مطلب ته خطابين جي پورگ جي جي ڪري منيان کونه پائيندا هو رحمة الله تعالیٰ عليه.

آخري عرصه درميان اسانجو استاد مذڪور ڪو وقت پنهنجي ڳوٺ وڃي ويٺو پوءِ منهنجي

پڙهائڻ لاءِ ٻيو مولوي خير محمد پاتائي سابق قاضي القضاة رياست لسبيله موجوده خانصاحب محمد يوسف جو ڀاڻيجو ڪليڪٽر ضلع ننگر ٺٽي جي والد کي گهرايون مذڪور مولوي صاحب پڻ ٻئين وعدو ڪيو ته آئون موڪل جا ڇهه مهينا تنهن سائينءَ ادب رهي صاحبزاده کي پڙهائيندس مگر پوءِ ڪين رياست جو حڪم ٿيو ته توهان جلد اچي هتي جو پنهنجو عهدو سنڀاليو، تنهن ڪري ٣ مهينا رهي روانو ٿي ويا. پوءِ بزرگ مخدوم حسن الله صديقي پاتائي کي گهرايون، اهو بزرگ به اٽڪل سال کن رهيو. "عبدالغفور" مع حواشي سيالڪوٽي ۽ نور محمد مدقق سبقاً سبقاً "رشافيه" مون وٽان پڙهيا پوءِ ساڳيو مولوي صاحب خير محمد منگسي واپس گهرايو ويو جو آخر تائين اسان وٽ رهيو.

هن مان اوهان معلوم ڪيو ته مون سمورو علم پنهنجي گهوٽ پنهنجي جاءِ تي پڙهيو. ٻاهر ٻي پاسي رهڻ ۾ پڙهڻ ڪرڻ نه ٿيو.

اسانجن استادن مان سڀن پڙهائڻ جو قاعدو مولوي حاجي لعل محمد صاحب جو هي هيو جو شاگرد کي نئين سبق ڏيڻ وقت پهرين پڙهيل سبق جو زباني امتحان وٺي پڪو ڪرائي بعد ۾ ٻيو سبق ڏيندا هوا. مولوي خير محمد پاتائي جو وري سُهڻو طريقو هو جو جيڪو سبق طالب کي پڙهڻو هوندو تنهنجو مضمون ۽ مطلب پاڻ ئي زباني اول طالب کي ٻُڌائيندا هوا ته اڄ توکي سبق ۾ هي قاعدو يا مسئلو پڙهڻو آهي پوءِ خطابي کي چوندا هوا ته هاڻي ڪتاب کولي پڙهه ته هنکي اڳي مضمون ذهن نشين ٿيل هوندو هو فقط عبارت پڙهي ٿورو گهڻو تحقيق ڪري ڪتاب ڪٽيو ويندو هو.

اسانجي حضرت والد صاحب جي تاڪيد هوندي هئي ته جيڪو ڪتاب پڙهو سو سڄو ڪامل اول کان آخر تائين پڙهو ادا ڪريو يا تڪر تڪر ڪتاب جو پڙهي خالي ٿالو نه ڪريو ته اسان هيترا ڪتاب پڙهيا آهن، تنهن ڪري مونکي عربي پڙهڻ ۾ گهڻو وقت رسمي نثرات جي (جيڪو ذهن ۾) پندرهن سال لڳي ويا. شادي ڪرڻ ۽ اولاد پيدا ٿيڻ کان پوءِ پڙهندو رهيس.

حديث شريف جو ڏورو مون سڀ پنهنجي والد صاحب وٽ ڪيو. مشڪوٰة شريف ۽ صحيح بخاري جا اوائل تہ سبقاً سبقاً پڙهيا پوءِ باقي صحيح بخاري ۽ صحاح ستہ ڏوري طور تہ پڙهندا هئاسين. هر هڪ ڪتاب جا ٻہ نسخا هئا هڪ نسخو مصري ڇاپ پاڻ کڻندا هئا ۽ ٻيو ڇاپو هندي محشي معرب آئون کڻندو هوس. نماز ظهر کان پوءِ مسجد ۾ ويهي ٻہ ٽي پنا پاڻ پڙهندا هئا آئون ٻڌندو هوس وري ٻہ ٽي پنا آئون پڙهندو هوس پاڻ ٻڌندا هئا ڪنهن ڪنهن جاءِ تي لغوي لفظ يا مغلق معنيٰ جو حل ڪري عبور ڪندا ويندا هئاسين تقريباً هڪ سال ۾ صحاح ستہ جو ڏورو ڪيوسين.

قدرت پاران مونکي ننڍپڻ ۾ ذهن ذڪاءُ جو ڀاڱو جيڪو مليل هو مگر افسوس جو منهنجو حافظو ڪمزور ۾ نسيان غالب آهي. آئون خيال ٿو ڪريان تہ منهنجي پڙهيل يا مطالعہ ڪيل ڪتابن جو ڏهون ڀاڱو بہ مونکي ياد نہ آهي جيڪڏهن منهنجو حافظو قوي هجي ها تہ اڄ آئون علامہ زمخشري هجان ها يا ثاني تفتازاني.

ما هر چه خوانده ایم فراموش کرده ایم — الا حدیث یار که تکرار می کنیم

سنڌ ۾ حديث شريف جي پڙهڻ پڙهائڻ جو رواج بالڪل گهٽ آهي فقط ڪجهہ مشڪوٰة شريف مان ۽ ٻہ ٽي ورق صحيح بخاري جا تبرڪاً پڙهندا آهن. سائينجن والد صاحب حديث شريف جو علم عربستان ۾ پڙهيو هو ۽ وڏن محدثن کان مثلاً شيخ احمد زيني دحلان کان سنہ ١٢٩٩هہ ۾ صحيح بخاري جو ڏورو تبرڪاً پڙهيائون. پوءِ مولانا رحمة الله مهاجر جاره هندي جي مدرسہ صولتيہ ۾ سبق پڙهندا هئا وري ٻي دفعہ سفر حج ۾ سنہ ١٣٣٠هہ حسن اتفاق سان مڪہ شريف ۾ ڪين محدث اعظم شيخ ابو نصر دمشقي سان ملاقات ٿي ۽ اهيو بزرگ ڪوڙو ۽ حافظ الحديث صاحب الاسناد هئو تنهن کان حديث مسلسل بالاولية ۽ حديث الرحمة (الراحمون يرحمهم الرحمٰن) ۽ ٻيون حديثون سند سان هٿ ڪيون جن جو مفصل بيان پاڻ پنهنجي ڪتاب "پنج گنج" سفر نامہ حجاز ۾ ڪيو آهي تنهن ۾ پنج رسالا آهن. هڪڙو رسالو مسلسل حديثن جي روايت ۾ جدا آهي ــ ١

مگر افسوس جو اهڙيون ڪتاب قلمي آهي ڇاپيل نه آهي فقط انهيءَ مان هڪڙو رسالو سفرنامه حجاز وشام وعراق مخلص مڪرم حاجي عبدالله لغاري بلڙي سنڌي ۾ ترجمو ڪرائي ٻه دفعا شائع ڪيو آهي. حضرت قبله قدس سرهٗ جي اُستادن ۽ علمي ڪمالات وتصنيفات جو ڪجهه مفصل بيان رسالي مونس المخلصين ڪتاب ۾ لکيو آهي. ڪهڙو عجب نه آهي ته حضرت صاحب جن ڪهڙن مدرسن ۾ پڙهيا يا ڪهڙن استادن وٽان پڙهيا. عجب هي آهي ته هيترن مافوق العادة مصروفيتن هوندي پاڻ پنهنجي همت ۽ استقلال سان سبقن پڙهڻ ۾ ڪمي يا ڪوتاهي ڪا نه ڪيائون انهي وقت ۾ پاڻ شادي شده هوا ۽ اولاد به پيدا ٿيل هوا. حضرت صاحب وڏي جي ساري ڪنٽب جو ڪم ڪار ڏوا دارو سود رسلف بازار جو وغيره سنڌين حوالي هو. مدرسه ۾ پڙهڻ ويندا هوا پنهنجي روزمره قرآن شريف جو حفظ وڏي حضرت کان لکائي ڪندا هوا. رات جو پنهنجا طواف به ڪندا هوا ۽ عمره به آڻيندا هوا. سچ چيو اٿن. ـــه

بقدر الكد تكتسب المعالي ومن طلب العلا سهر الليالي

مائٽن جون مهربانيون :-

مونکي ننڍپڻ ۾ پنهنجن وڏن مائٽن کان ٣ دفعا مار ڏيڻ ياد اچي ٿي هڪ دفعه پنهنجي ڏاڏي حضرت خواجه عبدالرحمٰن نماز تان مونکي مار ڏني. وچين نماز جي بانگ تي سبق تان مونکي موڪل ملي آءُ وضو ڪرڻ لاءِ جوڻ واڙا جي ڪپ تي ويس ته ٻين ڇوڪرن سان راند ۾ مشغول ٿي ويس. پاڻ نماز پڙهي جماعت سان ختم ٿي وڃنا مونکي مسجد مان ڏٺئون پي ته آئون لهو ولعب ۾ مشغول آهيان. ختمون پڙهي ماڻهون موڪليئون ته وڃي هنن ڇوڪرن کي وٺي اچو مونکي پنهنجي اڳيان وهاري چيائون ته تو ڇو نه نماز تي آءُ نه ختمون پڙهيءُ اجايان راند بس نه ٿا ڪريو. هڪڙي چماٽ ٻي چماٽ هڻي ڪڍيائون ٻين ڇوڪرن لاءِ حڪم ڪيائون ته هنن کي مسجد مان ٻاهر ڪڍي ڪوشمالي ڏيئي ڇڏيو آئون بوستان پنهنجي والد بزرگوار وٽ پڙهندو هوس نماز ظهر کان پوءِ فرمايائون

نہ ڪتاب ڪڻي اچ سبق وٺ صبح کي سبق ڏئي، صبح وارو سبق نه مون پڙهي ڪيو هيو نه مون
پيراڳ ناهيا ۽ نه آئون پڙهي ڏئي سگهيس. غلط سلط ڪي اکر پيو پڙهان منهنجي
مٿي تي پاڻ کي خلي نهري واري (جيڪا سخت ٿيندي آهي) پيئي هڻي مٿي تان لاهي زور
سان منهنجي لوڻي ۽ مٿي تي هڻي ڪيڏيون منهنجا ڳل ڳاڙها ٿيا منهنجي اکين مان
لڙڪ هاريا. روئندو روئندو ڪتاب کڻي وڃي مسجد جي ڪنڊ ۾ پيراڳ ڏيڻ ويٺس ۽
ڏسڪا پيو ڏيندو رهيس پاڻ به اُٿي ٻاهر هليا ويا.

ٻي دفعه حضرت والد صاحب مسجد مان نماز مغرب جي پڙهي گهر ڏانهن پيا اچن آئون
حويلي جي ڏري ۾ ٻين ڇوڪرن سان راند ڪري رهيو آهيان مونکي سڏ ڪري چيائون
فلاڻا تون نماز تي نه اچين اجان رانديون پيو ڪرين ۽ ٿي؟ چماٽون هڻي پٺ تي
مونکي ڪيرائي ڇڏيائون هليا ويا. آئون شڪر نٿو ڪريان ته اهي مارون اسانکي
مليون انهن مارن ۽ موچڙن جي برڪت آهي جو هن وقت تائين فرض نماز مون قضا
نٿو ڪريان. جهڙي نفلي پڙهي رهيو آهيان اهي مارون نه هجن ها ته خبر ناهي فرض نماز
به پڙهجي يا نه؟ ڪاش ڪي ٻين نيڪ عملن ۽ نفلي عبادتن تي به اسانکي موچڙا ڏين ها
ته هن وقت اسين وڏا اوليا هجون ها.

فائدو:- اولاد ماءُ پيءُ کي ڏاڍو پيارو آهي پر ٻن وقتن ۾ هُن سان پيار ڪرڻ پيار نه
آهي بلڪ دشمني آهي هڪ ڏوا پيارڻ وقت ٻيو پڙهڻ وقت. هن ٻنهين وقتن ۾ هن
کي دشمن ٿي لڳي جيڪڏهن هنن وقتن ۾ هنن تي پدرانه شفقت ڪندو رحم ڪري
ڪري ڪين معافي ڏيندو ته يا مرندو يا ڪرندو يا پوءِ سڄي ڄمار ٻي مصيبت ۾ گرفتار هڪ
ٻيءَ کان بيزار.

انگريزي تعليم:- اسانجا وڏا انگريزي تعليم ۽ اسڪولن ۾ ٻارن کي پڙهائڻ جا
سخت مخالف هوا پنهنجي اولاد کي ته ڇا پر ٻين صاحبزادن کي به اجازت نه ڏيندا هوا.
مونکي وڏو پڻ ۾ تقريبا . ۾ سال ٿيندا جو انگريزي سکڻ ۽ پڙهڻ جو شوق جاڳيو

مگر حضرت صاحب جي خوف کان ۽ ماڻهن جي شرم کان ڪير انگريزي جو نالو وٺي؟ ماڻهن کان لڪائي ٻه ڏهه ڏينهن ڪڏهن ڪڏهن مطالعو ڪندو هوس ۽ لفظن جي معنا ٻين کان ياد ڪندو هوس مگر استاد کانسواءِ ڳالهه ڪير سمجهائي؟ آخر لاچار ٿي پنهنجي ٻه ٻه سوٽ گهر ڪري نه سگهيس. اُن ۾ مرحوم ڊاڪٽر رحيم بخش باقر نظامائي واري کان لڪ ڇپ ۾ سبق پڙهڻ ۽ اکر لکڻ شروع ڪيم. تنهن کانپوءِ ٻئي آخوند حاجي عبدالعليم بجنيارپوري کان خط پٽ لکڻ سکيس. ايتري محاوري مون کي پيدا ٿيو جو بعضي همراهه دوستن ڏانهن انگريزي ۾ خط لکي موڪليندو هوس.

انهيءَ زماني ۾ تحريڪ خلافت جي زور شور سان سنڌ ۾ شروع ٿي. ماڻهن انگريزن سان قطع تعلقات شروع ڪئي. ولايتي مال جو بائيڪاٽ ڪيون، نوڪريون ڇڏيون ۽ اسڪول بند ڪرايائون. مون کي ڏک ٿيو ته قوم جا افراد انگريزي جو بائيڪاٽ ڪن ۽ مان انگريزي پڙهڻ ۾ مشغول رهان.

هتي نامناسب نه ٿيندو جيڪڏهن آءٌ اُهي الفاظ بيان ڪريان جيڪي منهنجي ڪن حضرت والد صاحب کان منهنجي روبرو عام مجلس ۾ ٻڌا.

حيدرآباد ۾ هڪ شادي جي تقريب هئي. اُتي اسين سڀ ۽ ڏاڏا صاحب داڳدائيا هوا. سنڌ جو بيٺو (مرحوم آغا اسمٰعيل جان) انهيءَ مجلس ۾ سنڌ جي اڳيان ويجهو ٿي ويٺو عرض ڪيائين ته سائين هن وقت انگريزي تمام ضروري آهي. سيني ڪمن ۾ واپار ۾ نوڪري ۾ هر وقت هرجاءِ ٿي ڪم اچي ٿي. انهيءَ کان سواءِ ڪو ڪم نٿو هلي سگهي. سائين صاحبزادن جو ڪهڙو حال ٿيندو. اڳوڻن بزرگن جو ڪمال ته هن ڪري هو جو ماڻهن گهڻي محبت ۽ اعتقاد سان هنن کي دعوتون ڏين ۽ عزت سان نذرانا ڏين. مسافري هن وقت بعضن تي ٻه گهڙا آهي وغيره وغيره. سنڌس مطلب هو ته سنڌس صاحبزادن کي انگريزي اسڪولن ۾ پڙهائڻ جي موڪل ملي. پاڻ فرمايائون ته اتي سنڌن قصور آهي. هاڻي ته پاڻ پنهنجن بزرگن ماڻهن جي رستي تي هلڻ اهڙي عزت ۽ اهڙي وٺي

مان لهندا هئا ته سندن ڇڱو وقت گذرندو ۽ ڪيئن گذارو ڪندا؟ هن عرض ڪيو ته سائين
هنن کي نه علم ۽ فضيلت آهي نه اڳوڻن جهڙي ڪشف ڪرامت نه هنن کي وجه معاش لاءِ
زمينداري آهي نه هنن کي نوڪري ڪرڻ کان سواءِ ٻيو ڪو چارو آهي. پاڻ فرمايائون
ته هنن جي وجه معاش لاءِ ٻيا به ذريعا گهڻا آهن مثلاً ڪي دوادارون طب جو ڪم عن
ڪي سرڪوڪي واچ ميڪري وغيره وغيره. اهي سڀ ڪم روزگار لاءِ چڱا آهن
اسڪولن پڙهڻ ۾ گهڻا نقصان آهن هڪ ته شڪل صورت لباس پنهنجو بدلجي ٿو
اخلاق ۽ عادتن تي بد اثر پوي ٿو. اسلامي اعتقاد خراب ٿئي ٿو، اسڪولي ڪتاب غير
اسلامي پڙهڻ ۾ اچن ٿا. بدصحبت ۽ بد سنگت ۾ مبتلا ٿين ٿا. هندن ماسترن جو
صبح شام سلام ڪرڻو پوي ٿو (اُن وقت ماستر گهڻو ڪري هندو هوا) انهن جي تعظيم
وتڪريم ڪرڻي پوي ٿي تنهنڪري اسين اجازت ڏئي نٿا سگهون. عرض ڪيائين
ته پوءِ اسانجا پويان صاحبزادا ڇا پڙهندا يا ڇوريون ڪندا. ڪين جوش آيو ۽ ڪاوڙ
مان فرمايائون جيڪي ريون ڪن يا ڍڳي ٻين ته به مسلمان ته هوندا بي ايمان ته ڪونه
ٿيندا سو بهتر آهي هن کان جو اسڪولن ۾ پڙهي بي ايمان ٿين يا مسلماني کان نڪري وڃن.

هن جي تائيد ۾ هڪڙو ٻيو نقل ٻڌو هان ڪي ٻڌايان:-

پير سرهندي جي ڳوٺ ملير ۾ جيسين مرحوم حضرت ضياء احمد آغا صاحب حياتي
هو تيسين ڳوٺ ۾ اسڪول ڪونه هيو پراڻي دستور موجب ڇوڪرا قرآن شريف
۽ ٻيا اسلامي ڪتاب آخوندن وٽ پڙهندا هوا. سندن وفات کانپوءِ اسڪول پيو
ڳوٺ وارن گهڻن پنهنجا ڇوڪرا اسڪول ۾ ويهاريا.

طالب نالي هڪڙو غريب پير هيٺ ڊاڪٽر منهنجو آشنا هو تنهن به پنهنجو پٽ
اسڪول ۾ ويهاريو. ٻن ٽن سالن کانپوءِ آئون ملير ويس پڇيم طالب! تنهنجو پٽ
ڇا ٿو پڙهي ڪيترو پڙهيو آهيس؟ چيائين سائين اسڪول مان اُٿاري ڪڍيو مانس
مون چيو ڇو؟ چيائين هڪڙي ڏينهن خيال آيم ته اسڪول ۾ وڃي ڏسان ڇوڪرا ڇا ٿا

پڙهن جا تاڪن وڃي منهن وجهي ماٺڙي ڪري ڪنڊ ۾ ويٺس. ڏسان ته ڪي ڪرسين تي
ويٺا آهن ڪي بينچن تي ڪتاب ۽ ڪاغذ پٽ تي پيا آهن پيرن ۾ پيا لتاڙجن نه ڪو ادب
نه ڪو حيا. دل ۾ سڙي ويس. چپ ڪري ويٺس. منهنجي چوڪري جو وارو آيو ڪتاب
کڻي ماستر جي اڳيان ويٺو پڙهي پيو ته سبق ۾ هيترا ٻيلا آهن. هي هي ڏيڏون آهن
هيتري هيتري هنن جي اپاضي آهي. نه خدا جو نالو نه خدا تعالى جي رسول جو عليه الصلوٰة
والسلام نه نماز نه روزي جو مسئلو نه دين ايمان جي ڪا ڳالهه. مون چوڪري کي ٻاهر
مان ڇڪي ٻاهر ڪڍيو بابا اسين غريب ماڻهو آهيون هلي پنهنجيون ٻڪريون
چار. مونکي جاراڻي پيٽ جي طاقت ڪانه آهي. مون پائيو ته تون نماز روزه وضو ۽ طهارت
سکي ايندين جاراڻي پيٽ پوي ته گهوري. ٻيلا سانگي ڏنيون ماپڻ ۽ ٻيلن ڪمٽ
جو ڪهڙو ضرور ڪهڙو فائدو. تنهن ڪان هلي پنهنجيون ٻڪريون چار ته آئون
غريب ماڻهن جاراڻي ڪان جيئي پوان. مون هن غريب اَٽ پڙهيل ماڻهن
جي ايمان ۽ اعتقاد کي آفرين چيئي ۽ هن جي صداقت ۽ ايمانداري جي ڳالهه اڃان وسري نه ٿي.
اڙهائي هن مسئلي جو مفصل تحقيق شرعي طور ڏسڻ هجي ته مولانا اشرف علي جو
اردو رسالو "تحقيق تعليم انگريزي" گهرائي پڙهي ڏسو.

طب ۽ حڪمت جو مُحاورو:- مونکي آغاز جواني ۾ جڏهن
اجان درسي ڪتاب پڙهندو هوس طب جو شوق جاڳيو. اسانجا وڏا به طب جاڻندا
هئا ۽ علاج معالجا ڪندا هئا. روحاني سُنتي سان گڏ جسماني علاج به بدرقه طور شامل
ڪندا هئا. مگر منهنجو الهي پاسي "بدرقه طرف" توجه گهڻو نه ٿيو. روائجي فارسي، عربي
ڪتابن کان علاوه وڏا ڪتاب انگوڙن حڪيمن جا مثلاً ڪامل الصناعه مطبوعه مصر
۲ جلد شرحي القانون للگيلاني والاملي قديم مطبوعه هند هٿ ڪيم. الهن ڏينهن
۾ مونکي ترياق عربي مؤلفه عبدالعزيز ملتاني جو قلمي نادر ڪتاب ٻڌ عاريه
هٿ آيو جو مون پاڻ پاڻلاءِ سڄو نقل ڪري ورتو. نهايت مفيد نافع ڪتاب

جامع جزء علمي وعملي آهي جسماني علاج سان ۽ يوناني اطبا جي نسخن سان گڏ روحاني علاج ۽ بزرگان دين کان مقبول دوائون ۽ تبرڪا لکندو آهي. مولانا موصوف وڏو صاحب تصنيف وتاليف متبحر عالم آهي سندس سڀ تاليفون وتصنيفون قابليت ولائق تعريف آهن مگر افسوس جو ڇاپجي شائع نه ٿيون آهن. فقط سندس ڪتاب نبراس شرح شرح عقائد علم ڪلام ۾ ڪوثر النبي علم اصول حديث ۾ ۽ ٻيا ٽي رسالا ننڍا طب جا زمرد اخضر ۽ ياقوت احمر وغيره ڇاپيا آهن. باوجود يڪ پاڻ پنهنجي زماني ۾ ملتان ۾ علم جو آفتاب تابان ٿي گذريو آهي پر افسوس جو گمنامي جي ڪڪرن ۾ لڪي ويو. ٻيا ڪا ڇا سان معلوم ٿيو نه سندس تصنيف وتاليف ڪتاب ڪن حاسدن گم ڪرائي ڇڏيا. فَاِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ.

خدا تعاليٰ جي فضل وڪرم سان مونکي ايترو استعداد حاصل ٿيو جو ٻين جي منت محتاجي کان ڇٽي پيس ۽ طب ۾ ڪي مفيد ڪتاب ۽ رسالا لکيم مثلاً تعريف الامراض عربي تفريق الامراض فارسي مشتبه بيمارين جي تشخيص ۾ "برگ سبز" مطبوعه فارسي درخت ٻوٽن جي فائدن ۾. منهنجو قلمي بياض طب جو جنهن ۾ چونڊ پسند ڪيل نسخا تڪميل هوا. افسوس جو اهو ڪردوست مهربان ڪٺي ويو جو پتو نادرد ٿي ويو. مونکي ٻن مائٽن تي ڏاڍي ڪاوڙ ايندي آهي هڪڙو اهو حڪيم جو پنهنجا نسخا لڪائي، نالا بدلائي، رنگ بدلائي ته ڪو نه سمجهي نه سچائي نسخو نه ڏيکاري نه ٻڌائي، ٻيو اهو مائٽن جو اهڙن بخيل حڪيمن کي ستائي ميٺ منت ڪري ٻيهر ٻين پوي ته خاص مهرباني ڪري مون تي تو روح احسان فرمائي مونکي پنهنجو نسخو ڏيو مونکي اهڙو سولو قسم آهي ته آئون ڪنهنکي نه ٻڌائيندس. ڇا اگوڻن حڪيمن جيڪي نسخا ڪتابن ۾ لکي ويا آهن سي وڌيڪ قابل ۽ ڪامل هوا. ياهي حڪيم اهڙن کان علم ۽ تجربي ۾ زياده آهن هنن کي ته مرڪب ڪرڻ جا شرائط ۽ قاعدا به معلوم نه آهن ٻيو ته سين جو هنن بخيلن بي علمن حڪيمن جي منت ڪشي ڪريون.

هي ۽ جاڻ گهرجي ته نسخو جيا هي کهڙي ۽ حڪيم حاذق جو هجي سو سين مريض
لاءِ سيني حالتن ۾ موافق نٿو اچي - موافق حال ۽ مزاج جي ضرورت انهيءَ ۾ ڦير
ڦار ڪرڻ گهرجي - انهن جن اميرن ۽ بادشاهن لاءِ تجويز ڪيو آهي انهنکي بيشڪ
موافق ۽ مفيد آيو هوندو مگر اهو لازم نه آهي ته اهو هر جاءِ تي هر حال ۾ ڪم
اچي ۽ سڀني جهان لاءِ اهو ساڳيو تير بهدف ثابت ٿئي - اسانکي گهرجي ته انهنجا
اصلاحات ڪريون ۽ حسب حاجت انهيءَ ۾ تغيرات و تبديلات ڪريون -
آسين مذهب ۾ تقليد جا قائل آهيون نه طب ۽ حڪمت ۾ -

آسين مرڪبات ۾ سولا سولا سهل الحصول ڪم اجزا نسخن کي پسند ڪندا آهيون
وڏا وڏا دور و دراز نسخا معجونات هجن يا عرقيات رجن ۾ پنساري جي دڪان
جون سڀ دوائون ميڙي سيڙي رجهن سٽ شتر وڪڙ انهنکي سڀني گڏجن
پسند ڪونه ڪندا آهيون - اهڙي نسخه جون ستر نقريبون لکيل هونديون
ته به انهيءَ کان بيري پيچندس - آسين هر قسم جون دوائون ٺاهيندا آهيون مگر
پاڻ کي دوائن سان بدل نه ڪندا آهيون نه شوق ڪري بغير ضرورت جي دوا
کائيندا آهيون - بعضي خاص پنهنجي استعمال لاءِ خرچ ڪري ڪا مفرح يا ڪا قوتي
ٺاهيندا آهيون سا به بين کي ڏيئي ڇڏيندا يا ان مان ڪا ڏي نه سگهي -

چڱو ڀلو ماڻهون اهو آهي جو نه دوائون کائي نه ڪري ڪري جيڪو شخص
دوائون کائيندو ۽ ڪري ڪندو رهندو اهو بيمار ٿي بيمار آهي -

هي ڪم موڙ و تيل آهي ته غريبن جن ڪڏهن ڪنهن جو شربت به نه پيتو آهي
انهنکي ٿوري دوا معمولي ڏس سان به چڱو فائدو ٿيندو آهي - پتاشن جو شربت
انهن لاءِ شربت ابريشم آهي ۽ اميرن کي وڏيون قيمتي دوائون به فائدو ڪونه
ڪنديون آهن - بادام - پستا - مشڪ ۽ عنبر - گلاب ۽ ڪيسر - ته هنن جي
روزاني خوراڪ آهي پوءِ بيماري ۾ هنن کي فائدو ڇا مان ٿئي -

جسماني حالت ۽ امور طبعيه

آئون ڄاڻي جسماني بدن ۾ ضعيف ۽ نحيف هوس. بي بي امان اسانجي والده شريفه ڳالهه ڪندي هئي ته جڏهن تون ڄائين مونکي مُدي جو تپ ٿيو ٿڃ جو کير سُڪي ويو شاه صاحب ميران محمد شاه تنهنجي ڏاڏي کي چيو ته هن ٻار کي ماء جو کير نه ڏيو. ٻي ڪا مائي دائي هٿ ڪري ٿڃ ڏيارڻ. اعليٰ حضرت اِها صلاح پسند ڪئي ۽ دائي پيدا ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪيائون. تنهنجي پيءُ کي جڏهن اِها خبر پيئي مونکي اچي چيائين خبردار اچي منهنجي پٽ کي ٻي ڪنهن ٻاهرين گولاڻي جي ٿڃ پياري اٿئي. مري جي جيئي ته به پنهنجي ٿڃ ڏجيس. سو پاڻ جو ٻڌي هئي "شاه آغا" تون شير سخت آهين مون ۾ ڪير ڪونه هو ٻي ڪنهن جي ٿڃ تو کي نه ڏياري وئي.

دایه لطفش مرا در بر گرفت — داد بیش از مادرم صد گونه شیر

مگر خدا تعاليٰ جي فضل سان ٻي تندرستي منهنجي سُٺي هئي هلڻ چلڻ ۾ سفر حضر ۾ سردي گرمي ۾ چست چالاڪ هئس باوجود ضعف ۽ نحافت بدني جي دل جي طاقت اهڙي هئي جو پاڻ جهڙن پهلوانن ٻي ڪنهن کي نه ڏسندو هوس.

هاڻي ته عمر جي تقاضا ڪري ڪمزوري زياده ٿي آهي گرمي کان ٻه ڏجان سردي کان ٻه ڏجان ماڻهن کان ٻه ٻيجان.

ڳڻتان سال اڳي هڪ دفعي مون پاڻ کي تورايو هو ته منهنجو وزن ٿيو هو فقط هڪ مڻ ٽيهه سير. بدن هڪڙو لڪڙين جو پنجرو آهي يا هڏن جي نقش آهي.

چیل کے گھونسلے میں ماس کہاں۔

بي بي امان ڳالهه ڪندي هئي جڏهن تون ننڍو هئين منهنجا چاچا حضرت آغا عبدالڪريم جان "تکهڙ ۾" آيو. مٺڙ نه کي هنج ۾ کڻي اڳيانس وهاريو. چيم سائين هي نينگر منهنجو بدن ۾ تمام اپڙو ڏبرو آهي ڦيڪو آهي ان ٻه وجهوس دعا ٻه ڪريوس ته ٿلهو متارو ٿئي. پاڻ مرڪي مونکي چيو تون هن جي مٿان بارڪتا ٿيندي جا؟ تون هن جي اپرائي جو غم

نه ڪر. بهشت ۾ برڪت وارو ٿيندو ته هن جا ٻار ٻيا ڪٿندا. سو شڪر آهي منهجا ٻار ٻيا تا ڪٿن موٽي ڳوڙو وضو لاءِ ڪر و ڪٿڻ نه ڇڏين. گلاس پاڻي جو اوتڻ نه ڏين ڏي ڇاپائي ماني تيار ڪري منهنجي اڳيان آڻي رکن. مگر جيڪر ماڻهو ناشڪري ڪندو سو ته ڪنهن حال ۾ به خوش نه رهندو. تنهن مائي وانگي جو پنهنجي ساهتي جي چپاءِ منهجيس مٿس اهڙو ظالم آهي پاڻ جند ڪيڏي ماني ڇاپائي آڻي منهجي اڳيان رکي پوءِ موٽي جيئي هائي ڇنباڻ ته نون گڙ کاءِ ته نون. سو ڏکي تون ڪين آئون ؟.

آئون ڪاڻ پيٽ ۾ هلڪو سلڪو ڪمرو ونن طعام استعمال ڪندو آهيان گهڙن ڳيهه يا گوشت يا حلوو اگرچه ونندو آهي مگر هضم ڪري نٿو سگهان. هڪڙو وقت کائيندس ته ٻي وقت ماني نه ونندي باقي پڪو سخت پرهيز ياڪري ڪنهن به شئي کان ڪانه ڪريان گاڏها مرچ ڳاڻو گوشت وانگر دال ماني چڱي طرح کائيندو آهيان. بلو پي ته منهجي مرغوب غذا آهي. بيمارن کي به سخت ڪري ڪانه ڪرايان. حڪيمن جي قول تَقْلِيلُ الضَّارِ خَيْرٌ مِنْ تَكْثِيرِ النَّافِعِ تي عمل ڪندو آهيان او هين به انهن ڳالهين تي عمل ڪندا ته بهتر آهي.

موٽي ڏينهن جو گهٽي ننڊ ڪانه آهي مگر ٿورو گهڙون سمهندو ضرور آهيان ماڻهن سان مغزخوري ۾ مختلف ڪمن لاءِ اُٿ ويهه ڪري ٿڪ پيڻ لاءِ نهايت ڪلاڪ اڌ ڪلاڪ آرام وٺان ته پڪو مستحاڳ ٿيو وڃان. باقي رات جو سوٽي ننڊ گهٽي آهي سو مهڻ جي ماني ڪاڻ سمهان صبح تائين سُتو پيو هجان.

موٽي ته پوٽ جي حرڪت جواني کان وٺي اڄ تائين آهي بعضي مسافري ۾ يا بيماري ۾ وهڻ جي ڏاڍي تڪليف ٿيندي آهي. ڪن سان ته نوڙن سان وهڻ منهجي دل کي آرام نه ايندو آهي وهندو پاڻي ۾ ٽبي ڏيان يا نل هيٺان وهجان ته هن منهجي دل کي قرار اچي.

ٻيو ته موٽي پريشان خواب ڏسڻ جي به عادت آهي جڏهن سمهندو آهيان رات جو خواه ڏينهن جو، ته خراب خواب پريشان ڪندڙ ڏسڻ ۾ ايندا آهن جنهن جي ڪري دل تي گهڻو بار به محسوس ٿيندو آهي مگر موٽ انهن جو سٺو علاج آهي جيڪو حل

شريف ۾ آيو آهي ته جيڪو پريشان ڪندڙ خواب ڏسي سو ساڄي پاسي ٿڪ ڪان پوءِ کابي پاسي ٽي ڀيرا آهستي آهستي ٿڪ ڪاري ۽ شيطان جي شر کان پناه گھري پوءِ انهيءَ خواب خيال جي ڪو فڪر ويچار نه ڪري ته انهيءَ جي ڪو ضرر نقصان انهيءَ کي نه پهچندو منهنجي هاڻي عادت ٿي وئي آهي جڏهن ساڄي ٿيندو آهيان ته ٿڪ ڪري هي دعا پڙهندو آهيان:

اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُبِكَ مِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَ مِنْ شَرِّ مَا رَاَيْتُ فِي الْمَنَامِ. (وهائي

۽ جيڪڏهن ڪا تڪليف پهچي ته انهيءَ طريقه سان عمل ڪريو پر ڪو خوف خيال انهيءَ جو نه ڪريو.

کائڻ پيئڻ جون عادتون

کاڌو پيتو آئون سادو ۽ پاڏو پسند ڪندو آهيان اهين نه جو آئون منهنجي بزرگي ياڪرامت آهي بلڪ مونکي مڪلف مُرغن طعام طبعاً موافق نه ايندو آهي ڇو ته منهنجو معدو ضعيف ۽ طبيعت صفراوي آهي صبح جو ٿوري مکڻ کڻي کائيندو آهيان ته سجهو ڏينهن ماني نه وٺندي پر رات جو وات کڙو ۽ تارون خشڪ ٿي پونديون آهي باقي سخت ڪري عام شيءِ کان آئون ڪونه ڪريان. بعضي ماڻهون صبح زبان ٿي ڪونه رکن واڱڻ ۽ گاڏو گوشت يا مڇي پلو اصل ڪونه کائين گويا پاڻ تي حرام ڪري ڇڏيا اٿن آئون وقت تي هرشيءِ کاوان مڇي پلو واڱڻ گاڏو گوشت ته خوشيءَ سان نوش جان فرمايان.

ستٽ اٺ سال اڳي هڪڙو عام اعلان اشتهار طور مون ڇپائي شايع ڪيو هوس اُهو هتي نقل ڪريان ٿو شايد اڳي ڪنهن کي نه پهتو هجي جي پهتو هجي ته دوباره انهيءَ تي عمل ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪري. وَهُوَ هٰذَا.

چند هدايتون پنهنجن مُريدن ۽ مُخلصن لاءِ

(۱) منهنجي ماني دعوت ۾ گهڻو تڪلف نه ڪن آئون گهڻو گوشت ۽ گيهه ڪونه کائيندو آهيان ها ڪڙ کاڌو دال ۽ ڀاڄيون منهنجي طبيعت کي موافق اينديون آهن (۲) منهنجي ماني دعوت ما نيت ايصال ثواب جي ڪن يعني پنهنجي مائٽن يا مرشدن جي روح کي ثواب پهچڻ

ثواب بخشي ڪن ته هنن کي به ثواب پهچي (۳) مُثل ماڻهوءَ جو مال قبل از تقسيم ياڪو وارث صغير هجي ته مونکي نه ڏين جيو ته اهڙي بخشش جائز نه آهي. (۴) زڪوٰة جو مال مونکي نه ڏين ڇو ته آئون پاڻ غني صاحب زڪوٰة جو آهيان. نذرانو، تبرڪ، احسان هديه، بخشش طور ڏيڻ گهرجي. (۵) ملاقات يعني گڏجڻ جي وقت سلام ۽ مصافحه ڪرڻ مسنون آهي. پيرن پوڻ جو ضرورڪو نه آهي ڪن صورتن ۾ ته ناجائز آهي خصوصاً هلڻ چلڻ وقت پيرن پوڻ سان زياده تڪليف ٿئي ٿي سو نه ڪرڻ گهرجي (۶) زنالن کي بيعت (تلقين ونڻ وقت) پوري طرح شرعي پردا سان وٺڻ گهرجي سنهو ڪپڙو جنهن مان بدن ڏسجي شرعي پردو نه آهي. (۷) مريد تئين جو مطلب ۽ فائدو آهي نماز پڙهڻ ۽ ذڪر ڪرڻ جيڪو ماڻهون الهيءَ تي عمل ڪندو نه نماز پڙهندو نه ذڪر ڪندو تنهن کي مريد ٿيڻ مان ڪهڙو فيض ۽ فائدو ملندو ڇو ته نماز رڪن اسلام جو آهي. فرض خدا تعاليٰ جو آهي. سڀ دعائون. ظيفا ۽ مراقبا نماز کان بعد آهن بي نمازيءَ شخص کان اسين بري بيزار آهيون (۸) خطن ۾ مون لاءِ وڏا القاب ۽ آداب نه لکن روءِ اجي عبارت فقط (جناب حضرت صاحب) ڪافي آهي. اصل ٿي صحيح عبدالغفور ثاني عفي عنه هن اٺ اصولن جو دليل دلائل سان شرح ۽ تفصيل لکندس ته بيان ڊگهو ٿي ويندو ۽ پنهجي اصل مطلب موضوع کان نڪري ويندس. ؎

گر بگويم شرح آن بي حد شود   مثنوي هشتاد من کاغذ شود

سُمهڻ ۽ جاڳڻ جو ن عادتون

مونکي ڏيڻ جو ننڊ ٿوري آهي پر پهرن جو تمام آرام سان سمهندس ته به اڌ ڪلاڪ لفايت ڪلاڪ ننڊ ايندي پوءِ يڪدم سُجاڳ ٿي پوندس باقي رات جو ننڊ گهٽ آهي سو مهٽي ڪائي بيٺي سمهندس ته صبح تائين سُتو بيو هوندس. ؎

سِڪي جن لاءِ ستيا س آيا تان نه اُٿيا س

پيئڻ رن آئون پليا س نت سمهڻ سِڪ جاڳي

(بيناڻي)

مگر رمضان شريف ۾ نه فجر جي نماز پڙهي سمهان ته ڏهين ٻارهين بجي تائين ستو پيو هجان جو ته مونکي ٻه خراب عادتون آهن. هڪ چانهه پيڻ جي ٻي ناس ڪرڻ جي. صبح جو سوير وچانهه پيان ناس به ڪريان ته آرس لهي وڃي ٿو ۽ ننڊ جهڙي وڃي ٿي نه ته پيو ٿي پيو هجان ياپيان ته ڪو مون سان ڳالهائي به نه. هيءَ به طبيعت خراب منهنجي آهي جو روزي ۾ مون کي چڙ ڪان ته گهٽي ٿئي ٿي. روزو آهي هن جي واسطي ته نفس ۽ شيطان کي مارجي منهنجو نفس ۽ شيطان ٻئي زور ٿو وٺي.

هي به ياد رکڻ گهرجي ته اسان وٽن ماڻهن جو پيرن صاحبن جو ۽ مولوي صاحبن جو نفس ۽ شيطان به ڏونر دار پهلوان ٿيندو آهي جهڙو قدر شيطان ان. انکي ڪيرائي نه سگهندو آهي. وڏيرن غريبن جا هٿن لاءِ ته اڃا سڀ شيطان به ڪافي آهي.

نقل آهي ته جهانگير بادشاه اڳيان هڪڙي قيدي کي آڻي درٻار ۾ حاضر ڪيائون بادشاه حڪم ڪيو ته: اين را در پاي پيل بيندازيد - يعني هنکي هاٿي جي پيرن ۾ وجهي ماريو. انهي وقت ڏوهاريءَ کي سخت سزا ڏيندا هئا ته مست هاٿي جي اڳيان هن کي اڇلائيندا هئا. هاٿي سونڊ ۾ کڻي پٽ سان هڻي پيرن ۾ لتاڙي چيري ڇڏيندو هيو تڏهن هن غريب عرض ڪيو سائين آئون هاٿي جي پيرن جو لائق نه آهيان اسان غريبن لاءِ جهرڪين جا پير بس آهن. خان خانان وزير اعظم جو بادشاه جي پرسان ويٺل هيو تنهن ڏي اشارو ڪري چيائين اهڙي وڏي ماڻهون خان خانان جي لاءِ هاٿي گهرجي اسان جهڙي غريب لاءِ جهرڪين جا پير ڪافي آهن ته بادشاه کي کل آئي ۽ خوش ٿي خون معاف ڪيائين ۽ خان خانان به هنکي لک روپيه انعام ڏنو.

هن نقل مان اهان وٽن ماڻهن جي شيطان جو اندازو لڳايو ۽ هن وقت جي بادشاه جي قدر شناسي ۽ عوام جي حاضر جوابي ۽ لطيف گوئي جو داد به ڏيو.

آمدم برسر مطلب ته مونکي آغا ن جواني کان احتلام يونٽ جي بيماري به آهي ڏهن پندرهن سني ۾ جا منهنجي عمر ٤٠ سال ٿي وئي آهي بعضي بعضي ٽن پنجي

ويند وڃي مسافريءَ ۾ يا بيماريءَ ۾ رهجڻ جي ڪري تڪليف ٿيندي آهي پريشان خواب (جڏهن سمجهندو آهيان رات جو خواه ڏينهن جو) ڏسڻ ۾ ايندا آهن. مگر مونکي اُنجو علاج به سٺو آهي جيڪو حديث شريف ۾ آيو آهي ته جيڪو پريشان ڪن خراب خواب ڏسي سجاڳ ٿيڻ کانپوءِ کابي پاسي ٣ ڀيرا آهستي آهستي ٿف ٿف ڪري ۽ شيطان جي شر کان پناه گهري پوءِ انهيءَ خواب و خيال جو فڪر نه ڪري ته انهيءَ جو ڪو ضرر نقصان اوهانکي نه پهچندو منهنجي ته عادت ٿي وئي آهي هر وقت جڏهن سجاڳ ٿيندو آهيان ٿُو ٿُو ڪري هي دعا پڙهندو آهيان :- اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَمِنْ شَرِّ مَا رَاَيْتُ فِي الْمَنَامِ. اوهانکي به جڏهن اهڙي تڪليف ٿئي ته مٿين طرح عمل ڪريو پوءِ ڪو حرف خيال انهيءَ جو نه ڪريو.

خوابن جو تعبير :- مون اوهانکي ٻڌايو ته آئون پاڻ واهيات پريشان خواب ڏسندو هوس پوءِ خوابن جو خوف ۾ تعبير ڪرڻ جو سودا ٿيندو هو تنهن لاءِ علم تعبير جا ڪتاب عربي خواه فارسي مطالع ڪندو هوس. تنهن ڪري تجربه جا جي قاعدا ۽ طريقا ياد ٿي ويا آهن. اوهان کي سيکارڻ لاءِ ڪي مثال ٻڌايان ٿو:-

ڪراچي ۾ مونکي گهر لاءِ ٣٠٢ گز ونٽان هُوا. حافظ محمد احمد دهلوي کي چيم مونکي مطلب ٻه گز ونٽائي ڏي. چياءِ منادر تي هڪ دڪاندار دهلي جو منهنجو واقف آهي اوهين پاڻ مون سان هلو ۽ پسند ڪري وٺو. انهيءَ دڪان تي وياسين هُن کي ڪَنَ ۾ ڪجهه چيائين تنهن اُٿي مون سان ملاقات ڪئي ڪرسي تي ويهاري پاڻ ادب سان هيٺ ويٺو چيائين ٣ ڏينهن ٿيا آهن مون هڪڙو خوفناڪ خواب ڏٺو آهي. مهرباني ڪري تنهنجو تعبير ڪري ٻڌايو جو مونکي آرام ۾ دل کي قرار ڪونه آهي. چيائين خواب ٿو ڏسان ته هڪڙو وڏو نر هاٿي آهي ٻي هاٿڻ ٻئي پاڻ ۾ جنگ ڪرڻ گهرن ٿا. نر هاٿي جي جڏهن مٿن نظر پيئي مونکي مارڻ لاءِ پٺيان ڪاهي پيو آئون ڊوڙندو ڊوڙندو هڪڙي جاءِ ۾ گهڙي در بند ڪري ويٺس اُهو مست هاٿي در تي بيٺي رهيو، گهڻو وقت

کانپوءِ مون ڊري مان منهن ڪڍي ڏٺو ته هاٿي اڃان بيٺو آهي يا نه؟ مون جو ڊري مان منهن ڪڍيو ۽ هاٿي تي نظر پيم ته هاٿي پٺ ڏيئي وڃي پيو ۽ نظرکان غائب ٿي ويو. انهيءَ خواب جي دهشت اڃان منهنجي دل تان نه ٿي وڃي. مون چيو خواب ته چڱو تو ڏٺو اٿئي فڪر نه ڪر. هاٿي سڀني جانورن ۾ وڏو طاقت وارو ۽ دشمن انسان جو آهي ۽ روحاني وڏا دشمن ٻه آهن هڪ نفس ٻيو شيطان. نفس جو لفظ عربي گرامر ۾ مؤنث آهي ۽ شيطان مذڪر. سي ٻئي گڏجي توکي هاٿيءَ ۽ هاٿڻ جي صورت ۾ نظر آيا آهن مگر تون شڪر ڪر جو الله تعاليٰ انهن جي شر کان توکي محفوظ رکيو ۽ پناهه ڏني ۽ ٻئي توکان ڀڄي ويا تنهنجي جند هنن کان ڇٽي.

٢. دادو جي واهه جي ڳوٺ هوسين صبح جو ڪرڪٽي وضو لاءِ اٿيس ته مولوي امام الدين جيڪي ٻيهر ننڊ مان اُٿيو چيائين سائين مون اڄ ڏاڍو خوفناڪ خواب ڏٺو آهي. (مولوي صاحب مذڪور وقت نا وقت ڪي ڪونه ڏسندو آهي ڳالهه يڪدم چئي ڏيندو آهي) مون چيو ڇا آهي؟ چيائين ڏسان ٿو ڪارو نانگ منهنجي پير ۾ وڪوڙي ويو آهي. مون چيو مولوي صاحب تنهنجي حياتي وڌي ٿيندي جو ته عربي ۾ نانگ کي حيا چوندا آهن تون ڊپ نه ڪر.

٣- ٻي هڪڙي دوست خط لکيو ڏسان ٿو ته منهنجو پيٽ ڦاٽي پيو اٿن جيرا ڳجيون آنڊا ڪڍي ٻاهر ڪيا اٿن مگر آءٌ اڃان جيئرو آهيان. ماڻهن مٿ هر اسمي مؤنث آيا آهن ۽ ٻاهر منهنجا اچي مون ڏي ڦيٿان پيو وڃي. مون جواب لکيو ته جيرا ڳجيون انسان جي اولاد جي مثل آهن. شايد تو هان جي گهر ۾ ايام حمل جا آهن ۽ ولادت جو وقت قريب آهي اولاد پيدا ٿيڻ جي حالت اوهانکي هن صورت ۾ ڏسڻ ۾ آئي آهي.

هيءَ ٻه جاڻڻ گهرجي ته خواب ۾ ڪڏهن هڪڙو شخص ڏسڻ ۾ ايندو آهي ۾ اهو احوال هنجي ٻي ڪنهن مٽ مائٽ يا متعلق سان تعلق رکندو آهي اهو تعلق خواه مٽي مائٽي جو هجي يا دوستي ۽ دشمنيءَ جو يا اوڙي پاڙي جو.

هيءَ ٻه جاڻڻ گهرجي ته خواب جي صحت جو دارومدار طبيعت جي صحت تي آهي

جيڪڏهن طبيعت صحيح سالم المزاج نه هوندي ته انهيءَ کي پنهنجي سوءِ مزاج جا خراب خيال متشڪل ٿي نظر ايندا. مثلاً ڪو صفراوي مزاج آهي ته انهيءَ کي باهه چمڪاٽ اُڃ گرمي ۽ زرد رنگ شيون ڏسڻ ۾ اينديون. ڪو بلغمي مزاج هوندو ته انهيءَ کي درياهه پاڻي، ڦڙون، ٻڏڻ، ترڻ، مينهن نظر ايندو. خون جو غلبو هوندو ته انهيءَ کي رت وهڻ ڳاڙها رنگ خوشي ۽ کلڻ ڏسڻ ۾ ايندو. سوداءَ جو خلط غالب هوندو ته اُهو دونهان، ڪاريون شيون، ڏڄڻ، روئڻ، بلائون ڏسندو آهي. اهڙن خوابن تي اعتبار نه ڪجي. ٻيو ته جيڪو شخص بيداريءَ ۾ صادق القول صحيح الايمان هوندو ته انهيءَ جو خواب به صحيح سچو ٿيندو ۽ جيڪڏهن بيداريءَ ۾ ڪوڙو ۽ ڦڏ وڙو هوندو ته انهيءَ جو خواب به ڪوڙو ٿيندو. اوليائن جي ڪشف ۽ ڪرامت جو به اهو قاعدو آهي جيترو قدر ڪو شخص عالم باعمل صحيح الاعتقاد صادق اليقين هوندو اوترو قدر هن جو ڪشف صحيح ۽ سالم هوندو نه ته نه.

ڪپڙن لٽن پائڻ جو نمونو

ڪپڙا لٽا آئون سادا بغير پٽ ۽ زريءَ جي پائيندو آهيان پيراهن ململ جو يا کهڙ جو. ٻانهين وارو گوڏن ڪان هيٺ. سٿڻ کهڙ جي اڳي ع ۵۰۲ وال مُرين تائين. پٽڪو به اڳيون ع۰ ۵ وال ٿيندو آهي. ڪپڙن جي وضع قطع خراساني قندهاري نمونو جيڪو اسان جي وڏن جو هيو. اڃان هليو اچي. سنڌي نمونو اڃان اسان ڪونه ورتو آهي. مون ڪڏهن به ڪاري سُٿڻ ڪانه پاتي آهي. اڄ ڪ ڪا نه ڪنٿين آهي. سنڌي جُتي يا سليپر ۽ بوٽ ڪڏهن نه پاتو آهي. بعضي سنڌي پاجامن جا پاينچا جي تمام ويڪرا ڪندا آهن مون کي نه وڻندا آهن ۽ تمام ڇيڙا لڳندا آهن. سهڻا مهل ڪجهه وڃي جُتن سان لڳن ۽ هلڻ مهل ليڙ ليڙ ڪريو پيرن ۾ پون. بعضي هندستاني تمام تنگ پاجاما جيڪي بدن کي ٺڪل هوندا آهن سي به آئون پسند نه ڪندو آهيان.

سياري ۾ ڪوٽ صدري گرم ڪپڙي جي مناسب موسم جي پائيندا آهيان ۽ زياده سڙيا هوندي آهي ته ڪپهه جي صدري درزي کان سبائي پڻ پائيندا آهيان. لنگي يا سوٽي ڪونه پايان ڇو ته لاهڻ پائڻ ۾ مونکي ڏکيائي لڳندا آهن. ڪپهه جي گدڙي ۾ نماز پڙهڻ ۾ آرام به زياده آهي. هي ڳالهيون هينئر غير ضروري ڏسڻ ۾ اچن ٿيون مگر ڪنهن وقت پوين لاءِ مشعل راه ثابت ٿينديون.

پردي جي پابندي :- اسان سرهندي پيرن ۾ اڳوڻن بزرگن جيون نيڪ عادتون ۽ خوب خصلتون باقي نه رهيون آهن مگر هي نيڪ رواج اجان باقي آهي جو اسانجي خاندان ۾ شرعي ستر ۽ پردو اجان قائم آهي جو ٻين سنڌي خاندانن ۾ تنهن جهڙو مڪمل نه آهي. سس پنهنجي ناٺي کان، سالي پنهنجي ڀيڻيئي کان پاڃائي ڏير کان به پردو ڪري. ڀاءُ پنهنجي ڀاءُ جي گهر ۾ بغير اطلاع ۽ اجازت جي نه وڃي. ننڍا ڪي ڇوڪرا گهر وڃڻ جي (اگرچه برقعه سان هجي) اجازت نه آهي ٻيلن ۽ نوڪرن جو اولاد ڪم ڇوڪرو ست اٺن سالن جو ٿيو ته اندر حويلي ۾ اچڻ وڃڻ کان بند آهي. مگر هاڻي ڏسان ٿو ته هن قاعدي جي پابندي ۾ گهٽتائي ڏيکاري اچي وئي آهي. ۽ نئين فيشن جي ڪپڙن پائڻ جو رواج وڌندو ويو وڃي. اسان حضرات کي هينئر سڄاڳ ٿيڻ گهرجي. شال خدا تعالیٰ اهو وقت اسا نکي نه ڏيکاري تنهن کان اڳي زمين اندر داخل ٿي وڃون جڏهن ماڻهون اشارو ڪري چون هي بي بي فلاڻا حضرت صاحب جي ڌي آهي. ڊاڪٽرياڻي يا ماسترياڻي آهي. ڏاڍي قابل ۽ هوشيار بي بي آهي وڏا وڏا امتحان پاس ڪيا آهن. اسرهندي بزرگن مان آهي جن جو خاندان عزت سان شرافت مان دنيا ۾ مشهور ۽ معروف آهي.

نامحرمن الن سان ملاقات :- منهنجو قاعدو آهي ته ملاقات جي وقت نامحرم ال کي هٿ نه ڏيان اگرچه پنهنجي ماٽيا ئي يا مريدائي يا نوڪرياڻي هجي فقط زباني خوش خير عافيت ڪريان. لاچار ٿي مال يا پوتاڻي ۾ هٿ ويڙهي مصافحو ڪريان.

تنهنکري مهرباني ڪري مونکي مصافحه ڪرڻ لاءِ يا دست بوسي لاءِ مجبور نه ڪيو وڃي. آئون زالن جي منهن ڏانهن ڇتائي نه نهاريان اکيون هيٺ ڪري سائڻ ڳالهيان ۽ حال احوال پڇيان. اهڙيءَ ڏوباره ٽه باره گڏجڻ کان پوءِ به ڪين نه سڃاڻان ۽ هر بار پڇان مائي توڻ ڪير آهين؟ ڪٿان آئي آهين؟ ته ڪين ڏکي لڳي ۽ چون سائين توڻ اسانکي نٿو سڃاڻي اسين ٢-٣ ڀيرا اڳي به آيون آهيون ۽ مريد يا ٽيون آهيون.

آئون نامحرم زالن جي نبض ڪونه ڏسان فقط بيمار جي قيافه مان يا زباني حال احوال مان بيماري دريافت ڪريان. نبض ڏسڻ جو نه ضرور آهي نڪو نبض شناس حڪيم زمانه حال ۾ ڏسان ٿو جو نبض مان اندروني بيمارين جو احوال معلوم ڪري سگهي. باقي نبض ضعيف آهي يا قوي سريع آهي يا بطي. تپ آهي يا نه سو ته هرڪو عام و خاص سمجهي سگهي ٿو. نبض شناس اهڙيءَ نه ڇٽبو آهي نبض شناس اُهو آهي جو نبض ڏسڻ سان گهٽ ۾ گهٽ ٥ منٽ ڪيفيت مزاج جي يا اندروني بيمارين جي معلوم ڪري سگهي باقي عام طور فقط طفل تسلاءِ لاءِ بيمار جي نبض تي هٿ رکجي ٿو تنهنجو ضرور نه آهي.

بولي :- اسان جي مادري زبان پشتو آهي. ملڪي زبان سنڌي آهي فارسي، عربي تعليمي آهي باقي انگريزي يا بلوچي اسين ڪونه ڄاڻون. اُردو جهڙي تهڙي. اسانجا وڏا پنهنجي بولي پشتو ڳالهائڻ تي زور ڏيندا هوا پاڻ ۾ سنڌي ڳالهائيندا هوا سين ته چوندا هوا جو پاڻ ۾ سنڌي ته ڳالهايو پشتو جو نٿا ڪريو. اسان جي چاچا حضرت آغا محمد حسين جان صاحب جو هي زرين مقولو مونکي وسري نٿو. فرمائيندا هوا مونکي عجب آهي ته بروهي ماڻهون ڏسان ٿو ڪيترين پيڙهين کان سنڌ ۾ رهاڪو ٿيا آهن. اڃان پنهنجن گهرن ۾ بروهي ڳالهائين ٿا مگر اسان جن صاحبزادن هينئر ٿي پشتو وساري ڇڏي آهي.

اسين ننڍا هوندا هئاسين تڏهن انهن جو راز ڪو نه سمجهندا هئاسين. پر ننڍا هئاسين ته اسان جا وڏا اچو تا پنهنجي ٻولي ڦيرائن. جهڙي سنڌي ڳالهائي پنهنجو. مگر ٿوري وقت کان پوءِ ڏٺوسين ته سڄي دنيا ٻولي ڦيري رهي آهي. سنڌي چون ٿا ته اسان جي سنڌي زبان ڦيري وئي، هندستاني چون ٿا ته اسان جي اردو ڦيري وئي، ترڪي چون ٿا ته اسان جي ترڪي بلڪ بانگ ۽ قرآن شريف به ترڪي اردو وغيره سان پڙهجي. تنهنجو سبب هي آهي ته انسان جڏهن غير مستقل مزاج ٿيندو وڃي ٿو ته ٻولي بدلائيندو پوءِ شڪل ۽ صورت ۽ لباس بدلائيندو پوءِ ايمان ۽ اخلاق بدلائڻ ۾ دير ڪا نه ڪندو، ۽ اها قوم جنهن پنهنجي قومي شعار بدلايو ساجد ڏي بين قومن ۾ جذب ٿي پنهنجي هستي وڃائي ڇڏيندي. ـــــ در کان نمک هر چه بيفتا د نمک شد.

ڄاڻڻ گهرجي ته اسان کي ڪنهن به ٻولي سان من حيث البولي ضد ۽ دشمني ڪا نه آهي اسان جو غرض معنيٰ ۽ مطلب سان آهي نه الفاظن سان. معنيٰ ۽ مطلب سٺو هوندو ته اهو علم پڙهڻ ۽ سکڻ سٺو آهي اگرچه انگريزي ۾ هجي يا جرمني ۾. ڏسو خدا تعاليٰ جو ڪلام جيئن عربي ۾ آهي تيئن عبراني ۽ سرياني ۾ به آهي، وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ، ۽ جي معنيٰ ۽ مطلب خراب آهي ته اهو علم پڙهڻ ۽ سکڻ درست نه آهي، اگرچه عربي ۾ هجي عربي ٻولي ۾ ڪو ڪوڙ ڳالهائيندو يا گاريون ڏيندو ته اهي سٺيون آهن ڇا؟ مطلب ته الفاظ مثل برتن جي آهن ۽ معنيٰ مثل طعام و شراب جي، جام بلورين ۾ ڪير ڪنهن سان زهر ملائي ڪري ڏئي ته اهو زهر قاتل آهي ۽ جيڪڏهن ٺڪر جو آبخوره ۾ ٿڌو پاڻي ڏئي ته اهو شربت روح افزا آهي. وڻ کي سڃاڻبو آهي ڦر سان جيڪڏهن ڦر اُن جو ڪڙو آهي ته اهو وڻ خراب آهي جيڪڏهن ڦر اُن جو مٺو سٺو آهي ته اهو وڻ سٺو آهي.

مالي حالت

دنيا ۾ جيڪي نعمتون آهن سي خدا تعاليٰ مونکي ڪافي مقدار ۾ ڏنيون آهن، گهر ڏنو آهيس، اولاد ڏنو آهيس، پٽ پوٽا ڏنا آهنس، باغ آهي.

زمين آهي، مال متاع آهي. ڍڳيون آهن، مينهون آهن. ڪيترا ڪٽنب آهن. رزق تہ ايترو ڪشادو ڏنو آهيس جو سندس پنهنجي پنيان صبح و شام پنجاه ماڻهو کائڻ وارا آهن، صحت و عافيت ڏني آهيس، هٿ پير ڏنا آهنس. اکيون ڏنيون آهنس، علم عقل دين ڏنو آهيس معزز شريف خاندان ۾ پيدا ڪيو آهيس.

احسان دوست در حق من بي نهايت است　　　من بي زبان ڪدام يكي را بيان كنم

نواب شاه جي طرف مسافريءَ ۾ هڪڙي مجلس ۾ پنهنجي مال ۽ دولت جو مذڪور نڪتو. مون چيو بعضي ماڻهو مونکي لک پتي چوندا آهن مگر اها هنن جي غلط فهمي آهي ۽ منهنجي بي عزتي آهي. "لک پتي" جا ته ٻه ڪروڙ پتي آهيان مون چيو ڏسو هن ضلع ۾ اسانجا ڪيترا مخلص مريد لکپتي آهن. انهن جي مال ملڪيت گڏ ڪري اندازو لڳايو ته ڪروڙ ها ٿي وڃن.

هيءَ حقيقت آهي ته انهن مخلص مريدن جي مال ملڪيت سڀ مونکي عطا ٿي انهي مان آئون فائدو وٺي رهيو آهيان. انهن جا عالي شان بنگلا (جن تي هنن هزارين خرچ ۽ محنتون ڪري ٺهرايا آهن) انهن ۾ آئون آسائش ۽ آرام وٺي رهيو آهيان جيڪي بهترين هنڌ ۽ بسترا انهن جا آهن (جنکي هو پاڻ به استعمال نہ ڪن) سي آئون استعمال ڪريان. قيمتي موٽرون انهن جا منهنجي سواريءَ لاءِ هجن، مڪلف طعام پوتا پلاءُ، مون لاءِ تيار ڪن ۽ تحفه ۽ نذرانه مونکي تهفن ڪانسواءِ ڏين، آخر لک ۽ ڪروڙ ماڻهن کي چالاءِ گهرجن، انهي لاءِ ته منهنجو وڏو عاليشان بنگلو هجي، سٺا فرش فروش هجن چڱا ڪاڏا بيتا هجن، سواري لاءِ بهترين ڪاريون ۽ موٽرون هجن، هي سڀ مونکي مفت، بي منت ۽ بي محنت ميسر ٿين، انهن جو سڀ سامان ۽ اسباب منهنجي حوالي هجي پوءِ آئون ڪروڙ پتي نہ آهيان ته ڇا آهيان.

شڪارپور هياسين شاه صاحب عنايت الله شاه پنهنجي جماعت سان جيڪب آباد مان ملاقات لاءِ آيا. انهن ۾ هڪڙو شخص سفيد ريش سبز پوش گڏيل هو ڏن مٿين

داري تسبيح پاتل هجي. مون پڇيو. شاه صاحب هي ميان ڪير آهي؟ چيائون ته فلاڻو درويش جيڪب آباد جو آهي. تمام عبادتگذار وظيفائي آهي ۽ هاڻي ڪان وظيفو وٺڻ آيو آهي. مون چيو چڱو پنهنجو حال احوال ٻڌايو. چيائين پوءِ خلاصو اوهان سان عرض معروض ڪندا سين. مغرب کان بعد خلاصو وقت مليو. مون چيو فقير صاحب هاڻي پلي حال احوال ڪريو. چيائين ته آئون اوهان وٽ آيو آهيان. مونکي اهڙو وظيفو ڏسيو جو جن منهنجا مسخر ٿين. مون کلي چيو فقير صاحب اهڙو وظيفو مونکي نه ٻابي ڏسيو نه ڏاڏي. نه مونکي ڪا ڪيميا جي وات سيکاريائون. پر فقير صاحب آئون جنن کي ڪرڻ ڇا؟ جن ڀانءِ پري پري ملڪن جا ميوا آڻي ڏين يا پيسا آڻي ڏين. مون کي ته خدا تعالى ماڻهون مسخر ڪري ڏنا آهن ملڪن ملڪن جا ميوا گهر ويٺي آڻي ڏين. ڏسو هن نوڪريءَ ۾ ڪوئيٽا جا ميوا رکيا آهن. هن نوڪريءَ ۾ سنڌ جا انب رکيا آهن چڱا چڱا طعام مونکي ڪارائين، تحفه ۽ نذرانا مونکي ڏين پوءِ آئون جنن کي ڇا ڪريان.

ڳالهه ڳالهه مان نڪرندي آهي هيءَ ڳالهه به ظاهر ڪرڻ ۾ لڪڻ مناسب ٿو سمجهان ۽ فائدي کان خالي نه آهي ته هڪڙي ڏينهن حضور ۾ حضرت قبله قدس سره جي ويٺو هوس مسافريءَ ۾ مريدن جي ڳالهه نڪتي. پاڻ فرمايائون ته اسانکي پنهنجي والد صاحب حضرت خواجه عبدالرحمان صاحب نصيحت فرمائي هئي ۽ وصيت ڪئي هئي ته بابا اسانجو مريدن تي (سنڌ جي پيرن وانگي) ڪو ڏنڊ ڀڃل نه آهي، ڪا شرح مقرر ڪيل نه آهي خوشيءَ سان محبت مان جيڪو رهانکي دعوت ڏئي، صداقت اخلاص سان خدمت ڪري ته بيشڪ الڳهي وٽ وڃو ۽ دعوت قبول ڪريو اگرچه هو غريب هجي ۽ ٻه پيسا نذرانه جا ڏئي خوشيءَ سان وٺي دعا ڪري هليا وڃو ۽ جيڪڏهن ڪو دعوت نه ڏئي يا مثلاً جاءِ تي حاضر نه هجي مسافريءَ ۾ يا نوڪريءَ تي ويو هجي ته خواه مخواه اهڙي جي گهر نه وڃو ۽ خواه مخواه نذرانا وصول نه ڪريو اگرچه هو وڏو ڪامورو يا زميندار يا صاحب دولت جو هجي.

پاڻ مونکي مخاطب ٿي فرمايائون تہ بابا اسان اهڙي قول تي ۽ سند ن نصيحت تي عمل ڪيو آهي اوڙهي ٻڌن تي عمل ڪيو ۽ اهڙي رستي تي هلو.

فائدہ دنيا ۾ سوال جهڙو خسيس ۽ ذليل پيشو ٻيو ڪونہ آهي ڪهڙو بہ معزز شريف انسان هوندو، قابل قدر هستي هوندي اوهان ڪان خيرات گهرندو ۽ چندہ ياندرانہ لاءِ دست سوال دراز ڪندو تہ انهن جي عزت ۽ آبرو خاڪ ۾ ملي ويندي مگر افسوس آهي جو اڄڪلهہ اهو ذليل پيشو معزز شريف خاندانن اختيار ڪيو آهي.

اُهي سادات اهل بيت سڳورا جن تي سرورِ ڪائنات عليہ الصلوٰة والسلام زڪوٰة وٺڻ ڏيڻ بہ منع ڪئي آهي ۽ پنهنجي اولاد کي صدقہ جي مال کائڻ کان بہ روڪيو آهي. حضرت امام حسينؑ جي وات مان نني پڻ ۾ صدقہ جي کجور جو هڪ داڻو ڪڍي ڇڏيائين ورتو آهي سي وري ذليل ترين پيشو سوال ۽ گدائي جو اختيار ڪن. فَلَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ

مون پنهنجن مريدن مخلصن جي نذرانن کي ۳ قسم ڪيو آهي هڪڙو قسم جن جو مال حلال آهي ڪمائي هٿن جي آهي مثلاً درزي. واڍا. رازا. ڪنيار لوهار (سونارانہ) انهن کي ڏاڍو پسند ڪندو آهيان ۽ انهن جو ٿورو نذرانو ۵ روپيہ بہ سؤ ڪان وڌيڪ سمجهندو آهيان سو خاص پنهنجي ذاتي خرچ لاءِ جدا رکندو آهيان پنهنجو خاص کاڌو پيتو يا ڪپڙو لٽو انهي مان ڪندو آهيان. اهڙي طرح جن جي نوڪري حلال آهي مثلاً اسڪول ماستر، اسٽيشن ماستر، پوسٽ ماستر وغيرهم، ٻيو قسم آهي جن جو مال مشڪوڪ آهي يعني قطعاً حرام نہ آهي يا مونکي انهي جي حرمت جي يقيني خبر آهي مثلاً زميندارن جو مال يا واپارن جو مال يا جن جي نوڪري صريحاً خلاف شرع نہ آهي مثلاً انجنيري کاتہ جي نيڪدارن جو ڏنل والخ سو وچ خرچ ۾ آڻيندو آهيان، گهر جو خرچ، مهمانن ۽ مسافرن جو خرچ خيرخيرات وٺڻ ڏيڻ انهي مان ڪندو آهيان ٽيون قسم اُهو آهي جنهجي ڪمائي صريحاً حرام آهي مثلاً يتيمن، صغيرن جو مال هجي يا جن جو پيشو ۽ ڪمائي ناجائز هجي يا جن جي نوڪري ناجائز هجي

مثلاً ماجسٽريٽ ۽ جج جيڪي خلاف شرع فيصلا ڪرڻ لاءِ مجبور هجن، انهن جو نذرانو بنهه جدا ڪري ڪنهن قومي فنڊ ۾ ڏئي ڇڏيندو ۽ آهيان چوڻ ته هو پنهنجو ڏنل نذرانو مون کان واپس نه وٺندا آهن - اڄ ڪلهه جن دعائن مستجاب نه ٿيڻ تي دلين جو ڪاروڪٽ نه ٿو ٿئي. ذڪر فڪر سان دل روشن نه ٿي ٿئي وظائف جو اثر ظاهر نه ٿو ٿئي تنهنجو وڏو سبب هي آهي جو لقمون حلال نه آهي.

گذريل سهانگائي جو زمانو:-

هي ڪي پراڻي زماني جون ڳالهيون نه آهن. ڪلهوڙن ۽ ميرن جي صاحبي جي تاريخ نه آهي. لڳ ڀڳ ۶۰-۵۰ سالن جو چشم ديد حالتون ۽ حقيقتون آهن جي اوهانکي به ياد هونديون ۽ آئون به ڪجهه مشتي نمونو خرواري لکان ٿو.

اڄان بارڇائي واري سارياڻ زمين وٽل کان هٿي حضرت قبله صاحب درگاه جي خرچ لاءِ ساريون علي پور شيخان مان گهرائيندا هيا. ڪڻڪ ۽ موتين جو خرار ۱۸-۱۹ روپيه ۽ ڇڙتين جو خرار ۲۱-۲۲ روپيه، خرار ۾ ۲۲ مڻ ٿيندا هيا.

ڪڻڪ اتر جي اڇي صاف سُٺي هوندي هئي پاڻ پابوبڪن مان سادا چار پانچ روپيه مڻ گهرائيندا هوا. ٻاجهر ڏيڍ روپيه مڻ مون پاڻ تنبه سائينداد ۾ نيڪال ڪئي هئي. ڪڙٻ ۷-۸ کان وٺي ۱۵-۱۶ روپين تائين ۱۰۰ بند ملندا هيا. ڪانا ڏگها بند وڏا پڌل هوندا ته اُهو ۱۵-۱۶. نت مال سارو ملهه. ڦٽير ن سنڌي ۳-۴ روپئين مڻ ڏيندا هئا سين تن ڏينهن ۾ امريڪن ٻج جو رواج اڄان ڪونه هيو.

تنبه سائينداد جڏهن آيا سين (ڳنگهڙ شريف ۾ آئون نٻي ورهين اهي اٺ يار مونکي ياد نه آهن) تڏهن ڀرين قاسم ميمڻ ڪاسائي اسانکي گوشت تين آنه سادي تين آنه جي حساب سير ڏيندو هو، پوءِ ٻڪري ۽ مهاڙو ڪاسائي ٽيو چيٽ آنه سير ڪيئي سال ڏيندو رهيو. وڏندي وڏندي هاڻي اداڻي ڊڀ پيسيه

يعني سؤ روپيه مڻ ٿيو آهي. گوسٽ ٻڪري ۴۔۵ روپيه، سُوا ٻڪري ۷۔۸ يا ۱۰ روپيه فقير حاجي طيب ٻڪريون ڌاريندو هيو ٻڪري جو کير ۳۔۴ پئسا سير ڏيندو هيو ۽ ڏوکير ڇهه پئسا سير. ڏڳي کير واري سُوا ۴۰۔۵۰ تائين ۽ ٻلي مينهن ۱۰۰ روپيه تائين. رمون لوهار لغاري واري ڪان مون هڪڙي ٻڪل مينهن کير واري وَچ سوڌي ۶۰ روپيه ورتي پوءِ اُن مينهن ۳۔۴ پيٽ مون وٽ ڏنا.

ڦرين شادي منهنجي جا سنه ۱۳۳۲ھ ۾ ٿي حضرت صاحب جن ۱۰ - ۱۲ دٻا گيهه جا رپ تعلقه بدين مان گهرايا ۸ آنه سير وٺي آيا. هاڻي فقط ۱۴ - ۱۵ سال ٿيندا جو شهر ٽنڊه محمد خان ۾ سوا روپئي سير هو مگر حاجي سرمارٻڙي وارو ۵ آنه سير مون لاءِ وٺي آيو هو. کنڊ جيڪا اڇي هي چيني اڇي وڏي داڻ واري جا چار سير روپيه ۾ ملندي هئي جا هاڻي اڍائي روپيه بليڪ ۾ ملي ٿي. الاچي ۳ پئسا ۴ پئسا تولو جيڪو اڄ ڪلهه سوا روپئي تولو به مشڪل سان ملي ٿي.

پنهنجي باغ جو بصر مون ۵ آنه مڻ جي حساب سان ڏنو آهي. ڪپڙو ولتو ولائتي ململ جو طاقو ۴۔۵ روپيه. ھرڪ پٽين جو ۱۱ - ۱۲ طاقو ۴۔ يا ۵ آنه وال جنهجو وال هاڻي اڍائي يا ٽين روپيه آهي باقي جا ڏه هٿ روپئي. نوڪر ٻيلي ايندو هيو سائين ۲۔۳ روپيه پگهار مان ڏيو ڪپڙا اقا ٿي پيا اٿم. اڄ ٻه ٽي روپيه چاڪندين روپين ڪٿي وڃ تنهجا سڀ ڪپڙا اُتي پوندا. تنهن ڏينهن پر اُٺن ڪاغذن ۾ هڪڙو چٺو حاجي محمد انعام شڪارپوري جو ڏٺم جنهن ۾ منهنجي گهرايل سامان جو بل لکيو آهيس :. ھرڪ ڏه وال. ململ جو طاقو هڪ. گيگم واڱڻائي ڏه وال. گيگم ڳاڙهو ڏه وال رومال ڳاڙهو مدراسي ۳ عدد. ملتاني جُتي پاڻ لاءِ هڪ جوڙو پشاوري ناس هڪ بوتل. ٻيو ٻه ياد نه آهي ڇا ڇا هيو تنهن جو ڪُل جوڙ ۰۔۰۔۳۵ روپيه ڪي آنا ڪيا هوا. ڏسي مونکي پاڻ تعجب وٺي ويو ته اڳي ڇا هيو هاڻي ڇا ٿيو آهي.

پگهارون عام نوڪرن ۽ باغاين کي ۵ يا ۶ روپيا مهينو پيٽ جي ماني ڏيندا هئاسين کي خاص ڦيلوان ماڻهن هوندا هئا ته لاچار ۸۰-۱۰۰ روپيا. انهن اٺن ڏهن سان پنهنجو گذر سفر چڱون ڪندا هئا اڄ ته جنهنکي سؤ روپيا پگهار آهي ته به پورائي نه آهي جي هزار آهي ته به قرضن ۾ گرفتار زندگاني کان بيزار آهي.

چيني جو سال مونکي ياد آهي آئون ۱۲-۱۳ سالن جو هوس تڏهن سخت ڏڪار پيو هيو ڪوهي عالم سبب انهيءَ سال سنڌ ۾ ڪاهي آيا اسان جي ڪوٽ جي اُڀرندي پاسي چار پنج گهر اچي ويٺا. اهي ماڻهو (زالين مڙسين) ڏاڍا محنتي پر هيٺ ڪم خرچ ڪمائيندڙ هئا. انهن مان هڪڙو وڪوهي نالي زونرو کي اسان ٻن ٽن اُٺن چارڻ لاءِ بيلي بيهاريو ۽ انهيءَ جي پٽ نالي روشني کي ڳڏهن چارڻ لاءِ پڻ کي ڏيڍ روپيو مهينو ۽ جهرڪري کي ۸ آنا مهينو ۽ پيٽ جي ماني ٻن کي ڏيندا هياسين روشني اڃا جيئرو آهي. هاڻي ڪڏهن روزانه مزوري لاءِ هنکي گهرائيندا آهيون ته ۲ روپيا روز تي به راضي نه ٿيندو آهي پوءِ آئون شرمائيندو آهيانس ته تون اُهو نه آهين جو اٺين آني مهيني تي ڪمائيندو هئين اڄ توکي ۲ روپيا تاريخ ڏيون ٿا ته به ڪُرڪين ٿو؟ پوءِ ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪندو آهي. خير اوهانجي ڪيتري مغزخوري ڪريان. مطلب ته سُٺي سڳي کان وٺي اُٺ گهرڙي تائين زمين آسمان جو فرق ٿي ويو آهي.

اسانجي حيرت جي ڪا حد ٿي ڪا نه رهي آهي جڏهن ڏسون ٿا ته اسانجي ملڪ سنڌ جي ترقي روزافزون آهي پيدائش ۽ پيداوار اڳئين کان ٻيڻي ٽيڻي ٿي وئي آهي. نئون واهن ۽ بيراجن جي نڪرڻ ڪري اهي بر بيٽ جي ڪرهن ڪوهن ۾ پاڻي پهچڻ لاءِ ڪو نه ملندو هيو اڄ اُتي ٻنن کان، باغن کان واهن کان، واٽرن کان واٽون بند ٿي ويون آهن. وڏيون مشينون وڏا ڪارخانا شهر شهر ۾ چالو ٿي ويا آهن مگر ڪنهن شيءِ جي سهانگائي ته ڪا نه ٿي ٿئي ڳو مهانگائي ڏينهان ڏينهن وڌندي وڃي. جيئن تهه تيئن وڌ - ع

مرض بڑھتا گیا جوں جوں دوا کی۔

آخر اهو جو سبب ڇا آهي؟ اهي جو ڪارڻ ڪهڙو آهي؟ اهو اهڙو سوال آهي جنهن جو
صحيح جواب ڪنهن وٽ به ڪونه آهي. اها اهڙي ڳجهارت آهي جنهن کي ڪو سلي نٿو سگهي
مينهن ساڳيا آهي پيا وسن جهڙا اڳي وسندا هيا. درياءَ اڳ کان زياده پيا وهن. ٻنيون
اڳي کان ٻيڻيون آباد پيون ٿين. ماڪڙ ملڪ کي کائي ڪانه وڃي ٿي پوءِ ڇو ڏڪار ٿو
لڳي سال بسال اگهه چوٽ چڙهندا وڃن مهانگائي مٿي مهانگائي ڏينهون ڏينهن وڌندي وڃي

بسوخت عقل ز حيرت که اين چه بوالعجبي است

تنهن جو سبب ڇا آهي؟ تنهن جا سبب گهڻا آهن. هڪ ته اڳي جيڪا ڪفايت ۽
قناعت خلق ۾ هئي سا اڄ ڪلهه ڪانهي. هر قسم اسراف ۽ فضول خرچيون ٿي رهيون
آهن. مثلاً اڳي پيسي ٽڪي جو قلم ڪاغذ وٺي ڪم آڻيندا هوا. هاڻي ڏهين روپئي
جي انڊي پين ۽ نوٽ پيپر گهرجي. اڳي روپئي سوا جو شمعدان يا لالٽين وٺي ٻاريندا
هوا. هاڻي سئو روپئي واري بجلي گهرجي. اڳي پيسي ٽڪي جو سئي سڳو وٺي ڪپڙو
سبيو هو. هاڻي پنجن سون واري فاف مشين کپي. اڳي پنجن سون وارو پيلو گهوڙو
وٺي چڙهندا هوا. هاڻي ويهن هزارن واري موٽر ڪار کپي. ڊرائيور جو سئو روپيه
پگهار ۽ ٻئي سئو روپيه پيٽرول ۽ موبلائل لاءِ ماهوار خرچ. تنهن ڪانسواءِ اهڙي
طرح خيال ڪري ڏسندو ته هزارين مثال اوهان کي ڏسڻ ۾ ايندا. پوءِ اوهان جي پيدائش ۽
آمدني ايتري خرچن کي ڪٿان پوري پوي. ٻيو ته اڳي ماڻهو پنهنجن هٿن پيرن کان ڪم
وٺندا هوا ڪم ڪار ڪرڻ کان عيب ۽ عار ڪونه ڪندا هوا. هاڻي پنهنجا قدرتي عضوا معطل
۽ بيڪار ڪري ڇڏيا اٿن. هلڻ چلڻ، ويهڻ، ڇيٽڻ، ڏرڻ، ڪتر ڪرڻ، سبڻ، ٻهرڻ
جيڪي گهرن ۾ بنا پيسي ڏوڪڙ خرچڻ جي ٿيندا هوا سي هاڻي مشينن سان
ٿين ٿا. پيسو به خرچ، صحت به خراب طاقتون به برباد.

اسين زميندارن ۽ اميرن جي ڳالهه نٿا ڪريون اسانجو مطلب آهي ته اهي
عوام غريب ماڻهو جيڪي هميشه هٿن ڪمن جا عادي هوا تن به اهي ڪم ڇڏي ڏنا آهن

لاري کان سواءِ ٻه ٻي کوه پنڌ ڪري نٿا سگهن لاري جي انتظار ۾ روڊ تي ٢٠٣ ڪلاڪ ڪاٽهي ۾ ويٺا هوندا مگر پنڌ ڪري نه ويندا تيئن نه اسان پاڻ تي غير ضروري شيون ۽ فضول خرچيون اهڙيون لازمي ۽ ضروري ڪري ورتيون آهن جنکي غير ضروري چوڻ تي غلط سمجهڻ ۾ اچي ٿو مگر في الحقيقت اهي فضول ۽ غير ضروري آهن ٥

آنچہ ما درکار داریم اکثری درکار نیست

مثلاً چانهه پيئڻ، ناس ڏيڻ، پان سوپاري کائڻ، سگريٽ ۽ بيڙيون ڇڪڻ وغيره وغيره هي ته خاص معتبر ۽ مهذب فضول خرچيون آهن جيڪي عوام جون خراب عادتون آهن مثلاً پينگ، چرس، افيم، شراب خوري، جوا بازي، سنيما وغيره وغيره انهن جي ته اسين هتي ڳالهيون نٿا ڪريون.

حضرت ابراهيم بن ادهم وٽ شڪايت ڪئي وئي ته سائين فلاڻي شيءِ بازار ۾ تمام مهانگي ٿي وئي آهي؟ فرمايائون ارخِصُوهَا بِالتَّرْكِ يعني سهانگي ڪريو انهي کي ساڻ ڇڏي ڏيڻ جي اوهين خريد نه ڪندا استعمال ڇڏي ڏيندا ته پاڻهي سهانگي ٿي ويندي.

مرحوم پير بحرالدين جو هي زرين مقولو مونکي وسري نٿو. پاڻ نه چانهه پيندا هو نه پان کائيندا هو. چوندا هو ته خدا تعالىٰ رزق ڏيڻ جو ذمو پاڻ تي کنيو آهي. جتي ڪٿي پهچائيندو مگر پان ۽ چانهه جو ذمو ڪونه کنيو آهي ڪٿي مسافري ۾ وڃون ۽ چانهه يا پان نه ملي ته اسين ڇا ڪنداسين.

حضرت ضياءِ احمد آغا مليروارا نقل ڪندا هو ته هڪ دفعو اسان وٽ ڪي معتبر مهمان ڪراچي پاسي جا آيا حسب دستور سليماني چانهه ناهي ڪوپن ۾ رکي هنن جي اڳ ۾ آڻي رکيائون. هنن پانيو ته هي ڪو ”سنو“ هير آئل آهي سو هنن آڱريون ٻوڙي سونهاري کي لڳائڻ جو خيال ڪيو مانهن جي ڪلڻ تي پنهنجي غلطي محسوس ڪيائون ۽ چيائون ته سائين اسان پانيو ته ڏاڙهين کي هي تيل هڻڻ لاءِ آندو اٿؤ.

ٰ٥ ڳي ٻه ڇين ۾ دستور هو ته آيل مهمانن جو ٿورو صبح ڏاڙهي کي تيل لڳائي سان ڪندا هئا ١٢

مطلب ته اڳي سنت جا ماڻهون چاڪ سياٽيندا يا نه هئا. اڄ ڪلهه ته ڀلا ٿري ۾ به اهڙا ڪرپ ساس ته سڀن ٿا جو شهر وارن کي شرمندو ڪيو ڇڏين ٿا.

سياري ۾ تنهن نڪام جي واسطي ٻاجهري جي ڊٻل ڏي ڳڻ وجهي پيئو ته چانهه کان وڌيڪ مفيد آهي. گرمي ۾ ڏڌ تڏي پاڻي سان ڇڻ ڪري لوڻ وجهي پيئو ته سوڊا ۽ ليمن جي ٻاڻي کان بهتر مفرح ۽ مسڪن ٿيندو. جڏهن ته خلق مان امانت ديانت، خداترسي حق پرستي نڪري وئي آهي، دنيا طلبي خودپرستي ڪاهي پئي آهي قوم جو ملت جو مذهب جو احساس باقي نه رهيو آهي تڏهن ئي بي ڪتي بي آرامي تنگدستي ملڪ کي وڪوڙي وئي آهي. هن مصيبت ۾ مهانگائي جي دفع ڪرڻ لاءِ حڪومت سرتوڙ ڪوشش ڪئي آهي مگر پڪي هڪڙي پرسان پر وانئو ڪري سگهي ڪا ڏي هڪڙي ڦيٿي ئي هلي نٿي سگهي. ٻاڙي هڪڙي هٿ سان نٿي وڄي جيسين راعي رعايا متفق ٿي سچي دل سان صداقت سان انهي تي عمل نه ڪندا.

عوام حڪومت سان تعاون نه ڪندي ته ڪاميابي مشڪل آهي.

اجان سرڪاري قاعدو ناهيون آهي ته انهي جي رد عمل جي واسطي ڪيترائي طريقا ۽ حيلا تيار ڪيا ٿا وڃن. شين جا اگهه مقرر ڪرڻ ڪنٽرول ڪرڻ ڪارڊن تي شيءِ ڏيڻ بل ناهڻ وغيره وغيره خلق لاءِ سودمند نٿا ٿين بلڪ غريب طبقي لاءِ ته ڏاڍو مضر ۽ تڪليف ده ٿا ٿين. هرڻ اجان مهانگي يا سهانگي ڪا شيءِ ته ملي وڃي ٿي جي ڪنٽرول ٿي پوي ته اها شيءِ مارڪيٽ مان گم ٿي وڃي. ويچارا غريب ماڻهون سير اٽي پاءِ ڪڻ جي واسطي ڪلاڪن جا ڪلاڪ رود تي لائن ٻڌيو بيٺا رهن، شهرن جي شامت اعمال ۾ اشراف گرفتار. حالانڪ مباحات ۾ جائز ڪمن ۾ حڪومت جي اطاعت ڪرڻ شريعت ۾ فرض آهي. خدا تعاليٰ قرآن شريف ۾ فرمايو آهي: - اي مؤمنو! اطاعت ڪريو منهنجي ۽ منهنجي رسول جي ۽ پنهنجي اميرن جي الآية.

پاڻ سڳورن عليه الصلوٰة والسلام فرمايو آهي ته وڏي فرمانبرداري ڪريو اگرچه

اوهان تي ٻاهر حبشي امير کيو وڃي الحديث. ازين قسم ٻيون بہ جيڪي خرابيون ۽ مهلڪ بيماريون قوم ۾ آهن مثلاً ڪوڙ ڳالهائڻ، ڪوڙيون شاهديون ڏيڻ، ڪوڙا قسم کڻڻ. تورتڪ ۾ گهٽ وڌ ڪرڻ، شين ۾ ملاوٽ ڪرڻ، مال جو عيب لڪائڻ، ٺڳي ڪرڻ. وعده خلافي ڪرڻ، امانت ۾ خيانت ڪرڻ، پراڻو مال ڪائڻ، چوري ڪرڻ. ڦر ڪرڻ ڌاڙا هڻڻ. فتنو فساد پيدا ڪرڻ. ڪوڙيون دعوائون ڪرڻ. ڪوڙا ڪيس ڪرڻ. ڀنگ چرس ۽ ٻيون نشه دار شيون استعمال ڪرڻ. فضول خرچ اسراف ڪرڻ، جانورن تي ظلم ڪرڻ. هنن تي زياده سواري يا بار کڻڻ، بغير ٽڪيٽ ريل ۾ سفر ڪرڻ قاعده کان زياده سامان کڻڻ. اگرچه تي جي چنبي کان پاڻ کي ڇڏائي وڃي.

مطلب تہ اها ڪهڙي خرابي آهي جنهن جو اصلاح شريعت ۾ ڪونہ آهي؟ اها ڪهڙي بيماري آهي جنهن جو علاج اسلام ۾ ڪونہ آهي. باقي انهن خرابين ۽ بد عملن سان اسين جيڪڏهن آسمان تي رهندا اسين تہ بہ مان ڪونہ لهندا اسين نڪي چنڊ جا باشندا اسان کي پنهنجي ملڪ ۾ رهڻ ڏيندا.

علاج بيماري جي تشخيص ۽ سببن ڳولهڻ کانپوءِ ڊاڪٽر يا حڪيم تي فرض آهي تہ انهي جو علاج بہ ڳولهي. ڄاڻڻ گهرجي تہ هڪڙي مسبّب جي واسطي سبب گهڻا ٿيندا آهن ۽ سببن جا ٻہ قسم آهن هڪڙا اسباب واصلہ ۽ ٻيا باديہ اسباب واصلہ انهيءَ چوندا آهن جيڪي نزديڪتر بلا واسطہ سبب فعل جا ٿيندا آهن ۽ اسباب باديہ اُهي آهن جيڪي سببن جا سبب هجن مثلاً ڪنهن کي مٿي جو سور ۽ تپ هجي مٿي جي سور لاءِ سبب تپ آهي ۽ تپ جو سبب غلبہ خلط صفرا آهي. غلبہ خلط صفراوي جو سبب مٺائي کائڻ آهي تہ هن مثال ۾ مٿي جي سور لاءِ سبب قريب تپ آهي ۽ سبب بعيد صفرا جا مٺائي کائڻ کان پيدا ٿي آهي. اسين جيڪڏهن فقط مٿي جي سور جو علاج ڪندا سين، اصلي سبب جو دفع نہ ڪندا سين تہ اها صفرا ٻئي عضوي يا ٽئين عضوي تي ڪري ۽ ٻيون علتون پيدا

ڪندي پر اسين جيڪڏهن اصلي مرض صفا جو اصلاح ڪندا سين ۽ منائي ڪاٽڻ بند ڪندا سين ته سڀ عارضا ٺيڪ ٿي پوندا. هائي موجوده معاشره ۾ خرابيون ۽ علتون ته گهڻيون آهن مگر بنياد ۽ اصل الاصول، ڦٽي جو هڪڙو ئي آهي. بي ديني بي علمي شرعي احڪامن کان بي خبري خدا تعالى جي حڪمن کان انحرافي.

بي علمي مان اسانجو مطلب آهي اهو علم جنهن سان ديانت تقوى. خدا ترسي ۽ حق پرستي پيدا ٿئي جنهن سان ذهنيت بدلجي ضمير مسلمان ٿئي جيئن انسان کي گناهن کان مذهب ته بچائي ۽ ضمير جو آواز ته روڪي باقي اسڪولي علم حساب ڪتاب، جغرافيه، سائنس نه روڪي. اهو علاج اسانجي موجوده حڪومت پاڪستان جي آڏو تمام سولو آهي. اسڪولن ۾ اسلامي تعليم رائج ۽ چالو ڪبي. قال الله و قال الرسول جو درس تدريس ٿئي ته قوم جو ديني و دنيوي اصلاح ٿئي. هڪڙي طرف سرڪار تان وڏا بار گهٽا خرچ ۽ جنجال پوليس جا ما جسترٽن جا. ڪورٽن جا هي وڃن. ٻي طرف دين جو سڌارو ۽ آخرت به موچاري ٿئي.

آئون دعوا سان چوان ٿو ته سرڪار ڏهن سالن تائين، سلامي تعليم ۽ مذهبي تهذيب اسڪولن ۾ ٻارن جي مٿان لازمي ڪري اسلامي ڪتاب مثلاً پندنامه، ڪريما، مالابد وغيره رائج ڪري ته بد عملن ۽ بد عنوانين جو ڏهون حصو به باقي نه رهندو، مستقبل ۾ آئنده نسل قابل فخر پيدا ٿيندو اڳئين زمانه جهڙا علماء ۽ اوليا پيدا ٿيندا سچا مهاجر سچا انصار پيدا ٿيندا. وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ٥

ڦ ٻار جڏهن ڄمن ٿا ته ٻارن جي فطرت پاڪ صاف آهي اهن تي اسلامي رنگ سولو چڙهندو، وڏن کي جيڪي بد عملن جا عادي ٿي ويا آهن سڌارڻ مشڪل آهي ۱۲

شعر ۽ شاعري

آئون پاڻ شاعر ڪونه آهيان مگر شعر جو شائق ۽ شاعرن جو قدر شناس ضرور آهيان. مٺو شعر، مٺو ڪلام، نادر نڪتو مونکي ڏاڍو وڻندو آهي؛ دل اهڙي خوش ٿيندي آهي جيئن ديدار محبوب جي يا مشڪ وعنبر جي سنگهڻ سان. مرحوم ڊاڪٽر رحيم بخش جوندو هو مونکان وڌيڪ واريو آئون ڏاڍو پسند ڪندو آهيان، اسين چوندا هيا سين ڊاڪٽر صاحب اهڙو ڪمانڊ ته سڀ ڪنهن کي وٺي ٿو، تو هان جي اهڙي ڪهڙي خصوصيت، سو تنهن وانگي منهجي ڪهڙي خصوصيت آهي سڀ ڪنهن سليم الطبع صحيح المزاج انسان کي سٺو ڪلام مٺو طعام وڻندو آهي.

مدرسه ۾ پڙهڻ وقت هر قسم هر خيال جا شوقين شاگرد رنگا رنگي گهٽان هوندا هئا اهو زمانه خوش حالي ۽ فارغ البالي جو يادا جي ٿو ته دل تپايئي ڪائي ۽ اکيون هنجون ٻيون هارين. ؎

روز وصل دوستاران ياد باد　　　ياد باد آن روزگاران ياد باد

اسين به طالب علمي جي وقت ۾ پنهجن همسرن ۽ هم عصرن جي ريس تي ڪڏهن ڪڏهن شعرگوئي، بيت بازي، معما سازي، انشا پردازي سان طبع آزمائي ڪندا هوا سين.

چنانچه هن وقت اهڙن ناقابل فراموش نعمتن کي ياد ڪري پنهجي دل کي خوش ڪرڻ يا تفريح خاطر احباب وتشحيذ ذهن طلاب لاءِ ڪي منظوم خط يا غزل ۽ رباعيون پنهنجيون "مشتي نمونه خرواري" هتي لکڻ ۾ اٿيون ٿا.

مرحوم آغا محمد اسمٰعيل جان [1] هڪڙو منظوم خط ناڙمان موڪليو هن

---

[1] مرحوم آغا محمد اسماعيل جان رساجو سڳو سئوٽ صاحب علم وعمل دينه ار شب خيني عباد تگذار هو منهجي غيرت ۽ اسلامي خدمت سنديس خاص صفتن هيون شعر ۽ شاعري سان شوق شغف گهڻو هو سندس مجموعه اشعار قلمي بياض صاحبزادن وٽ موجود آهي فارسي شعرگوئي ۾ شعرفهمي ۾ سنڌ نظير هائي هن ملڪ ڇڪرستوڏ جي مرحوم ۱۳۲۲ھ عين جواني ۾ وفات ڪئي رحمة الله تعالیٰ عليه.

لکي موڪليو جنهن جي مُنڍ جا بيت هي آهن.

چون تو از باغ فضل بهره وری   نيست شکر خدا کنون دگری
زيب اخوان و زينت اقران   نيک دل نيک خوئی نکو گهری
مخزن فضل و منبع حسنات   مطلع علم و مقطع هنری
روزگارے بانقضا پيوست   کہ نيامد از ان طرف خبری (الخ)

موں انهيءَ وزن ۽ قافيہ تي ان جو جواب لکي موڪليو.

ای صبا کن کرم بکن سفری   شوروان سوئی "ناره" بے خطری
چون رسيدی بشهر "ساماره"   بد يار حبيب کن گذری
اندر آن جا محمد اسماعيل   هست معروف نيک ناموری
معدن جود و منبع اشفاق   نيست در همسران چو او دگری
در فن شعر ماهرست بسے   وز علوم و فنون بهره وری
برسانش زمن سلام و دعا   بعد از آن عرض کن زمن خبری
نامۂ کز کمال لطف و کرم   نظم کردی چو سلک پر گهری
بلطافت روان چو ماء معين   بحلاوت چو شهد و گل شکری
چون رسيد آن رسيد بهره آن   ديده را نور سينہ را اثری
گرچہ تاخير ازين طرف بسيار   شده در عرض حال بيخبری
ليک دارم ز کثرت احزان   خاطر آشفتہ پر ز غم جگری
زان سبب در نوشتن حالات   نتوانم کشيد درد سری
بخدا نيست باعثش هرگز   جز تکاسل کہ شد مرا هنری
حاش لله اگر شده نسيان   گرچہ آن هست جزء هر بشری
می کند شائق غريب مدام   ياد الطاف تو بهر سحری
شکر لله باين طرف کلی   خيريت حاصل است بے ضرری
خير ايشان مدام مطلوب است   بدعا از خدا بهر سحری

ف: هي وقت سنڌ ۾ زبان ڦيرڻ جو آهي [illegible]

جمله حالات خویش بے کم وکاست — هرچه پیدا شود ز خیر و شری
ازکرم می فرست تا که شود — بهر دفع هموم کارگری
من نه ام چنانچه میدانی — در فن شعر هیچ برگ و بری
لیک برحسب خواهش احباب — به زبان شنود شعر تری
گفته ام سوئے خدمت ایشان — میفرستم بدست نامه بری
شامل این صحیفه آن را هم — شاید از مکرمت کنی نظری
هرچه آمد بخاطرم فی الفور — خواه مطبوع خواه خشک و تری
عرض کردم بخدمت ایشان — جمله را بے تکلف و حذری
که نباید ز دوستان خود — داشت هرگز دریغ ماحضری
دیده بوسی رسان بفرزندان — هر یکے نور چشم و قرة البصری
ستیما نور دیده ام اسحاق — کوست شیرین مقال و خوشخبری
باد پاینده از نوال خدا — در کنار پدر چنین پسری
نیز رنج و بلائے ایشان را — سینهٔ دشمنان شود سپری
هم به یعقوب جان سلام بگو — کو بخوش خوئی ست مشتهری
بدعا ختم نامه کن شائق — اکتفا کن کنون به مختصری
تا که زیب فلک بود زانجم — تا زمین راست راه بحر و بری
انجم بخت تو بود لامع — طالع دشمن تو در بدری

ایضا آغا محمد اسماعيل جان ڏاهن جڏهن تکهڙ ۾ هوا ۽ ڏرگڙه سان بيمار هوا. آئون کين بچي مو ٿي آئيس پوءِ احوال پرسي لاءِ هي رقعو لکي موڪليم.

ف: برادر مخلص [illegible]

آیا جناب رفیع تو ملجا ئی غربا — شهٖ سریر کرامت مدار فهم و ذکا
بر آسمان بلاغت توئی چو بدر منیر — بود ضمیر تو روشن بسان شمس ضحیٰ
برادری که بصدق و صفا نظیرش نیست — رسد بخدمت اوشان زما سلام و دعا
رسیده نیست از آن پس که آمده ست فقیر — خبر ز کیفیت درد دشمنان شما
ازین سبب شده مشهود انتظار کثیر — خدا بفضل مُحَصَّل کناد زود شفا
امید هست که از مژدهٔ تنومندی — ز دست حزن دلم را کنید زود رها
باین طرف همه خیر ست و عافیت حاصل — بحال خورد و کلان شامل ست فضل خدا

نه در بحور عروضی سخنوری دانم   نه در قواعد شعری مراست فکر رسا
بپاس خاطر ایشان که مائل شعر است   خلاف عادت خود نظم کردم این انشا
مدام تاکه بود انتظام کون و مکان   همیشه تاکه زمین و زمانه راست بقا
زباد صرصر آفات در امان باشی   بعمر خضر بمانی قرین علم و هُدیٰ

مرحوم آغا حُجة الله ملير واري ڏانهن هي خط منظوم موڪليو ويو جڏهن ملڪ ۾ ڪالرا پيئي هئي ۽ اسين درگاهه شريف تي وڃي ويٺا هوا سين.

ایکه در درج حسن و خوبی را تو زیبا گوهری   بر سپهر فضل و خوشخوئی درخشان اختری
معدن جود و حیا و مخزن لطف و کرم   محفل احباب خود را شمع روشن منظری
گلشن صدق و صفا گیرد ز تو رنگ بهار   گلبن باغ مودت از تو سر سبز و طری
حُجة الله باد دائم مر ترا یار و معین   هم کند لطف الٰهی هر زمانت یاوری
آنقدر تسلیم ها را میفرستم سوئی تو   کان بود افزون تر از حصر و حساب از بشری
شکر حق دیگر باینجانب همه خیریت است   گشته حالا این وطن از پنجهٔ طاعون بری
این چنین طوفان آن گردیده عالمگیر بود   کز غم او بود هر کس غرق بحر ششدری
آن مریضانی که اینجا مبتلا بودند سخت   کرده اند الحال اوشان رو بسوئی بهتری
زین طرف هم عزم بالجزم است ما را عنقریب   سوئی شهر خویش کردن باز گشتی قهقری
هست الطاف الٰهی همقرین حال ما   صحت و خیریت شامل هم ز فضل داوری
حسب القولیکه کردم با تو ای والا گهر   نظم کردم فی البدیهه چند بیت سرسری
ورنه در این وقت پر آشوب مرغ فکر من   دارد از پرواز عالی عذر بی بال و پری
چشم دارم تا جواب نامه ام هم در سلک نظم   منتظم سازی چو شعر آبدار انوری
گر نداری طبع شعری پیش ازین خواهد نمود   حالیا طبع روانت سوئی آن خود رهبری
در حضور قبله گاهت حضرت عالیجناب   عرض تسلیمات من کن از تلطف گستری
بعد ازان نیکو گهر آغا غلام الله را   آنکه او دارد بسی لطف و عنایت پروری
متحف بادا سلام شوق و زین پس شاالقا   ختم کن این نامه چون آداب بر جا آوری

استادي مرحوم خير محمّد صاحب سون ڏانهن منظوم خط لکي موڪليو هو تنهنجي جواب ۾ پڻ منظوم خط لکي موڪليم.

ئه هتي معني ترڪيبي مراد آهي ۽ اشاره مڪتوب اليه جي نالي ڏانهن آهي.

قاصد آورده داد خط شما | پر ز نور و سرور و صدق و صفا
لفظ لفظش چو روح جان پرور | حرف حرفش ببوی مشک ختا
دل پژمرده شد ازان خندان | همچو غنچه که بشگفد ز صبا
بسر و چشم خود من آن خط را | بنهادم ز روئے عز و علا
بعد ازان خواندمش بشوق تمام | گشت مفهوم جمله ما فیها
از مضامین فراست آگینش | خاطرم شاد گشت و دل شیدا
آنچه در حق کمترین طلاب | بے عدد کرده اید وصف و ثنا
من نیم قابل مدیح مگر | هر کسے میکند بخویش نگا...
کف احسان تست بحر کرم | سایهٔ لطف تست ظل هما
پیشوائے مراحل تدقیق | هادی رهروان راه هدی
می شدندے اگر شدے زنده | سیبویه و ابو علی طلبا
علما پیش بحث علم شما | نتوانند کرد چون و چرا
تیر فکر دقیق تو نکند | یک سر موئے از نشانه خطا
نعمت علم با عمل ز ازل | حق تعالے ترا نمود عطا
در شب تار مشکلات متون | پیش تو صاف همچو شمس ضحی
من چسان بشمرم فضائل تو | که بود لا تعد و لا تحصی
نشمرد کس حباب دریارا | مے نگنجد بکوزه دریا
حق مدحش ز من ادا نشود | مدح ناقص بود یقین چو هجا
پس تو بگذار این عبث تطویل | شائقا ختم نامه کن بدعا
علم و عمرت همیشه افزون باد | تاکه دور زمانه راست بقا...

مرحوم قاضي يعقوب کي جڏهن تنبه سائينداد ۾ ڏينهن ڏٺي جو ڪنهن ظالم خونخوار ڪهاڙين سان قتل ڪري وڌو تنهن جي مرثيه ۽ تاريخ ۾ چيو ويو.

بیا ببنگر که عاشور هست امروز | بعالم شور و شر پیدا است امروز

بیا بنگر که دور چرخ چون است — جهان پر فتنه و غوغاست امروز
بیا بنگر بمیخانه که از غم — گره در گریهٔ مینا است امروز
بیا بنگر که بلبل با صد افسوس — سحرگاهان بهوئی و هاست امروز
بیا بنگر که آن یار گل اندام — بخون آغشته سرتا پاست امروز
سعادت از ازل چون یاورش بود — شهادت هم بکام او راست امروز
روان صد چشمه خون شد از تن او — سراسر غرق آن دریاست امروز
برائے سرخروئی غازهٔ سرخ — کشیده بر رخ زیباست امروز
چو خونین پیرهن را زیب تن کرد — خجل ز و لالهٔ حمراست امروز
بحسن خلق و خوشخوئی عدیلش — درین عالم کجا پیداست امروز
بیا اے قاضی یعقوب بنگر — ز مرگ تو چه واویلاست امروز
بصد حسرت شده نالان و گریان — اگر پیر و اگر برناست امروز
ترا گر تن شده مجروح افسوس — شده مجروح دل ماراست امروز
دل آرام دل احباب بودی — ترا هر لحظه دل جویاست امروز
بجز صبر و رضا دیگر چه چاره — صبوری از همه اولیٰ است امروز
ز شائق هر زمان بر جان پاکش — سلامی بعدد اهداست امروز
چو جستم سال وصلش از دل خود — که دل را مدعی هذا است امروز
خرد گفت چو زیبا جائے بردشت — مقامش جنت الماویٰ ست امروز

٢٥٤ ٦٠٧ ٤٨١

١٣٤٢ ١٣ ه

بعد از طرح ١٤ باقی / ١٣٢٨ می ماند ن

هڪڙي ڏينهن اسانجي دوست مولوي منطقي فاضل لوڌي کي مغلق عبارت
۾ منجهل ڳجهارتون مون کان پڇيون. مون چيو مولوي صاحب اهڙيون ڳجهارتون
ناهڻ سوليون آهن پيچيٽ ڏکيون نه آهن آئون اوهان کي ٺاهي
ڏيکاريندس اوهين مطلب ڪيئي ٻه اهڙو پوءِ پنهنجي دعوى جي
ثبوت لاءِ گهڻو وقت رات جو اٿي فڪر ۾ خيال ۾ غلطان رهيس ٻئي ڏينهن مسودو لکي ناهي

سنڌس ۾ ٿي نالي مطابق مون هي خط لکي ڏنو (تڏهن تنهنجو حل حاشيه ۾ تڪيل نه هو) تنهنڪري عام سمجهڻ ۾ نه آيو. وَهُوَ هٰذا.

اے ہدہد صبا بسبا مي فرستمت بنگر که از کجا به کجا مے فرستمت

بحضور معدلت دستور حضرت والا مرتبت که اسم سامی و نام نامی او بامسمای خود بدلالت مطابقی لفظاً و معنیً موافق و مطابق آمده یعنی چنانچه مسمایش ثالث ثلاثه است خود هم بصفت تثلیث آراسته لیکن غلط گفتم تثلیث را آنجا نام و نشانی نیست و ارباب تثلیث را در آنجا تاب و توانی نه آنجا همه وحدت دوئی سوز است و توحید عالم افروز مگر از انجا که صاحبش بشیوهٔ رعیت پروری وصفت عدالت گستری مشهور و معروف است خود هم بصفت عدل و تقدیر مذکور موصوف گردید. و از انجا که صحت ذاتی و کمال صفائی او ننگ علت را غیر متحمل و اصحاب علل را وجود مسعودش تریاق فاروق بود خود هم صحیح است نه معتل و حرف علت از لفظش هم معدوم و مفقود.

از حسن صورت رسمی و تجنیس خطی او چه برنگارم که چشمش چون چشم سیاه چشمان است و حلقهٔ کمرش تنگ تر از دهن محبوبان و زلف دراز در پایش چون کمند گیسوی مهوشان و از خوبی سیرت معنوی او چه گویم که یکے عابد شب زنده دار است و دوم زاهد چله نشین و سوم مجاهد شمشیر بردار. بادشاهی است عظیم الشان که جهان معدلت از وجود مسعودش معمور و آباد است. و عالم ظلم و عدوان چون کنگرهٔ قصر قیاصره و اکاسره از صولت و سطوت او ویران و برباد.

؎ حضرت ابوبکر ثانی اثنین است. پس حضرت عمر ثالث ثلاثه است. ؎ بصفت تثلیث ؎ ارباب تثلیث مراد نصرانیان.

؎ ثلاثه است. یعنی نام مش غلطی مجرد سه حرفی است. ؎ تثلیث اشاره به نصارنی است. ؎ از جهت علمیت و عدل و تقدیری.

؎ قیم منظر و نسبت است بلقب امیرالمومنین عمر علیه السلام. ؎ اشاره است.

؎ مراد از چشم و حلقه کمر و زلف دراز یعنی ؎ مراد از عابد و دوم زاهد است ؎ ۱۲.

؎ لا یخفی در جهان انساب و تنجیسات فاروقی ؎ اشاره است بفتوحات ۱۲.

؎ مراد مملکت قیصر و کسری ۱۲.

بعدازان آداب تسلیماتیکه فرا خورحال مہجوران صوری وموصولان معنوی باشد وشایان شان شاہان دینی ودنیوی باشد. بغایت عجز وافتقار ونہایت تضرع واختصار بجا آورده احوال خستهٔ این ذره بمقدار معروض میدارد. که ای جد بزرگوار اگرچه کمترین بندگان ننگ خاندان ایشان ست نظر لطف وعنایت ایشان را شایسته وشایان ہست چرا که ذره ہرچند حقیرست فیض تربیت از آفتاب بلند دارد وفرع ہرچند فقیرست چشم رحمت از اصل ارجمند. زیاده حد ادب نگہدار وعنان توسن اختصار از دست مگذار. ؎

ای عندلیب ناله ازین دم در گلو فرو بند		نازک مزاج شاہان تاب سخن نه دارد

ای دل اگر بلبل بوستان معرفت ہستی بیا و دروازهٔ گلشن معرفت بکشا ونظارهٔ گلہای معانی بفرما واگر عطار بازار محبت ہستی شمیم دلکشا ونسیم طرب افزائی اورا ببوئی وبچشم انصاف ببین که درج[1] عبیر وعنبرست خالی از ماسوی ومملو از نافهٔ مشک ختا. ای عزیز از نفحات او دماغ خودرا معطر کن واز فوحات او جان را معنبر واز صفحهٔ خاطر خود به آب مسرت وشادمانی داغ سیاه[2] غم را بشوئی وحرف علت حزن واندوه را حذف کن تا مقصود قلبی تو حاصل شود ومطلوب جانی ترا فی الفور واصل.

اختصار جي واسطي ھتي ڪجھ جملا يون ٿا. بچيا ٽڙي ۾ لکيو ويو آھي تہ:-

باقی از فہم وفراست وعقل وکیاست صاحبش چه گویم که رای صائبش روشن تر از آفتاب ہست وفکر ثاقبش شیرازه بند موافقت ام الکتاب زیاده ازین آفتاب تابان را بکف دست پنہان نتواند نمود واگر باوجود چندین تلویحات وتصریحات ہنوز بیدار نمی شوی ودیده را از خواب بلادت بآب فہم وفراست نمیشوئی، تا چارهٔ دماغ مختل خود از چاره سازان بیچارگان بجو. وچندی به ہوا خوری کناره دریای سنده بحیدر آباد برو تا دماغ تو طراوت گیرد وطبع تو نضارت پذیرد وبعد از ان مطالعه این سطور بکن وبفہم آن خاطر خودرا محظوظ ومسرور گردان فقیر مہجور را بدعائی خود ممنون ومشکور فقط والسلام.

نامه بر حرف اختصاص تمام		کرده والسلام مع الاکرام

---

[1] يعني عبير ۽ عنبر جو درج خالي ڪري ... ڀريو ويو آهي مشڪ ختا يعني ... بيري تي پوي ٿو. [2] داغ سياه غم يعني غم جو نقش ... بچيا ٽڙي حرف علت الف يا حذف ڪري ... غم ظاهر ٿئي ٿو. [3] اشارو حيدرآباد ڏانهن.

ڳجهارتون ذهن جي تيز ڪرڻ لاءِ مفيد آهن تنهنجا قاعدا قانون ۽ مخصوص اصطلاحات فارسي درسي ڪتابن ۾ مذڪور آهن. مولانا جامي جو ته خاص هن فن ۾ هڪڙو رسالو تاليف ڪيل ۽ ڇاپيل آهي.

فڪاههٌ (فڪاهه جي معني خوش طبعي آهي) اسانجو استاد مرحوم مولوي خير محمد خطابين کي بي عقلي ته سمجهڻ جي ڇينپ ڪندو هو ته ڪين چوندو هو (هي تنهنجي عقل جي دوڙ آهي ڪتاب ۾ ته اٿين لکيل نه آهي).

نقل ڪندو هو ته هڪڙو مير صاحب تالپر هو تنهن پنهنجي منشي کي چيو ته مونکي اهڙي ڳجهارت ڏجين جا سمجهڻ ۾ سولي هجي جو مجلس ۾ ڪنهن کان ڦڪو نه ٿيان ڪنهن ڏينهن چيائينس مير صاحب! اُها ڇا آهي؟ جا ڇڳهين ٿي گهمندي آهي ميائون ميائون ڪندي آهي. مير صاحب چيو مٿان ڪُڪڙ- چيائين مير صاحب ته ذهن اوهانجي اڳي بدل آهي. چيائين نه قسم نال ميڏي عقل دي دوڙ هي

مرحوم حافظ هارون ٺکڙائي جو شاعر ماهر ۽ انشا پرداز خوشنويس هو- مون ڏانهن هڪڙو خط صنعت بي نقط ۾ لکي موڪليو هيو تنهنجو جواب به صنعت اهمال ۾ لکيو ويو.

ت لک مالک سداد صاعد مصاعد وداد مونس اساس آمال سرکرده اهل کمال مکرم کامگار اکرم الله حاله وحصل آماله. اولاً اسلام مالا کلام مع دعاء حصول کام و وصول مرام مطالعه کرده معلوم دارد که الحمد لله الودود محرر درد آلود محامد کردگار عائدحال سراسر ملال دارد و صلاح حال محمود المآل اهل کمال را همواره مسئول ومامول. ماهو المرام که مراسله مرسله در عمل مهمله مسطوره کلک دُر سلک در دم محمود و طالع مسعود ورود سرور آمود آورد. مطالعه او دلم را معمور کرد و روحم را مسرور کرد الله اعلم که همه علامهٔ همام محرر "سواطع الالهام"[2] کارکردهٔ و داد عالم کمال داده مگر عمل طور مسطور و سلوک طرح مسلوک اصلاً وراثاً سهل و معمول اهل علم و کمال آمده اما اگر درد ورهٔ دگر طرح عدم اصدار

[2] سواطع الالهام نالو تفسير بي نقط فيض جو ناهيل آهي۔

کلمہ ہای کلام اللہ وکلام الرسول درمراسلہای مہملہ مسلوک گردد لعلاً کہ درد سرآرد واہل علم را محال گردد۔

وارادۂ محمود کہ دردل مصمم کردۂ سراسر مسعود آمدہ مالک ملک ہردو سرا ہمہ معہود دارا واکردہ مدعاء دل حاصل ومراد سداد واصل دارد۔ مکررۂ معلوم کہ کاروٗ مرسول درعرصۂ ممدود وصول آوردہ واللہ اعلم کہ درراہ کدام محل معطل آمدہ والا عالم اسرار آگاہ کہ محرر سطور را الماء مراسلہ درعرصہ کم روئدادہ والدعاء ھوالمدعا۔ سال ۱۳۰۷-۱۳- ماہ حال۔ والمحرر معلوم۔ ہرکہ ومہ را اسلام ودعا موصول گردد۔

نقل آهي ته ابو الفيض فيضي جڏهن بي نقط تفسير ”سواطع الالهام“ لکيو ته ان ۾ حضرت يوسف علیٰ نبيّنا وعليه الصلوٰة والسلام جو نالو بي نقط لکڻ نه آيس تنهنکي ”ولد الاعمیٰ“ ڪري لکيائين. حضرت امام رباني قدس سرهٗ فرمايو ته هيءَ سگوري جي وڏي بي ادبي ڪئي اٿئي جيائين بهوچيا ڪريان بيوڪر به نقط هٿ نه ٿو اچي. پاڻ فرمايائونس ته ”ملڪ مصر“ ڪري چئو نه ٿو لکين ته عزت وارو به ٿئي ۽ نالي جي به خبر پوي.

بعضي غزليات جو به نمونو هيٺ ڏيکارجي ٿو:-

جا کردہ سوز عشق چو جان دربدن مرا | چون شمع ہست زندگی از سوختن مرا
کردم بگریہ آب دل صد ہزار کوہ | حاجت بہ تیشہ نیست چو آن کوہکن مرا
غرقم بہ بحر عشق واگردم زنم کنند | برباد چون حباب بیکدم زدن مرا
آن زلف تابدار چو دود دل تنور | دادست پیچ وتاب وشکن درشکن مرا
چون بلبلیم پا برکاب اندرین چمن | چون گل بباغ ہست سفر در وطن مرا
بعد از وفات نعش مرا بردرش برید | سازید خاک کوش عبیر کفن مرا
شائق بدور چشم تو مخمور گشتہ است | یارب تو عفو کن بہ حسین وحسن مرا

آهن ۽ کان مخفي نه سڀ علم وارن ڏمعنوي آهن لطافتون لفظي ۽ حسن جيڪي سڀ هيءَ حسين مشڪل نه هوندو ان ڪري ۽ هجڻ نه هجي عربي الفاظ يعني خالص فارسي سنه

رخت نوری ست از انوار معمور
بران رخ ہینیت نورٌ علیٰ نور

دوای دردمندان گر لب تست
چرا چشم تو دائم ہست رنجور

بلای بدتر از ہجران نباشد
مبادا از محبان ہیچکس دور

زحال شائق ای یاران میرسید
کہ آن بیچارہ رنجور ست و مہجور

ایضاً

شعلۂ دل اگر ضیا میداشت
پیش جانان چو شمع جا میداشت

جا گرفتی بجای زیور او
دُرِ اشکم اگر بہا میداشت

یاد باد آن زمان کہ دلبر ما
در بر ما چو غنچہ جا میداشت

زلف او مدّ ظلہ بر ما
سایہ چون سایہ ہما میداشت

ہر مرض در جہان دوا دارد
کاشکی درد دل دوا میداشت

از لب یار شائق استدعا
آتنا ما وعدتنا میداشت

ایضاً

ترا تا دلربا دانستہ بودم
بجایت سر فدا دانستہ بودم

ز آہ سرد و چشم تر بگویش
عجب آب و ہوا دانستہ بودم

میانش را میان نفی و اثبات
وجودے مبتلا دانستہ بودم

بہ شائق ہر چہ کردی کردی آخر
من آن از ابتدا دانستہ بودم

ایضاً

چو صبا زکوی جانان بگذار خواہی آمد
سوی بوستان ندانم بچہ عار خواہی آمد

بہ حریم محفلت چون من خستہ رہ ندارم
بنشستہ ام براہی کہ دوچار خواہی آمد

ہمہ خلق را گمان مہ چاردہ شود چون
مہ من زخانہ بیرون شب تار خواہی آمد

چہ خوش آنکہ سوی صحرا بمزار ما غریبان
بہ دعا اگر نیائی بشکار خواہی آمد

ز تو چشم لطف دارم چہ شود اگر گذاری
بسرم سُمِ سمندت چو سوار خواہی آمد

سر خود فدای نامش نکنی اگر تو شائق
ہمہ حیرتم کہ آخر بچہ کار خواہی آمد

ایضاً

ای سرو ناز من تو چہ قامت کشیدہ
از بوستان صنع الٰہی دمیدہ

نازم بہ بخت خود کہ پس از مدتے دراز
در عین انتظار بوصلم رسیدہ

چون شهد میچکد ز لبت شعر شائقا　　شاید که شربت لب جانان چشیده
.... یاران بوقت گل از می لعل پر خمار　　ما را ز اشک سرخ بسر درد هائی هائی
شائق نرا سزد چو بجانان نمیرسد　　بر پای هائی بیهدات کرده هائی هائی

منها .... چو صد بار گویم که ارني جمالك　　جوابم نگوید بجز لن ترانی
وصالت کجا یابم ای ماه سیما　　که من بر زمینم تو بر آسمانی
فرو میخورم نالهٔ وگریه در دل　　ندانند تا خلق راز نهانی

منها .... ترا تا چهره از خط بهره ور شد　　مرا داغ دل ازوی تازه تر شد
ببین در سبزهٔ گلزار رویش　　که هر خار و خسی قصب الشکر شد
بیاض عارضش چون شمع روشن　　سواد خط او نور البصر شد
عجب زان خال کافر زاده زنگی　　که در جنات عدن مستقر شد
دلم می سوزد اندر سینه گوئی　　مسلمانی معذب در سقر شد
خبر از حال ما دایم گرفتی　　ندانم از چه اکنون بی خبر شد
ز بدبختی چه گویم پیش جانان　　رقیب سفله از ما معتبر شد

منها .... عشق آن رعنا جوان باید بجان و دل گزید　　زانکه از پیران همین یک نوجوانی مانده است
دلبر از مدتی بهر جمالت منتظر　　بر درت بیچاره شائق پاسبانی مانده است

منها .... هر کس که رفت باز ز زلفش بدر نشد　　ای دل ترا که گفت که آنجا مقام گیر
مغرور چاپلوسی یاران خود مشو　　در هر قدم نهاده برای تو دام گیر
بی غم کسی بدولت سلطان نمیرسد　　چون جم تو نیز بادهٔ غمها بجام گیر
شائق بکوی رهبر خود خاک راه شو　　زانجا هدایت ره بیت الحرام گیر

منها

جدا از عاشقان خویش تا کی　　روا داری مراد دل ریش تا کی
دلم را هر زمان آن زلف و کاکل　　زند چون مار و کژدم نیش تا کی

سپاری این دل مسکین مسلمان — بدستِ زلف کافر کیش تا کے
فتاده بر درت اے منعم آخر — کند فریاد این درویش تا کے
بحالِ شائق ای جانان نظر کن — کند آه وفغان زین بیش تا کے

له کاف بیانیه ۱۲ کي ربا عيون پنهنجون چيلون. ته کاف استفهامیه ۱۲

.... من شائق دیدار تو هستم هستم — از جام محبت تو مستم مستم
من غیر تو یارے نه گزینم هرگز — از روز ازل عهد که بستم بستم
.... زلف جانان که تاب میدارد — شرح او صد کتاب میدارد
کاکل او عجب معمائے ست — حل او را که تاب میدارد
.... یارب ز بلائی بد هجران توبه — از درد دل و دوری یاران توبه
از شامت نفس من وعصیان توبه — واز توبهٔ ما نیز هزاران توبه
.... اے آنکه بذکر تو مرا دلشاد ست — از درد تو ام خانهٔ دل آباد ست
گویند خوش آن کسے که بے غم باشد — اے وائے بر آن کو ز غمت آزاد ست
.... نے باغ دهد لذت و نے بازارم — از خویش و ز بیگانه شده آزارم
جان و دل من دشمن جانی ست مرا — پس به که بنازم که من از خود بیزارم
.... گیرم که ترا سیم و طلا خوش باشد — فرزند و زن و خانه ترا خوش باشد
باغ و گل و گلگشت و می و چنگ و رباب — جز دوست مرا این همه ناخوش باشد
.... برخیز کنون ای دل من شو آگاه — زان پیش که مرگت کند آگه ناگاه
یاران همه رفتند تو ماندی گمراه — افسوس بر این حال تو ای عبدالله
.... شد عمر گرانمایه بصد حسرت آه — کارے نشد از دست تو واویلاه

برخیز همین یک دو نفس را دریاب
تا چند بود خواب تو ای عبدالله

اختصار جي سبب هتي ٿورا ٿورا لکيا ويا آهن. اسانجو قلمي بياض برخوردار غلام علي جان وٽ آهي جنهن ۾ پورا پورا خط ۽ غزل لکيل آهن.

جنهنکي شوق هجي سو انهيءَ بياض مان نقل ڪري سگهي ٿو.

افهام و تفهيم

شعر ۾ اول ضروري شرط هي آهي ته اکر صحيح ڳالهائجن يعني خوبيون ۽ صفتون سڀ پورا. اکرن کي ودي ڪُٽي - شدون. مدون ڏئي سُر پورو ڪرڻ درست نه آهي. فقط ڪي محدود چند شعري ضرورتون آهن جن ۾ ڪجهه قيد قاعدا جائز رکيا ويا آهن هرجاءِ تي انهن ڪري نٿو سگهجي. هي اُصولي قاعدو آهي ته جيڪو حڪم يا مسئلو خلاف قياس جي هجي اُنهيءَ کي پنهنجيءَ جاءِ تي بند رکجي.

نقل آهي ته هڪڙي شاگرد بي جاءِ شد ڏني هئي. اُستاد چيس هتي شد ڇو ڏني اٿئي چيائين سائين ضرورت شعري جي ڪري:

چو تشديد در شعر ضرور باشد — تشديد صحيح چرا نه باشد

تڏهن اُستاد چيس ته:- شعر گفتن خود چه ضرورست.

اسانجي سنڌي شاعرن نوآموزن تي ته ڪاوڙ ڪانه آهي مگر افسوس آهي جو وڏا شعراء مولوي صاحبان جنکي وڏا القاب "سلطان الشعراء" "خسرو زمان" "شهاب الهند" جهڙا خطاب مليل آهن سي به هن مصيبت ۾ گرفتار آهن اکرن کي مروڙي سروڙي وڍ ڪُٽ ڪري بي رحمي سان خون ڪندا آهن. پوءِ ٻين شاگردن نوآموزن جو ڪهڙو اصلاح ڪري سگهندا:

او خويشتن گم است کرا رهبري کند.

اعلام و تعليم هتي به تي ضروري شرعي مسئلا بيان ڪرڻ اُٿئون ٿا. وَالنَّاسُ عَنْهَا غَافِلُوْنَ (۱) اسانجي شعر ۾ خواه ٻين شاعرن جي ڪلام ۾ جتي جسم ۽ جسماني عضون جي تعريف ڪيل آهي مثلاً خال و خط، قد و قامت زلف ۽ ڪاڪل يا ڪن بد اخلاقن جي شڪايت ڪيل آهي مثلاً بيوفائي يا جور و جفا تنهن مان مراد معشوقان مجازي آهن. محبوب حقيقي جل سلطانه هرگز هرگز انهيءَ مان

مراد نہ آهي ڇو تہ الله سبحانهٗ و تعاليٰ جسم ۽ صورت ۽ ٻين عيبن کان پاڪ منزه ومبرا آهي، سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰي عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿ ٻيو تہ خدا تعاليٰ جا نالا ۽ صفتون سڀ توقيفي آهن يعني سماع تي ۽ شريعت تي موقوف آهن پنهنجي طرفان نالا ۽ صفتون اگرچہ هم معنيٰ هجن الله سبحانهٗ و تعاليٰ تي اطلاق ڪرڻ جائز نہ آهن- مثلاً الله سبحانهٗ تعاليٰ کي حڪيم چئبو طبيب نہ چئبو ڪريم چئبو سخي نہ چئبو، محبوب چئبو معشوق نہ چئبو- فَاحْفَظْ هٰذَا وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِيْنَ ﴿ بالفرض والتقدير جيڪڏهن ڪن شاعرن چيو بہ آهي تہ شاعرن جو ڪلام شرعي مسئلن ۾ حجت ۽ دليل نہ آهي. شريعت ۾ قول امام محمد ۽ ابو يوسف جو گهرجي نہ شعر مولانا جامي ۽ حافظ شيرازي جو.

مارا بہ نص کار است نہ بہ فص در اينجا قول آنحضرت عليہ الصلوٰة والسلام درکار است نہ قول ابن العربي

حضرت امام رباني تہ خدا تعاليٰ جلشانہٗ کي واجب الوجود چوڻ بہ پسند نہ ٿا ڪن ڇو تہ اهو اصطلاح متأخرين علماء متڪلمين جو آهي- قرآن ۽ حديث ۾ ڪو نہ آيو آهي- ٻيو تہ آنحضرت عليہ الصلوٰة والسلام کي "صنم يا پير مغان" چوڻ يا اهڙين ناپاڪ شين سان تشبيہ ڏيڻ ڪمال بي ادبي آهي. اسانجو تہ وهابين سان بہ (جيڪي حضور اڪرم عليہ الصلوٰة والسلام کي فقط بشر چون ٿا يا پاڻ جهڙو بشر سمجهن ٿا) جهيڙو لڳو آهي ڇا جائيڪہ صنم يا پيرمغان وغيره وغيره چئجي. نعوذ بالله من ذالک.

ٽيون تہ بعضي شاعرن سنڌي يا فارسي مداحن ۾ آنحضرت عليہ الصلوٰة والسلام جو اعليٰ شان ۽ شرف بڌائيندي اهڙو بيان ڪندا آهن جنهن مان ٻين نبين سڳورن جي بي ادبي يا توهين لازم ٿي اچي اگرچہ بغير قصد و اراده جي هجي تہ بہ جائز نہ آهي (قصد ۽ اراده سان ڪنهن بہ نبي جي توهين ڪندو تہ ڪفر آهي) ڇو تہ اسان تي سڀني نبين جي علي نبينا وعليهم الصلوٰة والسلام تعظيم و تڪريم ڪرڻ فرض آهي.

از شیخ مانده
۱۴ ر محرم ۱۳۷۰ھ

نحمدہ و نصلی علی رسولہ الکریم

در ترغیب بوعظ و نصیحت گوئی

بجناب فضائل مآب مکرمی و محترمی مولوی حاجی عبد اللطیف صاحب بعافیت باد

بعد از السلام علیکم و رحمۃ اللہ و برکاتہ۔

دو سہ روز میشوند مرسلہ ایشان مع ملفوفہ بذریعہ ڈاک رسیدہ است دو سہ روز انتظار پارسل انبہائی مرسلہ کردیم مگر دستیاب نشد مفصل احوال از خط حاجی محمد بخش معلوم خواہند فرمود۔

دیگر دربارۂ وعظ گوئی مشورہ و اجازت فقیر پرسیدہ بودند۔ مکرما! لَاَنْ يَّهْدِيَ اللّٰهُ بِكَ رَجُلًا خَيْرٌ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ وقال علیہ الصلوٰۃ والسلام اذا ظهر الفتن او البدع فیظهر العالم علمہٗ الیٰ اٰخرہٖ۔

"اگر فراموش نکردہ باشید" دو سہ سال پیش ازیں ایشان را ایں فقیر نصیحت کردہ بود وگفتہ بود ؎

ای دل بکوی دوست گذاری نمیکنی   اسباب جمع داری و کاری نمیکنی
چوگان کام در کف و گوئی نمی زنی   بازی چنیں بدست و شکاری نمیکنی

بفضلہ تعالیٰ شانہ استعداد علمی شما ہم خوب ہست و ذخیرۂ کتب ہم کافی موجود دارید لازم ہست کہ شکر ایں نعمت عظمیٰ بجا آرید و خلق را از علوم و فضائل خود منتفع و بہرہ یاب گردانید خواہ بہ درس و تدریس باشد یا بہ تصنیف و تالیف یا بوعظ و تذکیر و از ہمہ فی الحال بحال شما مناسب و آسان طریقہ وعظ و تذکیر بہ نظر می آید چراکہ موروثی خاندان شما است مرحوم مولوی نظر محمد صاحب ہمیں طریقہ اختیار کردہ بود و بوعظ و نصیحت خلقی را براہ راست آوردہ بود شما ہم ہمیں طریقہ اختیار کنید و کم از کم ہر ہفتہ بعد صلوٰۃ الجمعہ وعظ بگوئید و چراغ خاندان خود روشن کنید ؎

علم گر اندک بود خوارش مدار   زانکہ دارد علم قدر بے شمار

زيادہ خير وخيريت مطلوب فقط والسلام

دعاگوئي وطالب دعا عبدہٗ فقير شاہ آغا عفي عنہ.

فائدہ: هن خطن ۾ خطاب خاص مڪتوب اليہ ڏي آهي مگر مطلب عام آهي مڪتوب اليہ جي نالي بجاءِ پنهنجو نالو سمجهڻ گهرجي.

در طريقهٔ زيارت کردن قبور اولياء -

نحمدہٗ ونصلي ونسلم

سعادت مآب خانصاحب قاضي غلام رسول خان بعافيت باد

بعد السلام عليڪم ۽ دعائن جي اوهانجو خط پهتو لکيل احوال معلوم ٿيو. اوهانجو سرهند شريف ڏانهن وڃڻ ۽ حڪومت هند کان ويزا ملڻ جو احوال معلوم ڪري اسانجي دل ۾ تپا ڏيڻ لڳي جو ته گهڻن سالن کان اسانجي قسمت ان طرف نه ٿي آهي ؎

تو اے کبوتر بام حرم چہ ميداني طپيدن دل مرغان رشتہ در پا را

اوهانکي زيارت ڪرڻ جي سولي ترتيب اوهانجي حال جي موافق لکي موڪلجي ٿي اهڙي تي عمل ڪريو ته ڪامياب ٿيو. جڏهن درگاہ شريف تي پهچو ته اول وضو ڪري مسجد ۾ وڃو ٻه رڪعتون نفل خدا ڪارڻ پڙهو پوءِ چئو ته ڏني منهنجا هن نفل نماز جو ثواب حضرت مجدد شيخ احمد فاروقي جي روح کي مون بخش ڪيو. آئون عاجز بندہ گنهگار آهيان تون منهنجا گناہ عفو ڪر منهنجا ديني دنيوي مشڪلات آسان ڪر منهنجون دعائون قبول فرماءِ ۽ جيڪو خاص مطلب هجي سو ياد ڪريو مثلاً مونکي هن بيماري مان شفا ڏي مونکي هن مقدمي ۾ فتحياب ڪر مونکي هن امتحان ۾ ڪامياب فرماءِ وغيرہ وغيرہ. پوءِ روضہ شريف ۾ وڃو (اندر جاءِ نه هجي يا دربند هجي ته ٻاهر رانده ۾ قبر کي سامهون ويهي) اول فاتحہ پڙهو پوءِ سورة اخلاص ٣ ڀيرا پڙهي ۽ درود شريف پڙهي ٻُڪ کڻي دعا گهرو ۽ چئو (يا الله ثواب هنن سورتن جو هن ولياء صاحب کي پهچاءِ يا الله آءٌ تنهنجو عاجز گنهگار ٻانهو آهيان محابي هن اولياءُ

جي جنهنجو وسيلو وٺي آءٌ هتي حاضر ٿيو آهيان تون منهنجا گناهه عفو ڪر ۽ رحم ڪر پنهنجي رحمت سان
يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ ۽ ثواب الهي جو مقام وارن کي بخشيندو ۽ تہ سيني کي پورو پورو
ثواب ختم جو پهچندو ۽ ڪيس بہ سيني ميتن جيترو ثواب ملندو.

فائده:- هتي بعضي دعائون جي زيارتن تي يا صبح وشام پڙهڻ لکجن ٿيون
سولي سنڌي زبان ۾ حضور قلب ۽ خضوع خشوع سان پڙهو. يا الله آئون
عاجز گنهگار پاڻ تنهنجو آهيان تون غفور رحيم آهين تون منهنجا گناهه
عفو ڪر يا ارحم الراحمين تون مون تي رحم ڪر يا اڪرم الاڪرمين تون مون
تي ڪرم ڪر تون مونکي نيڪ عملن جي توفيق بخش تون مونکي بد عملن ۽ گناهن کان
بچاءِ تون مونکي نفس ۽ شيطان جي شر کان پناهه ۾ رک مونکي علم باعمل نصيب ڪر.
يا الله منهنجي دل پنهنجي محبت سان روشن ڪر. يا الله منهنجو گهر آباد ڪر يا الله
مونکي دنيا جي غمن فڪرن گهڻتين کان آزاد ڪر. ڏي منهنجا مونکي اولاد صالح
ڏي يا الله منهنجي اولاد کي هدايت ڏي پاڻ ۾ قرب ۽ محبت ۽ اتفاق ڏي
يا الله مونکي دين دنيا ۾ ترقي بخش مونکي دشمنن، حاسدن، ظالمن جي شر
کان پناهه ۾ رک يا الله مونکي هميشه نان ۽ نعمتن سان پاليندو ٿي مونکي هاڻي خوار
نہ ڪر دشمنن جي هٿان ذليل نہ ڪر يا الله مونکي صحت ۽ عافيت ڏي مونکي تندرستي
بخش مونکي ظاهري ۽ باطني بيمارين کان شفا ڏي قرضن مرضن کان جلد ڇڏاءِ يا الله مون
۾ هاڻي سهڻ جي طاقت ڪانہ آهي تون پنهنجو فضل ڪر پنهنجو ڪرم ڪر منهنجا ديني
خواهه دنيوي مشڪل آسان ڪر، منهنجا سڀ مشڪل تو وٽ آسان آهن
منهنجا مولي تون هر شيءِ تي قادر آهين آءٌ عاجز بيوس، بيڪس آهيان توکان سواءِ منهنجو
ڪو چارو ڪونہ آهي تون منهنجو هٿ وٺ، تون منهنجي مدد ڪر تون منهنجو مددگار
ٿي. يا الله آءٌ هر حال ۾ توکان راضي آهيان تون مونکان راضي ٿيءُ يا الله تنهنجي رحمت
کان آءٌ نا اميد نہ آهيان تنهنجي فضل ۽ ڪرم ۾ منهنجو وڏو آسرو آهي مونکي نا اميد نہ ڪر

هي رباعي مناجات جامع دعوات ۽ حسنات کي ياد ڪري پڙهندا رهو.

. اى خالق هر بلند و پستى — شش چيز عطا بکن زهستى

علم و عمل و فراخ دستى — ايمان و امان و تندرستى

تمام مشڪلات جي واسطي صبح جي وقت يا هر وقت هي رباعي پڙهڻ گهرجي.

. اى آنکه بذاتِ خويش پاينده توئى — از دامن شب صبح نماينده توئى

کارِ من بيچاره قوى بسته شده — بکشائى درے که در کشاينده توئى

يا الٰهى بده تو توفيقم — راه بنما بسوئے تحقيقم

هيٺ مقبول دعائون پند نامي ۽ بوستان جون ياد ڪري ذوق شوق سان پڙهڻ گهرجن.

از شيخ مانده. ١١ محرم ١٣٧٩ھ نحمده و نصلى و نسلم

از محبت خانه ها روشن شود — وز محبت خارها گلشن شود

از محبت تلخ ها شيرين شود — وز محبت مس ها زرين شود

از محبت نار نورے مے شود — وز محبت غم سرورے ميشود

بهار بوستان محبت و اخلاص ماستر[1] غلام محمد صاحب بعافيت باد

بعد السلام عليڪم ۽ دعائن جي. او هان جو موڪليل خط تيار رستي تيون ڏهين سانڪي پهتو آهي. وري ڪاله عزيز القدر تحفو ڪتاب اسماء النبي عليه الصلوٰة والسلام پڻ پهتو جزاكم سبحانهٗ و تعالىٰ خيرا و وقاكم ضرًا و ضيرًا. خط ۾ لکيل احوال وصول مقصود يعني شادي خانه آبادي جو معلوم ڪري خوش ٿيا سين سو

مبارک باشد و باشد مبارک

۽ دعا ٿا ڪريون ته الله سبحانه و تعالىٰ او هان جي رفيقهٔ حيات کي ڪامل صحت و عافيت بخشي. جا صحيح معنيٰ ۾ رفيقهٔ حيات ثابت ٿئي خوب خصلت حميده صفات هجي ته باعث آرام جان و تسڪين جان ٿئي ڪما قال عليه الصلوٰة والسلام :- حبب الىٰ من دنياكم الطيب، والنساء وقرة عيني في الصلوٰة

---

[1] هن صاحب پنهنجو تصنيف ڪيل ڪتاب شرح اسماء الرسول مون ڏانهن موڪليو هو ۽ اصلاح ڪرڻ جي خواهش ڪئي هئي ١٢

(۳) ڪتاب ڇپجڻ کان اڳي ڏسجي ھا تہ ممڪن ھو ڪي مفيد گفتا يا مزيد معلومات جو اضافہ ڪجي ھا ڇو تہ اڳوڻن عالمن مثلاً زرقاني شرح مواهب لدنيہ ۾ شيخ عبدالحق مدارج النبوة ۾ ۽ مخدوم محمد هاشم اسماء الرسول ۾ هن مضمون تي سير حاصل بحث ڪيو آهي خصوصاً مخدوم صاحب تہ هن باب ۾ ڪمال ڪيو آهي جو تقريباً هڪ هزار اسماء مبارڪ جمع ڪيا آهنس ۽ انهن جو مفصل شرح ۽ ثبوت لکيو آهيس مگر موجوده وقت اندر سنڌي زبان ۾ اوهانجو هي ڪتاب بہ غنيمت آهي خصوصاً هن دور لاديني ۾ الحادم اوهانجي محنت ۽ ديني خدمت قابل داد ولائق مبارڪباد آهي ڇو تہ اوهانجي جذبات قلبي ۽ شوق و ذوق جو اندازو آن مان لڳائي سگهجي ٿو ۽ هر طرف کان محبت جي گلن ڦلن جي خوشبو هن چمن مان اچي رهي آهي. محبت اها شئي آهي جنهنجي واسطي عظيم الشان بشارت: "اَنْتَ مَنْ اَحْبَبْتَ" آيل آهي. هتي مناسب حال ۽ مقال جي ٻہ ٽي بيت ياد آيا سي پڻ لکجن ٿا سہ

دید مجنون را یکی صحرا نورد — درمیان بادیہ بنشستہ فرد

صفحہ از ریگ انگشتان قلم — میزدی بر روی آن صفحہ رقم

گفت کای مجنون شیدا چیست این؟ — می نویسی نام بہر کیست این

گفت مشق نام لیلیٰ می کنم — خاطر خود را تسلی می دہم

زیادہ خیر و خیریت فقط والسلام — عبدہ فقیر شاہ آغا عفی عنہ از شیخ ماندہ ۱ر محرم ۱۳۷۹ھ

در علاج بعضی عوارض و تلقین صبر و تحمل بر ایذاء خلق

از شیخ ماندہ علاقہ کوئٹہ بلوچستان

۱۳۷۹ھ

نحمدہٗ و نصلی و نسلم

سُتا اُٿي جاڳ ننڊ نہ ڪجي ايتري — سلطاني سهاڳ ننڊ ڪندي نہ ملي

مخلص خاص سعادت نشان فقير محمد رمضان عافيت باد.

بعد السلام عليكم ۽ دعائن جي معلوم هجي ته اوهانجو ڏکوخط درين پهتو است تنهن جي ٽپال مان واپس ٿي هتي اسانکي "شيخ مانده" ۾ پهتو تنهنکري جواب لکڻ ۾ دير ٿي. مرقومه احوال پريشاني بيماري ۽ تنگدستي وغيره وغيره جو معلوم ٿيو شال اوسبحانه وتعالیٰ پنهنجي فضل وکرم ڪري ۽ اوهانجا سڀ مشڪلات ديني دنيوي دفع ورفع فرمائي ؎

اسے فضل کرتے نہیں ہوتا ہے بار نہ مایوس ہو اس سے امیدوار

(۱) نند جو علاج ته مٿين ڪلام شاه ڀٽائي جي ۾ مذڪور آهي، وات جي ناس چڙهائڻ لاءِ ڪارا مرچ ڪُٽي ٿوري جيتري مالهين کي مهٽي چڙهيو ته ناس جي عادت ڇڏي ڏيو ۽ وات جي بدبوءِ لاءِ رات جو طريفل گشنيزي هڪ تولو سمهڻ مهل کا ٿيندا اوچيو ۽ هر وقت وضوءَ سان تازو ڏندڻ ببر جو يا نم جو يا ڪٻڙ جو ضرور ڪندا رهو ته بدبوءِ دفع ٿي وينديو.

(۲) باقي جاهلن بدينن جي مخالفت، دشمني، ياوه گوئي، طعنه زني، ايذارساني ته نيڪوڪارن ديندارن سان روزازل کان هلي آئي آهي ۽ هلندي رهندي.

؎ درين چمن گل بے خار کس نچید آرے چراغ مصطفوی با شرار بولهبی ست

تنهنجو اوهين صبر ۽ تحمل سان مقابلو ڪريو ته اوهانجا درجا مٿاهان ٿيندا ۽ اوهانجا گناه به ميٽبا. زياده دعا ٿا ڪريون شال اوسبحانه وتعاليٰ اسانکي ۽ اوهانکي توفيق اعمال صالحه جي بخشي ۽ زماني جي شر فسادن کان امن امان ۾ رکي فقط والسلام.

عبده فقير شاه آغا عفي عنه از شيخ مانده

دراجازت بعضے وظائف وطریقہ علاج بعضے امراض

از شيخ مانده ۵ محرم سنه ۱۳۷۹ھ

نحمده ونصلي ونسلم

صداقت پناه سعادت همراه ماستر عبدالله صاحب " اش "

بعد السلام عليكم ۽ دعائن جي معلوم هجي ته گذريل هفتي الله هن ملڪ ۾

ڏاڍا مينهن ۽ ور شور سان اُنا ڳترا ڪريا. طوفان لڳا سيبي ۾ جيڪب آباد جي وچ ۾ ريلوي لائن ٽٽي پئي هُئي. ٽرائفڪ، پاسنجر، پارسل، ٽپال سڀ هفتي کن بند ٿي وئي. هاڻي رستو چالو ٿيو آهي هفتي کن جي ٽپال گڏ ٿيل اسانکي ڪالهه پهچي رهي آهي. ڪن ضروري خطن جا جواب ۽ اوهانجي مخلصانه خط جو جواب پڻ پهرين فرصت ۾ اڄ ڏي لکي موڪلجي ٿو جو ته مولانا روم مثنوي ۾ چيو آهي. ؎

هر ڪجا پستي ست آب آنجا رود　　　هر ڪجا مشڪل جواب آنجا رود

هر ڪجا دردے دوا آنجا رود　　　هر ڪجا فقرے نوا آنجا رود

(۱) حزب البحر وظيفه پڙهڻ جي اوهانکي اجازت آهي ترتيب پڙهڻ جي ڪنهن پڙهيل ماڻهوءَ کان پڇي پڙهو اهو وظيفه شيخ ابوالحسن شاذلي جو سچو قرآن شريف ۽ حديثن کان منتخب ٿيل آهي تمام مقاصد ۽ مشڪلات ديني دنيوي لاءِ مجرب و معمول مشائخ آهي.

(۲) قصيده "بانت سعاد" تمام قصائد نعتيه جو سرتاج آهي وڏي شان شرف وارو آهي جو ته خود حضور پرنور ۾ پڙهيو ويو آهي ۽ هن شاعر خوش نصيب کي صله ۾ پنهنجو جُبو مبارڪ عطا ڪيو ويو آهي اوهان جيڪو هن جو منظوم ترجمو سنڌيءَ ۾ ڪيو آهي سو ڀلي ڏياري موڪليو ڏسڻ کان پوءِ صحت ۽ سقم جي خبر پوندي آ ٽوڻ اگرچه پاڻ شاعر نه آهيان مگر شعر جو قدر شناس ضرور آهيان.

(۳) اسان وٽ بفضله تعاليٰ شانه هر قسم يوناني دوائون مرڪبات خواه ڪشته جات موجود آهن پنهنجن دوستن آشنائن کي يا غريبن کي خيرات ۾ مفت دوائون ڏنيون وينديون آهن. باقاعده دوڪانداري يا دوافروشي جو ڪم ڪونه ڪريون. وي پي پارسلن موڪلڻ جو به دستور نه آهي.

(۴) اوهان جي طبيعت جو سُست منجهيل آهي لکيل علامتن مان معلوم

ٿئي ٿو ته اوهانجي طبيعت صفراوي مزاج ۾ يبوست غالب معدو ۽ جگر ماؤوف، دل دماغ ڪمزور آهي گهڻو ڪري پنهنجن هٿن سان ۽ مخالف علاجن سان پنهنجي صحت جو خانو خراب ۽ پيسو برباد ڪيو ويو آهي، منهنجي صلاح آهي ته اوهين اصول صحت تي هلو ڪم خرچ بالانشين دوائون استعمال ڪريو لالچي طبيبن خود غرض حڪيمن، بيرحم ڊاڪٽرن جي پٺيان نه ڊوڙو ۽ پنهنجو حڪيم ۽ ڊاڪٽر پاڻ ٿيو

ستم است اگر هوست کشد که بسیر سرو چمن درآ   تو زغنچه کم ندمیده در دل کشا بچمن درآ

(۵) اسانجو ڪتاب راحة القلوب، جنهن ۾ اوهانجي حال موافق دوائون ۽ دعائون لکيل آهن، گهرائي ڏسو ۽ بار بار پڙهو اميد آهي ته ان مان گهڻا فائدا مجرب نسخا روحاني ۽ جسماني علاج اوهانکي هٿ ايندا. اهو ڪتاب ڪراچي مطبع عباسي ۾ ڇاپيل آهي هن ڪي (؟) بي مون ڪارڊ لکائي موڪليو آهي ته ڪتاب مذڪور وي پي پارسل ڪري اوهان ڏي ڏياري موڪلي شايد ٽپال خرچ سميت ساڍا ٽي روپيه يا چار روپيه خرچ ٿيندو سو وصول ڪري ڏيني خواه دنيوي فائدا حاصل ڪجو هن مختصر خط ۾ وڌيڪ لکڻ جي گنجائش نه آهي.

حکایت بود بے پایان بخاموشی ادا کردم

زياده خير و خيريت مطلوب فقط والسلام . عبده فقير شاه آغا عفی عنه از شیخ مانده از شیخ مانده

نحمده و نصلّی و نسلم

۲۷ ذی الحجه ۱۳۶۸ھ

عزیز القدر برخوردار عبدالعزیز[1] بعافیت باد

بعد از دعوات و تسلیمات فراوان. چند روز می شوند جواب خط ایشان مختصر طور نوشته بدست محمد منیر فرستاده بودم باقی جواب خواب خوفناک ایشان امروز نوشته می شود.

باید دانست که خواب از عالم مثال است و اکثر صورت حقیقی بنظر نمی آید. بلکه مشابه و مماثل آن چیز ها دیده می شوند چنانچه شاه مصر هفت گاوان فربه و هفت گاوان لاغر دیده بود حضرت یوسف علی نبینا و علیه الصلوات والسلام تعبیر آن به هفت سالها قحط غله و هفت سالهائی ابطـ

[1] ولد قاضی حاجی محمد حسن صاحب ڈڈکری واله.

درخا فرمودند - پس باید دانست که رودها و شکنبه واحشائی حیوان بمنزله اولاد وبچگان است وشاید در خانه شما ایام حمل هستند وتولید اولاد قریب باشد،[1] آنرا بصورت شگافتن بشکم خود وبیرون شدن رودها دیده هستید واگرنه ممکن است که این احوال درخانه یکے از برادران شما باشد وآنرا بصورت خود دیده هستید چراکه در خواب بعضے صورت یک شخص دیده می شود فی الحقیقت آن احوال بدیگر شخصے از عزیزان یا متعلقین اولاحق می باشد وآمدن والد شریف شمایان ودم کردن او وتسلی دادن او وشمارا هم از لواحق این احوال است آئنده شما خود در تعبیر خوابها این دو قاعده را نگهدارید امید که برائے شما در تعبیر خوابها آسانی خواهد شد. درین ایام بدیگر شخصے از دوستان خود تعبیر یک خواب خوفناک او نوشته فرستاده آید نقل آن هم بطرف شما فرستاده می شود تا در طریقه تعبیر شما را معلوم ومفهوم شود. زیاده خیر وعافیت مطلوب فقط والسلام علیکم اجمعین عبده فقیر شاه آغا عفی عنه

نحمدہٗ ونصلی ونسلم

مکرمی ومحترمی جناب مولوی حاجی عبداللطیف صاحب بعافیت باد.

بعد از تسلیمات مسنونه ودعوات اجابت مقرونه خط ایشان از کراچی که دران احوال طبیعت خود وطباعت کتاب خود نوشته بودند دیروز بمطالعه رسید اوّل دعامی کنم او سبحانه وتعالیٰ شمارا صحت وعافیت بخشد وعمر شمارا دراز گرداند تا خلقی از برکات وجود مسعود وعلوم ایشان متمتع وبهره یاب گردند بعد ازان درباره تسمیه کتاب خود مشوره طلب کرده بودید.

مکرما این فقیر را این اسماء والقاب که جناب ایشان تجویز کرده اید پسند نمی آید مثلاً (الصمصامة القهاریة علیٰ اعناق اصحاب الاختیاریة الملقب بکذا وکذا) چراکه این الفاظ گو که بقاعده نحویت صحیح باشند مگر در کلام عرب نامانوس وغیر مروج هستند بلکه خود ساخته وتراشیدهٔ سندیان هستند از فصاحت وبلاغت بمراحل دور هستند

دوئیم آنکه در تسمیه این طور کتاب رشد وهدایت مآب الفاظ تشدید وتعصب واظهار غیظ وغضب هرگز نباید کرد بلکه اندرون کتاب هم اگر چنین الفاظ باشند آنرا تبدیل

[1] یعنی درخانه شما اگر ایام حمل وولادت نیستند تا درخانه یکے از برادران شما خواهد بود ۱۲

کنند تا پند و نصیحت به نرمی و ملائمت اثر پذیر گردد و مردمان برضا و رغبت بشنوند و بدانند که مقصود مصنف تحقیق حق و اظهار ما هو الحقیقت است نه جذبهٔ انتقام و تضلیل خصم و تقلیل عوام. درین وقت بخیال فقیر نام آن الهدایة النضوریه لاصحاب الوجد الاختیاریه مناسب بنظر می آید زیاده دعا میکنم او سبحانه و تعالی ما و شما را توفیق اعمال صالحه عطا فرماید با نچه باید موصوف و از آنچه نشاید مصروف دارد. فقط والسلام ۱۲ ذی الحجه ۱۳۵۳ھ

عبدهٔ فقیر شاه آغا عفی عنه

نحمده و نصلی و نسلم

مکرمی و محترمی سعادت مآب حاجی عبد المجید صاحب

بعد از سلام و دعائی فراوان. خط ایشان بمطالعه رسیده احوال مرقومه آن معلوم گردید از هجوم وساوس و خطرات فاسده بسیار تکلیف و پریشانی خاطر و غم و الم نوشته بودید مگر ایشان زیاده فکر و غم و الم نکنید و خاطر خود را خوش دارید چراکه این علامت کمال ایمان است و موجب رفع درجات و کفارهٔ سیئات.

در حدیث شریف آمده است که روزی صحابهٔ کرام بخدمت آنحضرت علیه الصلوٰة والسلام عرض داشتند که یا حضرت ؐ ما را ایچنین اندیشها و خیالهائی خراب در خاطر می آیند و رنج و تکلیف میدهند اگر از بالائی کوه بر زمین افتاده شویم ما را بهتر است ازین گونه وسوسه ها. فرمودند آیا اینقدر رنج و غم و الم می یابید عرض کردند بلے. فرمودند این از کمال ایمان شما یان است چراکه این از نوعی جهاد است که با نفس و شیطان کرده می شود و مؤمن را بمرتبه مجاهدین مع الکفار میرساند و اجر عظیم می یابد. و علاج آن این است که شما زیاده فکر و پروائی آن نکنید و عمل موافق آن ننمائید و نزد مشائخ کرام وظیفه لاحول خواندن برائے آن مجرب و معمول است. ترتیب آن شما را معلوم باشد پنجصد بار کلمهٔ لاحول و صد بار درود شریف در اوّل و آخر و اگر اینقدر نشود تا صد بار لاحول و هفت بار درود شریف در اول و هفت بار در آخر صبح و شام مدام خوانده باشید امید که این تکلیف دفع و رفع خواهد شده زیاده خیر و خیریت مطلوب فقط والسلام. عبدهٔ فقیر شاه آغا عفی عنه

نحمده و نصلي و نسلم

جناب شاه صاحب عنايت الله شاه

بعد السلام عليڪم ۽ دعائن جي اوهانجو خط پهتو تڪيل احوال معلوم ٿيو شال او سبحانه و تعالیٰ اوهانجي ضحيه ۽ خير خيرات قبول ڪري ۽ اوهان کي اجر عظيم بخشي اوهان اهڙي عالي همتي ۽ ڪشاده دلي سان ضحيون ڪيون آهن اميد ته اوهانکي ڏينهن قيامت جي "پلصراط" تان لنگهڻ آسان ٿيندو.

بيان ڪيل خواب اوهانجو چڱو آهي، ڪتابن ۾ لکيل آهي ته ڏندن ڪرڻ جو تعبير عمر دراز ٿيڻ جو آهي جيئن ته ڏندي پيرسن ٿيندو آهي تڏهن هنجا ڏند ڪرندا آهن شال او سبحانه و تعالیٰ اوهانجي عمر دراز ڪري ۽ حياتي وڏي بخشي ته پنهجي حياتي ۾ پنهجي اولاد جي فرض ادا ڪري پنهجي هٿن سان ڪريو، هتي جي آب و هوا هاڻي چڱي آهي نه زياده سردي آهي نه گرمي، هن سال ڪوئيٽه ۾ سنڌ ۽ پنجاب جا ماڻهو لڏي آيا آهن شايد مارشل لا جي ڪري اچي نه سگهيا آهن بازار ۾ هلچل گهٽ آهي ۽ بعضي ضروري شيون دستياب نه ٿيون ٿين، اسانکي بفضله سبحانه و تعالیٰ شانه ڪنهن شيءِ جي تنگي ڪانه آهي اوهين ڪو خيال نه ڪريو باقي چانهه جي لاءِ ڪيڏو اسٽي ٿي سگهي ته هڪڙي بڪري ڪيهه واري موڪلجو.
زياده خير و خيريت مطلوب فقط والسلام دعاگوئی فقير شاه آغا عفی عنه.

نحمده و نصلي و نسلم

ارجمندی برخوردار محمد اسحاق جان بعافيت باشد

بعد از سلام و دعائی فراوان. ديروز خط ايشان از سنٽرل جيل حيدرآباد بمطالعه رسيد و پيش ازين هم احوال اين واقعه افسوسناک شنيده بوديم مگر من بخلاف ديگر دوستان و عزيزان

له هي شاه صاحب مخلص مهربان اسانجو ويٺل جيڪب آباد مالڪ مدينه سراءِ جو آهي ۱۲

ازین احوال خیلے خوش حال شدم چراکہ شما دزدیدی نکردہ ہستید کسے را نکشتہ اید بجرم تبلیغ وتائید دین گرفتار شدہ اید کہ منحہ مجاہدین وشیوہ سلف صالحین بہت خوب شد کہ ہم سنت یوسفی وہم سنت مجددی بجا آوردید ؎ مبارک باشد و باشد مبارک ۔ شما غم مخورید وازحبس بیجا ورفتن جیل خانہ دلتنگ وملول نشوید امید کہ این تکلیف عارضی بزودی دفع ورفع خواہد شد و نام نیکوئی ایشان در دفتر باقیات الصالحات ہمیشہ باقی خواہد ماند فقط والسلام

عبدہ فقیر شاہ آغا عفی عنہ از شیخ ماندہ

نحمدہ ونصلی ونسلم

مرا فروخت محبت ولے ندیدانم　　کہ مشتری چہ کس ہست وبہای من چند ست

ثمر شجر ارادت واخلاص ماسترعبد اللّٰہ صاحب آنثرلہ

بعد از السلام علیکم ۽ دعائن جي اوهانجو مخلصانہ خط محبت نمط تنهنکا کان واپس ني تيا، ستي هتي اسانکي بهتو اوهانجي غائبانہ محبت واخلاص کان دل اثر پذير ٿي مگر اوهان بين ماڻهن جي ڳالهين ۽ اجائي مدح سرائي تي نہ لگو غلط فهمي ۾ مبتلا نہ ٿيو، آئون هکڙو عاجز؛ عيب دار نالائق نا اهل انسان آهيان مون ۾ اوهان کهڙي فضيلت يا کشف وکرامت ڏٺي آهي بقول شخصے ؎

نہ کسی کی آنکھ کا نور ہوں　　نہ کسی کے دل کا سرور ہوں
جو کسی کے کام آنہ سکے　　میں وہ ایک مشت غبار ہوں

جو غائبانہ منهجا تنا خوان ٿيا آهيو- اوهانجا اشعار، جن ۾ منهنجي شهسواري لاءِ کافي سامان موجود آهي مون نجاجي پڙهيا نہ چڱي طرح ڏٺم باقي هن مشهور بيت في الجملہ نسبتي الخ جنهن ۾ باهمي همنامي ڏانهن اشارو آهي گهڻو محظوظ ۽ اثر پذير ٿيس جو نہ هن موقعہ تي اهڙو مناسب ۽ موزون واقع ٿيو آهي گو يا شاعر جيو ئي هن ڏينهن لاءِ آهي.

م

في الجملہ نسبتے بہ تو کافی بود مرا : بلبل ہمین کہ قافیہ گل بوئش بس ست .

اوهانجون موجوده اهي ٻئي بيماريون ريحي چڪي ۽ يرقان، جيئن خوفناڪ ۽
لاعلاج نہ آهن ٿوري دوا يا تدبير سان اصلاح پذير ٿي وينديون مگر معرفت مزاج
کان اڳ علاج ڪرڻ غلط آهي تنهنڪري حسب الاستدعا فقط دعا تي ختم ڪريان ٿو
شال او سبحانہ وتعاليٰ اوهانکي عافيت بخشي ۽ ڪامل صحت عطا فرمائي.

فقط والسلام   عبده فقير شاہ آغا عفي عنه.

نحمده ونصلي ونسلم

سعادت آثار برخوردار قاضي عبدالعزيز بعافيت باد

بعد از تسليمات مسنونہ ودعاى ترقى درجات ظاهرى وباطنى. خط مفصل وطولانى ايشان ديروز بمطالعہ رسيد فى الفور بہ نظر طائرانہ ديده شد اميد كہ وقت فرصت بنظر غائر مطالعہ نموده خواهد شد بهرحال محاوره فارسى نويسى ايشان قابل داد ولائق مباركباد است كہ درين زمان مولوى صاحبان محصلين ومدرسين راهم اينقدر استعداد نيست ؎

مبارک باشد وباشد مبارک

پيش ازين هرسال مولوى نور احمد صاحب (كہ مير منشى مايان بود) همراه ما مى آمد اكثر خطوط رواجى را جواب او نوشتہ ميكرد وبعضى خطوط خصوصى را من خود مى نوشتم امسال مولوى مذكور همراه ما نيامده است. لهذا اين ناتوان را فرصت خط وكتابت كمتر دستياب ميشود وحسرت سخنهاى گفتنى ونوشتنى در دل باقى مى ماند. ؎

غم عالم فراوان است ومن يک غنچہ دل دارم   چسان در شيشۂ ساعت كنم ريگ بيابان را

(۲) درباره شكايت هاى موجوده وجذبات قلبى وحالات مشوشہ ايشان علاجهاى مناسبہ وتدابير نافعہ، مناسب حال شما پيش ازين باربار نوشتہ ام آنرا دستور العمل خود سازيد و براى يادد‌هانى چند فقره بطريق اختصار درينجا باز مى نويسم.

يكے آنكہ وظائف معمولى و اوراد و نوافل شبا روزى خود كہ نوشتہ ايد كافى و شافى اند او سبحانہ وتعالى قبول فرمايد

ف ۱:- در تقليل وظائف وترغيب بتحصيل تقوىٰ طهارت واخلاص در نيت.

زیاده ازین گفتن ونوشتن ضرورت ندارد بلکه درآن هم تخفیف کردن باید چراکه دو رکعت نفل اگر بشوق وذوق ورغبت وحضور قلب بخوانید بهتر از صد رکعت است که نه باین صفت باشد.

دوم آنکه اجابت دعاها وتاثیر وظائف وتنویر قلب وتزکیه نفس مشروط وموقوف بر لقمهٔ حلال وتقوی وطهارت وتحصیل اخلاص درحقیقت است وبدون آن مثل شجر بےثمر یا چراغ بےنور یا جسم بےجان است کوشش بکنید که همین صفات درخود پیدا کنید.

سوم آنکه در سائر اعمال وعادات واشغال خانگی وکارهای دنیوی که با شب وروز بآن گرفتار هستیم وراه رستگاری نمی یابیم کم از کم باید که نیت نیک پیدا کنیم وبرائے متابعت سنت یا خدمت خلق یا اظهار نعمت بجاآریم تا این اعمال وعادات هم داخل عبادات شوند ودر دفتر حسنات محسوب گردند اِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ را هروقت وهرجا دارید. زیاده دعا میکنم او سبحانهٗ وتعالیٰ ما وشما را توفیق اعمال صالحه عطا فرماید واز مکائد نفس وشیطان نجات بخشد بر آنچه باید موصوف واز آنچه نشاید مصروف دارد فقط والسلام

دعاگوی عبده فقیر شاه آغا عفی عنه. ۲۳ر ذی الحجه ۱۳۴۷ھ از شیخ مانده

(۶) از شیخ مانده نحمده ونصلی ونسلم

۱۴ر محرم ۱۳۴۸ھ سرچشمه اخلاق واشفاق ارجمندی برخوردار محمد اسحاق بعافیت باد.

بعد از السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته. اول هم این فقیر خط خوشحالی ومبارکبادی خود در تهنیت قید وبند شدن ایشان در جیل خانه فرستاده بودم حالا باز بعد از عرصهٔ قلیل بشارت برأت وآزادی ایشان بکمال عزت وسربلندی این تهنیت نامه نوشته می کنم وآن مصرعه موزون مناسب حال وآل ایشان مکرر می نویسم ؎ مبارک باشد وباشد مبارک.

دیگر این نکته هم قابل غور است که مولوی محمد عمر صاحب را نه من دیده هستم ونه شناخته مگر من از آزادی شما به آزادی او زیاده خوشحال شدم چراکه سوال شما تعلق بقرابت وشخصیت فرد واحد دارد وسوال مولوی صاحب تعلق به تمام جماعت. آزادی او

ف۔ ۵ در تهنیت عزیز مذکور که بعد از حبس یکماه وچند روز بعزت وآبرو از قید خانه خلاصی یافت.

او باعث سربلندی وسرخروئی تمام جماعت ہست وگرفتاری او گرفتاری ہمہ بغیر آزادی او فتح ناممکن ومسرت ناتمام می بود وحسرت آن در دل باقی میماند فقط والسلام. عبدهٔ فقیر شاہ آغا علی عنه از شیخ مانده

نحمدهٗ و نصلّی ونسلّم

۱۵ محرم ۱۳۵۰ھ سعادت مآب پياري ناني سعادت بي بي بعافيت باد

بعد السلام عليڪم ۽ دعائن جي. اوهانجو خط پهتو ۽ تڪيل احوال معلوم ٿيو. اول دعا ٿا ڪريون ته الله تعاليٰ توکي تندرستي بخشي ۽ تنهنجي اولاد کي به صحت وعافيت عطا فرمائي. سندن عمر دراز ڪري ۽ صالح سعادتمند ٿين. ٻيو ته نالي بدلائڻ لاءِ اوهان لکيو آهي ته رکي ماڻهون ڇون ٿا اهو نالو " ولي الله " ڪرن ٿا آهي تنهن ڪري بدلائي ٻيو نالو رکو، سو ڪهڙو ڪيئن ٿو ڇوي؟ ڪهڙي ڪتاب ۾ لکيل آهي؟ اوهين مون کان جاهلن وارا ڪم ڪرايو ٿا. ۽ ڀاڻ به ڪريو ٿا نالي تي وڏي حيائي هجي ها ته سيڪڙو ماڻهن جي پٽ تي خضيات نالو رکي ها. يا نالي سان بادشاهي ۽ دولتمندي ملي ها ته "مرڪز شاه جهان" ۽ سيٺ عبدالله هارون نالو رکي ها ۽ ٻيا جيڪڏهن نالي مٽائڻ کان پوءِ ۽ بچي رهيو يا به تقدير مري ويو ته اوهين ڇا ڪري سگهندا؟

اوهان کي خبر آهي ته منهنجو پٽ غلام علي جان جو پهريون پٽ جاتو، ته اسان نالو عبدالحميد رکيس سو مري ويو. ٻيو پٽ جاتو تنهنجو به نالو عبدالحميد رکيوسين تقديرًا هو به مري ويو جڏهن ٽيون پٽ هاڻوڪو عبدالحميد جان طال عمرهٗ جاتو تڏهن به مون نالو عبدالحميد رکيو تڏهن ڪن ماڻهن جو ڇيو ڪئي ته هن جو نالو مٽائڻ گهرجي مون چيو ته پٽ مرندا تڏهن به نالو ڪو نه مٽائيندس. جيڪي ماڻهون اهڙيون ڳالهيون ڪن ٿا تن کي ضرور هي خط منهنجو پڙهي ٻڌائجو ته عقل سان ٿڪائون وٺي سڌو راست اچن ۽ اوهان سان جاهلاڻيون ڳالهيون نه ڪن.

ن: در منبع از تبدیل نام بطرف دختر خود نوشته شد۔

زياده خير وخيريت مطلوب فقط والسلام۔ عبده فقير شاه آغا عفي عنه۔
از شيخ نانده
نحمده ونصلي ونسلم۔
۲۴ صفر ۱۳۲۹ھ سراپا صدق وصفا مکرمي ومحترمي قاضي حاجي غلام مصطفیٰ بعافيت باد
بعد السلام عليکم ۽ دعا تن جي مرحوم ومغفور قاضي عبد الحميد جيئن
جيئري اسانجو دل نه جهليو تيئن مُئي به اسانجو پاڙ ونه ڇڏيو سے
صداقت ہو تو ایسی ہو وفا داری تو ایسی ہو۔
پاڻ آب هوا بدلائڻ واسطي نئون ڏينهن لاءِ ڪوئٽه آيو مگر اهڙي
آب وهوا بدلايائين جو هميشه قيامت تائين ڪوئٽه جي آب هوا ۾ رهيو پيو جياتئه۔
دو چيز آدمي را ستاند بزور يکے آب ودانه دوم خاک گور
شال خدا تعالیٰ بهشت ۾ جاءِ نصيب ڪريس ۽ هميشه رحمت جا مينهن سندس
قبر تي وسائي تهن ڏينهن سندس پاڻ قاضي عبد الحميد خيال ڪيو ته آئون
سندس جنازو (ڪنهن به طريقه سان) پنهنجي ملڪ ڪٽائي وڃان ۽ صرف ڪان اجازت
به گهرايم مگر مون هنکي اجازت نه ڏني ۽ سخت منع ڪيئي هڪ ته لاش جي حالت
تمام نازڪ ڏسڻ ۾ آئي پاڻ ڪري خراب ٿي وڃي ها هتي پڻ هڪڙي ڏينهن
۾ بدن سوج ڪري ويو هيو۔ ٻيو جي ته موسم برسات جي آهي هن ملڪ ۾ هر روز
مينهن وسي ٿو رستا سڀ موتر جا ۽ ريل جا بند ٿيو وڃن اندر نيٺو هيو ته هنان
رستا بند ٿي وڃن پو ۽ وات ۾ وچ ۾ نه هيڏا هن نئين نه هوڏا هن۔ پر حقيقت
جا آهي اهي پڻ سبب عارضي مانع نه پي هئين ها ته به آئون اجازت نه ڏيان ها
جو ته هي هڪڙو غلط خيال ۽ بد رواج ماڻهن ۾ پيدا ٿيو آهي جنهن ۾ ڪو سڌو ڪو
فائده ڪونه آهي نه شريعت جو حڪم آهي نه عقل جي صرافت۔ انسان جو جڏهن آب
ودانه ختم ٿئي ٿو قصو ختم ۽ غصو ڪرنه ڪرڻ گهرجي ۽ جيئرو ڏي سگهي ٿئي جلد
پنهنجي ڏيئي ڇڏيائن گهرجي ۽ اهو بار پنهنجي مٿي تان لاهڻ گهرجي۔ پلا ڪٽائي پنهنجي

ملڪ وڃن ها اُتي ڇا ڪن ها اُتي به سپرد خاڪ ڪن ها يا امانت سلامت پنهنجي گهر ۾ رکن ها
پڙهو نڪي پر ايئن نه ميت کي ڪٿي وڃڻ مان ماڻهن کي يا پنهنجي ماڻهن کي ڪهڙي راحت يا
آسيس حاصل ٿئي ها؛ ۽ گهر گهر ۾ رنج راڙو ۽ پٽڻ سٽڻ ماتم مچي وڃي ها!
حالانڪ اسان تي فرض آهي اهڙي واقعي جي وقت ماڻهن کي ۽ غم رسيدن کي صبر ڪرڻ
جي تلقين ڪرڻ ۽ هنن جي دلداري، غمخواري ڪرڻ نه ڪي هنن جو غم والم زياده ڀڙڪائڻ
۽ هنن جي ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ. ڇا سنڌ ۾ بهشت آهه خراسان ۽ بلوچستان ۾ بهشت
ڪونهي يا هتي بزرگن اوليائن يا عام مومنن جا مقام ڪين آهن. اوهان کي خبر آهي ته اسان
جو هڪڙو وڏو حضرت آغا عبدالسلام جان جو پڙ ڏاڏو ۾ قلات ۾ رکيل آهي ۽ اسانجو
هڪڙو صغير سگهو ياء "ياڳنا ڙيءَ" ۾ مدفون آهي، اسانجي حضرت قبله قدس سره
جا سُت ماڻهون زلزلي جي سال "شاهو ڪليءَ" ۾ دفنايل آهن نه انهن کي امانت
رکيائون نه انهن کي "ڳاڏو پيري" سنڌ موڪليائون. ميت کي امانت رکائڻ يا قبر مان
ڪڍي ٻئي پاسي وڃڻ ناجائز ۽ ناروا ڪم آهي. اڄ جيڪڏهن آءٌ هنن کي اجازت ڏيان
هان ته سڀائي هر ڪو سنڌي ۽ جيڪي ڪوئٽه ۾ رهن ٿا پنهنجي مُردن کي سنڌ کڻائي
وڃڻ لاءِ تيار ٿين ها؛ ۽ هي ڪم اسانجو هنن لاءِ وڏو دليل پيدا ٿئي ها؛ ته برابر ڪرڻ ۽
۾ دفنائڻ ڇڱو نه آهي جيئن ته فلاڻي پير صاحب به پنهنجي مريدن جو لاش سنڌ موڪليو
مون هي خط اينڊو ڏکيو ڪيو هڪ ته هي ڪم منهنجي اعتقاد جي خلاف شريعت جي
خلاف عقل جي خلاف آهي تنهنڪري بند ڪرائڻ گهران ٿو.
ٻيو ته عبدالمجيد جو انهيءَ ۾ قصور ڪونهي تنهنڪري ڪو به ڪُٺ يا ملامت نه ڪري
ڏره جي ڪيو آهي ته مون ڪيو آهي مون کي ڪو گهٽ وڌ چوي. جاهل نادان ڳالهه ڪري ته
پلي پيو ڪري مون تي حق آهي خلق کي هدايت ڪرڻ نه جاهلن جي مرضي ۽ خواهش
موافق هلڻ ۽ هلن. سان ها توهان ۾ ها تي ملائڻ - زياده خير و خيريت مطلوب
فقط والسلام هي خط منهنجي سيني مريد پنهنجي پوٽن کي پڙهي پڻ ايو ۽ عام طور اشاعت ڪري پلي

ماڻهون بدي سمجهن ۽ گمراه نه ٿين.

عبده فقير شاه آغا عفي عنه

ازمڪان پيٺ تعلقه ڪيٽر نحمده ونصلي ونسلم

٢٠ جمادي الثاني سنه ١٣٢٩ھ مخلص مڪرمي حاجي غلام قادر صاحب بعافيت باد

بعد السلام عليڪم ۽ دعائن جي معلوم هجي ته اوهانجو خط پهتو لکيل احوال معلوم ٿيو اسانکي ١٥-١٦ ڏينهن ٿيا آهن جو ٽنڊه کان هن طرف پنهنجي اوطاق ديهه پيٺ تعلقه ڪيٽر ۾ آيا آهيون. اوهانجو خط ٽنڊه مان واپس ٿي هتي اسانکي پهتو آهي تنهنڪري جواب لکڻ ۾ دير ٿي اوهانجي مشين چالو ٿيڻ وري تيل پيڙهڻ جي پڪي لڳائڻ جو احوال معلوم ڪري خوش ٿيا سين

مبارڪ باشد و باشد مبارڪ.

مخالفن جي مقابله ڪرڻ ڪري خوفناڪ نه ٿيو دنيا ۾ هرڪنهن جاءِ تي مخالفتون ٿينديون رهن ٿيون مگر ڪاميابي جو شرط آهي صبر ۽ سڪون سان انهن جو تحمل ڪرڻ ۽ پنهنجي منزل مقصود ڏانهن قدم اڳتي وڌائڻ باقي ترقي آهستي آهستي ۽ درجه بدرجه ٿئي ٿي يڪدم ڪڏهن ڪانه ٿيو ڪونه ڏٺو ڪن ڪنهن ڏا ڪن تي قدم رکي چڙهبو، اسين دعا ٿا ڪريون شال او سبحانه وتعالیٰ اوهانجي ڪمائي ۾ ترقي ۽ مقاصد حسنه ۾ ڪامياب فرمائي، حافظ صديق صاحب جمعو خان مير احمد، شميم ۽ سيني گهر ڀاتين کي سلام دعائون رسن. محمد عمر جو احوال ۾ لکجو ته هو هاڻي چاڪري رهيو آهي؟ ڪهڙي روزگار سان مشغول ٿيو آهي يا نه؟

زياده خير خيريت مطلوب فقط والسلام.

عبده فقير شاه آغا عفي عنه

ازمڪان پيٺ نحمده ونصلي ونسلم

٣ جمادي الثاني سنه ١٣٢٩ھ مخلص جانثار ماستر نور محمد بعافيت باد

بعد السلام عليڪم ۽ دعائن جي معلوم هجي ته ڪالهه اوهانجي خط جو جواب مختصر ڪاريڊ ڪي موڪليم تنهن کان بعد اوهانجو بيو خط اڄ پهتو جنهن ۾ بلاوجه پنهنجي

طبعيت جي اداسي خلق کان اڪيلائي. سڪرنڊ جي پاسي خالي جاين ۾ رهي وڃڻ جا احوال معلوم ٿيو.

اسانجي رهبر پيشوا حضرت مجدد هڪڙو اصولي قاعدو اسانکي ٻڌايو آهي ۽ مڪتوبات شريف ۾ لکيو آهي :- لازم نيست ڪه هرچه درخاطر گذرد آنرا سعي بايد ڪرد. يعني ضروري آهي ته انسان کي جيڪو خيال دل ۾ گذري اُن تي عمل به ڪرڻ گهرجي. ڇوته انسان کي هر قسم جا خيالات چڱا ڀڄا به دل ۾ گذرندا.

اوهين جي اها ڳالهه ته اوهانکي گوشه نشيني ۾ خلوت گزيني لاءِ اجازت ڏيان ها. مگر اوهان تي ٻيا فرائض عائد آهن، عيال واطفال جا حقوق واجب الاداء آهن تنهنڪري اوهانکي پنهنجي نفس ۽ مختلف خيالات تي ضابطو ڪرڻ گهرجي اهيءَ هڪ قسم جو جهاد سمجهڻ گهرجي ۽ عبادت ڄاڻڻ گهرجي.

منهنجي صلاح آهي ته اوهين موجوده جاءِ حيدرآباد جي ڇڏي سڪرنڊ وڃڻ جي ڪوشش نه ڪريو ڇوته ممڪن آهي اُتي به اوهان جي طبيعت قرار نه وٺي ۽ اهو ماحول به اوهانکي پسند نه اچي پوءِ اوهين ڪيترو جاين کي بدلائيندا هيئا اهڙن هنڌن پنهنجا ٽيڙ گهلبندا وتندا.

اڄڪلهه دنيا ۾ جتي ڪٿي فتنو فساد گهڻو ٿي پيو آهي سڀ اوسبحانه وتعالى اسانکي اوهانکي زماني جي شر ۽ فتنن فسادن کان امن امان ۾ رکي ۽ نيڪ عملن جي توفيق عطا فرمائي. زياده خير وخيريت مطلوب فقط والسلام

عبده فقيرشاه آغا عفي عنه.

هن مختصر جو جنهن جاتي واقي ظاهر ڪيو ويو آهي

صداقت پناه ومحبت دستگاه مخلص مکرم حاجي ... بعافيت باد.

بعد الحمد والصلوٰة ودعوات وتسليمات بفضله تعالى وڪمال ڪرمه احوال اينطرف بخيريت وخير وعافيت ايشان مطلوب ومرغوب. ما هوالمقصود از تحرير آنڪه درين ايام از زباني بعضي دوستان خيرانديش شنيده شد ڪه آن مخلص صداقت ڪيش درادائي فرائض پنجگانه تقاعد

وتکاسل می ورزید و خلاف دستور سابق بجمعہ وجماعت حاضر نمیشوید این معنی از مثل شما مردم صاحب علم وفہم بغایت بدیع وبعید نموده شد چونکہ ایشان از منتسبان سلسلہ عالیہ نقشبندیہ وحلقہ بگوشان حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی می باشید بنابران مناسب نمود کہ از مکتوبات شریف حضرت ایشان کلماتے چند دربارۂ نصیحت وتاکید نماز وفضائل فرائض پنجگانہ نقل کرده برائے ہدایت واستقامت شما تحریر نموده شود امید کہ ضمیر صداقت پذیر شما از کلام حضرت ایشان ضرور بہره مند وزود اثر پذیر خواہد شد۔

در مکتوب ۷۶ جلد دوم تحریر میفرمایند کہ جامع ترین جمیع عبادات وفاضلترین اینہا نماز ست. روز قیامت ابتدا محاسبہ از نماز خواہد بود اگر نماز درست آید محاسبہ دیگر بعنایت اللہ سبحانہ نیز بسہولت خواہد گذشت۔

در مکتوب ۳۰۰ جلد اول می نویسند کہ پس در اتیان این پنجگانہ بجان باید کوشید علی الخصوص در اقامت نماز کہ عماد دین ست مہما امکن بترک ادنیٰ ادبی از آداب آن راضی نباید شد اگر نماز را اتمام ساخت اصل عظیم از اسلام بدست وحبل متین از برائی خلاصی حاصل گردید

در مکتوب ۵۲ جلد اول ارشاد میشود کہ دو رکعت نماز بامداد باجماعت ادا کردن کہ سُنَّتے از سنن بجا آوردن ست بمراتب بہتر ست از آنکہ تمام شب بصلوٰۃ نافلہ قیام نماید ونماز بامداد بے جماعت ادا کند۔ ودر مکتوب ۲۶۰ جلد اول در بیان فضائل نماز قلمی فرموده اند کہ فرائض ہمہ ہرچند قرب اصل می بخشند اما افضل واکمل آنہا صلوٰۃ ست الصلوٰۃ معراج المؤمنین شنیده باشی واَقرب ما یکون العبد الی الرب فی الصلوٰۃ ووقت خاص کہ پیغمبر را بوده علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ تعبیر از ان بہ لِیْ مع اللہ وقتٌ فرمودند نزد فقیر در نماز بوده ست. نماز ست کہ مکفر سیئات ست ونماز ست کہ نہی از فحشاء ومنکر میفرماید. ونماز ست کہ پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام راحت خود در آن میجوید آنجا کہ میفرماید ارحنی یا بلالُ ونماز ست کہ ستون دین ست ونماز ست کہ فارق اسلام وکفر گشتہ۔